

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA VIBORG AMT

1998

FRA VIBORG AMT 1998

FRA VIBORG AMT 1998

Årbog udgivet af Historisk Samfund for Viborg amt

63. årgang

FRA VIBORG AMT 1998
er redigeret af
Paul G. Ørberg
under medvirken af
Henning Ringgaard Lauridsen og Ejgil Overby.

Historisk Samfunds nye bomærke, som fra denne årgang pryder titelbladet på årbogen, er tegnet af kunstneren Ulrich Rössing, Skals, efter senromansk stenrelief på Viborg Domkirkes apsis (sammenlign Fra Viborg Amt 1963 nr. 57).

Lay-out og tryk:
Special-Trykkeriet Viborg a-s
Trykt i 700 eksemplarer
ISBN 87235-23-4

Indhold

PAUL G. ØRBERG	
En adelsmand kommer til byen	7
A. USSING-JEPSEN	
Magister Niels Jensen Aars 1603-1672	20
HENRY KJÆR	
Herremændene på Hvamgården	28
EILER WORSØE	
Tindbæk Hestehave – og andre skovhaver	39
HARALD KRISTENSEN	
Jens Hørbye – præst i Ørum 1730-61 og Kobberup 1761-68...	58
Ludvig Gerhard C. Jansens livserindringer	75
SMÅSTYKKER	
Knud Aage Løkkegaard Bramsen	
Høsten på herregården Palstrup for hundrede år siden	102
Jørgen Østergaard	
Historien omkring et fotografi	106
Gregers Begtrup	
Status over Viborg 1807	111
Lokalhistorisk litteratur	116
Formandens beretning.....	118
Regnskab.....	120

Forsidebillede: Maleri af lensmanden på Dronningborg Slot, rigsråd Eske Brok. Gammel Estrup Herregårdsmuseum. Se side 7.

HISTORISK SAMFUND FOR VIBORG AMT

Bestyrelse:

Fhv. arkivar *Paul G. Ørberg*, Tapdrup, formand.
Museumsinspektør *Marianne Bro-Jørgensen*, Viborg, næstformand.
Genealog *Anton Blaabjerg*, Viborg, sekretær.
Fhv. skovfoged *B. S. Knudsen*, Hald Ege, kasserer.
Paul Bjerrum, Rødkærsgade
Ejgil Overby, Kjellerup
Skoleleder *Mette Lise Rössing*, Skals
Domprovst *K. Gjesing*, Viborg.
Museumsinspektør *Henning Ringgaard Lauridsen*, Viborg.

De fire førstnævnte udgør forretnings- og økonomiudvalget.

Revisorer:

Kaptajn *Villy Jensen*, Viborg.
Major *J. V. Lund*.

Samfundets ekspedition:

Fru Else Hansen,
Slesvigsgade 20, 8800 Viborg
Tlf. 86 62 44 88.

Bidrag til årbogen

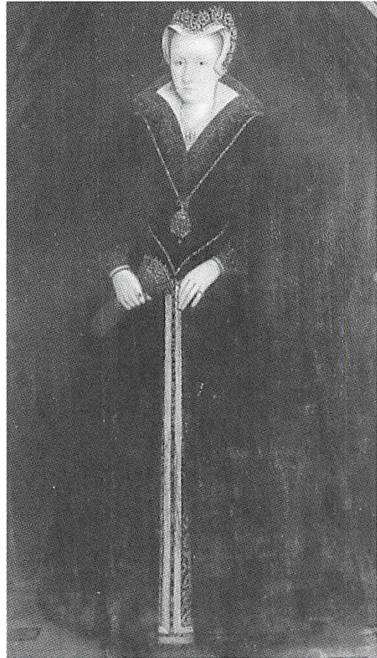
sendes til arkivar *Paul G. Ørberg*, Pramhusvej 6, 8800 Viborg.

En adelsmand kommer til byen

Rigsråd Eske Broks dagbogsoptegnelser om Viborg

Der kom talrige adelsfolk til Viborg i gamle dage – i 15 -1600'årene. Ja, det er ikke for meget sagt, at de ligefrem strømmede til byen, der dengang *agtedes for det ganske Jyllands hovedstad* – for nu at citere en beskrivelse af Viborg fra begyndelsen af 1600'årene.

Hvad kom de efter? Man kunne hurtigt remse både det ene og det andet op. Men vi kan også få svar på spørgsmålet på en anden, helt håndgribelig måde, nemlig ved at følge i hælene på en bestemt navngi-

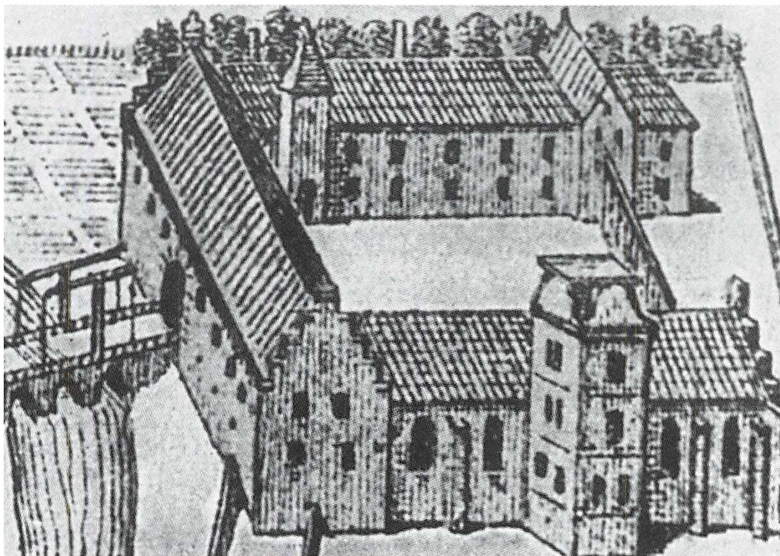

Dobbeltportrættet af Eske Brok og fru Kristense hænger i Renæssancesalen på Gam-mel Estrup. Herregårdsmuseet fot.

ven jysk adelsmand, som netop kom til Viborg i mange slags ærinder. Det lader sig gøre, fordi han har efterladt sig en række højst interessante dagbøger. Det er dem, vi her skal blade i for at finde de steder, hvor han fortæller om Viborg. Hans navn er Eske Brock eller blot Brok.

Nu må det siges, at Eske Brok ikke var en tilfældig lille adelsmand. Tværtimod, han tilhørte den højadelige inderkreds, som sammen med kongen bestyrede land og rige. Egentlig var han sjællænder af fødsel, han kom til verden på Vemmetofte på det sydlige Stevns juleaften i 1560, men faderen skrev sig ellers også til Gl. Estrup; han hed Lave Brok, var befalingsmand på Vordingborg slot og faldt i Syvårskrigen 1565 (slaget ved Svarterå); moderen hed Margrethe Eskesdatter Bille, hun døde først i 1595.

Fjorten år gammel blev Eske Brok sendt til universitetet i Strasbourg sammen med sin ældre bror, Niels. Her døde Niels af pest i 1578, mens Eske, efter at have besøgt andre tyske universiteter, vendte hjem i 1580 for at overtage fædrenejgården Gl. Estrup; den hovedbygning, der står i dag, er i store træk hans værk. Med sin gode uddannelse var han egentlig selvskrevet til en karriere som kancelli- eller hofjunker, men den vej valgte han ikke. I 1588 blev han trolovet med dronningens jomfru, Kristen-

Dronningborg Slot i Randers, det oprindelige Gråbrøder Kloster, var sæde for den kongelige lensmand. Det blev nedbrudt i begyndelsen af 1700'årene. Efter Resen 1677.

se Viffert, datter af rigsråd Axel Viffert, befalingsmand på Malmøhus. Hun var et år yngre end Eske, født i 1561. Ved bryllupsgildet på Køge rådhus i sommeren 1589 gik det så lystigt til, at man sprang over de dækkede borde til dans, hvad der medførte en kongelig irettesættelse, der eksisterede nemlig et regulært forbud mod den slags overstadighed. Giftermålet gjorde i øvrigt Eske til skånsk godsejer. Vemmetofte arvede han efter moderens død i 1595, og efterhånden blev Eske Brok godssamler i den helt store stil, han endte med at være den største godsejer i landet.

Et vendepunkt i Eske Broks liv kom i året 1596, da han blev rigsråd, dvs. medlem af landets regering, og samtidig blev lensmand over det store østjyske Dronningborg len. Hans dygtighed, bl.a. til sprog, gjorde ham til et skattet medlem af rigsrådet – han fik endda betroet at opbevare rigsrådets arkiv – og han blev brugt til en række vigtige diplomatiske sendelser til Rusland, Sachsen, Skotland og Sverige. Fire gange var han med Christian IV på rettertingsrejse til Norge, i Kalmarkrigen (1611-13) havde han en vigtig post som kommissær, og han var en af fredsunderhandlerne ved freden i Knærød i 1613.

Det var til Mikkelsdag 29. september 1596 han overtog embedet som lensmand på Dronningborg slot i Randers, som fra da af blev hans faste bopæl. Slottet var det tidligere Gråbrødrekloster, som Christian III havde indrettet til et slot og kaldt Dronningborg efter sin dronning Dorothea, som i 1548 fik det til livgeding tilligemed Koldinghus. Her fødte fru Kristense ham syv døtre og en søn. Sønnen Lave, der var født i 1597, døde under et ophold i Paris i 1619. Dermed var der ingen mandlig arving, og Brok'ernes mandslinje uddøde ved Eske Broks død i 1625. Men tre af hans døtre blev gift ind i kendte adelslægter. Eske Brok døde på Dronningborg den 15. december 1625, samme sted var fru Kristense død den 3. marts 1624.

Fra Dronningborg til Viborg var der kun seks mil, og vi skal nu på grundlag af dagbøgerne undersøge hans forbindelser med købstaden. Dagbøgerne er ganske vist langt fra bevaret fuldstændigt, men dog for 8 år mellem 1604 og 1622. Originalerne findes i dag på Rigsarkivet, en enkelt på det nationalhistoriske museum på Frederiksborg. Ved begyndelsen af den første dagbog fra 1604 er Eske Brok 43 år gammel.

Årets første begivenhed, der kaldte både adelsfolk og godtfolk til Viborg, var snapstinget, som holdtes »20. dag jul«, dvs. 13. januar. »Midt i vintermørket lyste snapstinget som en sol«, skriver kulturhistorikeren Hugo Matthiessen, »julemaden var næppe fordøjet, før man brød op fra

herresæderne Jylland over, ja stundom Øerne med. Rejsetøjet og stadsklæderne kom af kisterne, og uden hensyn til kulde, sne eller rusk og de våde, bundløse veje drog de velbyrdige herrer og fruere med det unge blod af sønner og døtre af sted til det store stævne».

Eske Broks optegnelser fra januar 1604 passer godt ind netop i dette situationsbillede. Det skal straks nævnes, at der ikke var problemer med logi; som så mange andre adelsmænd på den tid havde Brok'erne deres egen gård i Viborg. Eske Brok erhvervede sig for øvrigt også en gård i København »i Kiødmangergade ud til Pilestræde«.

Den 14. drog jeg, Kristense til Viborg snapslandsting.

Den 16. fordrede Peder Munk Manderup Parsberg udi Viborg, og kom Preben

Gyldenstjerne og jeg der imellem, så de ikke kom sammen.

Drak med Preben og Oluf Rosensparre en rus +.

Den 20. drak med Oluf Rosensparre udi han losement en rus ++.

Den 21. betalte jeg Lubert et hundrede daler for den vin, jeg har bekommet af ham.

Den 24. drog vi hjem fra Viborg til Dronningborg, havde 5 heste og selv 14 personer.

Den 9 drog jeg til den snapslandsting
og var der. Der var der den 10. januar
opstod 13. januar, den 2. januar, til den
den 10. kom Oluff Rysenborg og
forresten jeg til mig, den 11. kom
den 11. drog der resten

Den 14. drog jeg til Viborg
snapslandsting

Den 16. fordrede Peder Munk
Manderup Parsberg udi Viborg
og kom Preben Gyldenstjerne
og jeg der imellem, så de ikke kom
sammen

Drak med Preben og Oluf
Rosensparre en rus +

Den 20. drak med Oluf
Rosensparre udi han losement
en rus ++

Den 21. betalte jeg Lubert
et hundrede daler for den vin
jeg har bekommet af ham

Den 24. drog vi hjem fra
Viborg til Dronningborg, havde
5 heste og selv 14 personer

Den 25. drog vi hjem fra
Dronningborg til København

Den 27. drog jeg til
København og betalte
Lubert 100 daler for den vin
jeg har bekommet af ham

Den 28. drog jeg hjem
til København, havde 5 heste
og selv 14 personer

Den 30. drog jeg hjem
til København, havde 5 heste
og selv 14 personer

To sider af Eske Broks dagbog fra 1604. Under opholdet i Viborg er der anledning til en lille og en noget større rus markert med et og to krydsr. Rigsarkivet.

Som man nok vil have gættet, viser *krydserne* rusens størrelse!

Kontroversen mellem de to adelsmænd Munk og Parsberg var faktisk optræk til en duel, som Eske Brok altså var med til at forhindre. Men at det virkelig gik hårdt til i de dage, skal vi straks se.

Vi vil nu gennemgå dagbogoptegnelserne fra året 1609, som egner sig særlig godt til at vise Eske Broks forbindelser til Viborg.

Eske Brok var, som sine standsfæller, en stor jæger og indledte det nye år med at gå på ræve- og harejagt på Støvringgårds jorder. Nogle adelige herrer kom på besøg, hvad der afføder et par krydser i dagbogen. Efter at have besøgt Sønderhald herredsting den 9. januar angående en trætte med adelsmanden Jørgen Skeel, kaldte Viborg for første gang, og sædvanen tro drog Eske Brok og fru Kristense den 14. til Viborg snapslandsting, denne gang på et ni-dages ophold.

Så snart man havde fået sig indrettet i købstadgården, indbød man den 17. januar tre adelsmænd, Mogens Gjõe, Eske Bille og Iver Gjõe til gæstebud – et kryds! For Iver Gjõe var det en uheldig rus. Den følgende dag melder dagbogen nemlig, at Iver Gjõe og Jørgen Krag sloges, og blev *Iver Gjõe ilde stukken i brystet*.

Samme dag fandt der i øvrigt en adelig bisættelse sted, som Brok naturligvis bivånede. Det foregik i Domkirken, som i nogen grad fungerede som den jyske adels familiekirke,

»Den 18. blev Thomas Maltesens lig i Domkirken nedsat«, hedder det i dagbogen.

En sømmelig begravelse af en adelig var dengang en omstændelig affære. Først skulle liget ledsaget af de nærmeste køres til hovedkøbstaden, her altså Viborg, derpå førtes det i et højtideligt optog med ridende adelsmænd og borgsvende ind i byen, og den næste dag bragtes det derpå ind i Domkirken, hvor selve begravelseshandlingen gik for sig.

Christian IV præsiderer ved et herredagsmøde også kaldet Kongens Retterting, som fungerede som en højesteret. Efter Ostensen Vejle 1641.

delig den tredje dag afhentedes det igen i kirken af de nærmeste frænder, som så igen holdt en hæderlig udførelse til hest ud af byen, hvorpå følget drog tilbage, mens liget blev kørt til den landsbykirke, som var sognekirke til den herregård, den afdøde ejede og døde på, for dér af blive bisat. Loven krævede, at et adeligt lig skulle være begravet inden der var gået 14 dage – borgerlige lig havde kun en frist på 2 dage – og det var somme tider svært at overholde de mange ceremonier taget i betragtning.

Den 22. drog jeg fra Viborg på rejsen til Horsens herredag.

Herredagen var den tids Højesteret, hvor konge og rigsråd sad til doms, og Christian IV kom også den 24. januar til Horsens, hvor han om aftenen havde hele rådet til gæst. Dagen efter begyndte herredagen, og man behandlede straks en sag, hvor byen Viborg var i centrum:

Samme dag (den 25. januar) gik der dom på Albrekt Skeels hals for en karl, han i Viborg ihjelstak.

Den 27. blev Albrekt Skeels hoved på Horsens torv afhugget.

Junetgård, Albrekt Skeels gård i det nordøstlige Salling. Pg.ø. fot.

Historien bag disse knappe notitser kan læses i det kongelige rettertings dombog. Albrekt eller Albert Skeel sad som herremand på Jungetgård i det nordøstlige Salling. I 1608 havde han en sag for landstinget. Den 8. oktober mødtes han med sin modpart, Niels Jensen. Efter retsmødet passede Albert Skeel Niels op på kirkegården uden for domhuset og stak og huggede ham ned, før han kunne nå at værge for sig; bartskeereren kunne ikke stille noget op, og han døde om natten af sine sår. Det hører med i billedet, at den stridbare herremand nogle år før havde begået et drab i Aalborg, som var blevet sonet med bod. Herredagen eller rettere det kongelige retterting dømte ham altså i 1609 for at have »overfaldet og uden nødvendig årsag dræbt og ihjelslaget« Niels Jensen. »Albert Skeel bør for slige sine begangne gerninger at miste sit liv«. Eske Brok har været med til at afsige denne dødsdom og vel også overværet henrettelsen på torvet i Horsens.

Herredagen sluttede med et nyt kongeligt gæstebud, takseret til to krydser. Derpå drog kongen til Skanderborg slot, og Eske Brok hjem til Dronningborg efter at have indbudt kongen til et besøg på slottet. Den 13. februar ankom Kongelig Majestæt så til Dronningborg sammen med seks adelsmænd:

samme aften min gæst i min stue. +

Den 15. også min gæst. +++

Den 16. drog Hans Majestæt bort til Skanderborg, og red jeg ud med Hans Majestæt $\frac{1}{2}$ mil fra byen. Samme aften med Eske Bille +.

Allerede den 24. februar kom Eske Brok for anden gang til Viborg, igen på et ni-dages ophold. Han skulle have afviklet en side af en retssag mod Jørgen Skeel, denne gang ved landstinget, som jo havde sit sæde i byen. Dommen, som faldt ud til hans fordel, blev afsagt den 25., og to dage efter havde landstingskriveren den færdigskrevne dom færdig til levering.

I april måned kaldte vigtige anliggender igen Eske Brok til Viborg, og som sædvanligt fulgte fru Kristense med sin mand:

Den 6. drog jeg og Kristense til Viborg.

Den 7. var rådet og al adelen forsamlet på domhuset, og blev da al adelen takseret.

Den 10. var Jørgen Skeel og jeg udi rette både med Rasmus Andersens sag og i andre måder.

Samme dag drog jeg til Tjele.

Den 11. til Dronningborg.

Den taksering, Eske Brok omtaler, var et led i adelens såkaldte rostjens-
ste, dvs. adelsmændenes gamle pligt til at stille til hest og i fuld rustning
til rigets forsvar. Det var nu blevet til en pligt til i forhold til herregård-
dens størrelse at tage del i opstillingen af fuldt bevæbnede ryttere. Som
vi ser nedenfor blev der to gange om året, nemlig i maj og september,
holdt mønstring over rytterne, hvor officererne blev fordelt og en form
for øvelse afholdt.

Herregården Tjele benyttede Brok flere gange som en station på ve-
jen. Han var der igen allerede den 10. april, da han påny havde et møde
ved landstinget i Viborg sammen med Jørgen Skeel. I 1609 ejedes Tjele
af fru Anne Skram (1540-1612), gift med Christen Munk til Gjessing-
gård.

Så ofte som Eske Brok var i Viborg, var det naturligvis af vigtighed, at
hans gård var i god stand og forsynet med de nødvendige forråd. I slut-
ningen af april betaler han en snedker 1 daler for noget arbejde, og
snedkeren får pålæg om at overdrage Jacob Skøtt i Viborg 8 daler til
indkøb af hør, strøelse, brænde og andet »til min bygnings behov til min
gård i Viborg«. Der blev også indkøbt 400 loftssøm, som snedkeren fik

Ældre fotografi af Gammel Estrup.

med til Viborg »til min gårds-bygning i stalden«. Det drejede sig åbenbart om en helt ny staldbygning, for den 19. maj sender han betaling til Mathias Bygmester – i alt 13 daler – »for den stald i Viborg han murede, og havde han tilforn bekommet 5 daler«.

Før mureren fik sin løn, havde Eske Brok selv haft lejlighed til at inspicere byggeriet og sikre sig, at alting var i orden – vi er nu nået til maj måned:

Den 5. drog jeg og Kristense til Viborg til mønstring.

Den 6. var Jørgen Skeel og jeg udi rette.

Den 6. kom Kongl. Maj. til Viborg.

Den 7. havde Hans Maj. rådet til gæst.

Den 8. var mønstringen uden for Viborg.

Samme dag efter middag har kansleren, Preben Gyldenstjerne og jeg efter Kongl. Maj.s befaling overvejet og ladet optegne ritmestre, løjtnanter og fændrikker og hvem, under hver fane ride skulle.

Den 9. var Kongl. Maj. og al adelen i marken, og blev da tilforordnet Knud Brahe ritmester, Jørgen Skeel hans løjtnant, Otte Christoffer Roesenkrantz fændrik. Til den Aalborg fane Ulrik Sandberg ritmester, Claus Daa løjtnant og Hans Lykke til Krabbesholm fændrik. Til Riber fane Albert Skeel ritmester, Knud Gyldenstjerne Axelsen løjtnant og Knud Gyldenstjerne Henriksen fændrik. Og blev hver fane først slaget i tog-ordning, dernæst udi en ring, hvor kongl. Majestæt selv holdt ordet til dem alle. Dernæst alle fanerne slaget udi slagordning, og har så ritmestrene nogle gange sunget hoben under hver sin fane..

Til middag havde Kongl. Maj. al rådet til gæst. Og straks efter middag var al adelen, fruier og jomfruier opbedt udi Kongl. Maj.s sal udi bispens gård. +.

Den 10. om morgenen drog Kongl. Maj. bort.

Den 11. lod jeg 17 af mine rideheste.

Den 11. drog jeg og Kristense til Dronningborg, 7 vognheste, og fulgtes Kristense Bryske med os. 4 h.

Den 15. drog jeg og Kristense til Estrup.

Det er interessant at lægge mærke til, at kongen på den tid havde en rummelig sal til sin rådighed i bispegården, vel til afløsning af de lokaler han nogle årtier før havde haft i det gamle Gråbrødrekloster. Formlen 4 h. betyder muligvis 4 timer (latin: hora), og angiver i så fald turens varighed.

I juni var Eske Brok to gange i Viborg på to og tre dages ophold,

Adelsbryllup efter Olaus Petri 1555.

første gang 1.-2. juni til en begravelse i Domkirken og anden gang 16.-18. juni til sagen mod Jørgen Skeel, som imidlertid lod »gøre sygesengs forfald, og blev sagen i 6 uger opsat«.

Eske Broks daglige forretningsforbindelser gik selvfølgelig først og fremmest til Randers, men der var også kontakt med Viborg:

Den 18. (juli) blev her solgt på Estrup 20 tønder malt til en mand i Viborg, hver tønde 6 mark; pengene annammede jeg selv«.

Estrup eller Gammel Estrup var, som vi har hørt, Broks fædrene gods, som han meget ofte aflagde besøg. En anden ejendom, som tit blev besøgt, var Høvringholm eller Hevringholm ved Djurslands nordkyst, som han havde købt i 1608 for 50 000 rigsdaler.

I slutningen af juli var Eske Brok atter i Viborg i to dage i anledning af den gamle retssag med Jørgen Skeel. Det var dog kun for at få den »opsat til Mouritii«, dvs. til Viborgs andet store marked i september.

Vi når nu ind i august måned:

Den 11. drog jeg fra Estrup til Dronningborg og bedede; til Viborg om aftenen.

Den 12. red jeg med flere ud med Iver Juel, landsdommer, imod hans datter Kirsten Juel, som da skulle have bryllup med Just Vadspyd.

Den 13. var jeg og Kristense på domhuset til bryllup.

Den 14. +

Den 15. drog jeg til Dronningborg.

Domhuset, som var i brug ved adelens taksering og her ved et adeligt bryllup, var den gamle katolske bispegård, som lå tæt nord for Domkirken, og som Frederik II i 1576 havde skænket til domhus for landstin-

get. Ved et sært tilfælde brændte domhuset ikke ved storbranden i 1726, da Domkirken gik op i luer.

Et adeligt bryllup skulle selvfølgelig også gå brillant til. Bruden skulle holde et højtideligt indtog i staden, modtaget uden for byens port af brudgommen og hans slægt og venner tilhest med deres svende.

Den 15. august og de følgende dage var Eske Brok tilbage på Dronningborg, bl.a. for at deltage i bisættelsen af en adelsdame i Sct. Mortens kirke. Samtidig sendte han sin tjener til København med en af sine rideheste, som Hendes Majestæt dronningen havde ønsket sig. Men allerede den 19. august gik turen endnu en gang til Viborg for at deltage i Anders Friis' og Ide Munks bryllup, som stod den 21. på domhuset. Lejligheden blev desuden udnyttet til at ordne nogle låneforretninger, som han havde mange af.

I september måned strømmede folk igen til Viborg fra nær og fjern – kræmmere og markedsgæster af alle stænder, for nu gjaldt det Sct. Mouritii marked, byens andet store marked, som konkurrerede med Snaps-tingsmarkedet om de købelystnes gunst. Markedet åbnede på Sct. Maurits dag, den 22. september, og varede et par uger; senere fik det navnet Toftemarked, da det afholdtes på Biskopstoften nordvest for byen.

Eske Brok rejste netop til Viborg den 22. september, men det var nu ikke kun for at være med ved markedets åbning, men også for at få en ende på den langtrukne retssag mod Jørgen Skeel. Endelig den 25. er-

klærede landsdommerne herredsfogedens dom, som i sin tid var gået Eske Brok imod, for magtesløs at være. Eske Brok fik altså sin ret til sidst.

Men ellers benyttede man markedets store udbud til at gøre diverse indkøb. Eske Brok noterer, at Christoffer Ravn fik udbetalt 20 daler til sko og skjorter, og Axel Christensen, som vistnok var Eske Broks skriver, fik også penge til både sko og skjorter, dog kun 10 daler. Man kan få et vist begreb om prisniveauet, når dagbogen oplyser, at en mager stud kostede 5-6 rigsdaler. Eske Brok opkøbte stude i stort tal til opfedning og eksport til Hamborg. Overskuddet af korn fra hans store ejendomme gik derimod til Holland.

Det kunne også hælde, at en nyanskaffelse gjaldt fru Kristense, men så var prisen en ganske anden end til tjenernes mundering. På snapstinget i 1622 betalte Eske Brok en sum af 650 sletdaler for en *perlehue*, som han havde købt af en anden adelsfrue. Den må have glædet fruen.

Eske Bille til Ellinge (1552-1619), som var en slægtning og god ven af familien og som optræder mange steder i dagbøgerne, kom den 29. september til Viborg – det var Mikkelsdag, som var terminsdag – og den 1. oktober havde Eske Brok ham som gæst i sin gård – med et kryds til følge.

Den 2. oktober forlod Eske Brok Viborg og rejste nordpå til Hannæs – med overnatning i Strandby – for at bilægge en strid mellem to adelige standsfæller. Hjemrejsen gik over Hobro, og han kom ikke mere til Viborg det år. Der er dog en mulighed for, at han kan have været der i slutningen af november, hvor nogle blade i dagbogen mangler.

Alt i alt blev det til 10 Viborg-rejser i dette år, 1609. Medregner man ankomst- og afrejsedage, når man op på ikke færre end 58 dage i byen. Det er indlysende, at en sådan trafik af rige adelsfolk – og vi befinder os her netop i adelsstandens rigeste blomstringstid – har betydet overordentlig meget for byen Viborg. Adelen velstand har smittet af på borgerne, både økonomisk og kulturelt har Viborg i de tider haft en forrangstilling blandt de jyske købstæder.

For nu at vende tilbage til det citat, der blev bragt i indledningen og som stammer fra juristen og forfatteren Arent Berntsen i første halvdel af 1600-årene, så bringes det her til slut i sin fulde udstrækning – fordi det passer fint sammen med Eske Broks notater.

Wiborg, den berymte store og fornemme Kiøbsted, som for det gandske Lands Hofvitstad actis, og det icke allene derfor, at Byen i Størelse, Borger-skab og Handel den største Deel dette Lands Kiøbsteder offvergaar, men oc-

saa fordi at det gandske Nørre-Jydlunds Indbyggere hafve Aarsage ofte did at reyse til Landstinget, som der hver 14 Dag aftvende Landsdommere holdis. Saa hafver oc Adelen deres Mode oc Sammenkomst der Aarligen tvende gange, nemlig til Mauritij oc Snapsting eller Tyffvende Dag Jul. Til hvilken Tid ocsaa et fornemme oc stort Marcket der aff Fremmede oc Indlendske Kiøbmænd blifver holdet. Til med haffver oc dette Sticks Biskop der udi Byen, hos den skionne Domkircke, sit Sæde oc Tilhold.

Kilder:

Danske Samlinger 2. rk. II s. 256ff.

L.S. Vedel Simonsen: Eske Brocks Levnetsbeskrivelse I-II.

Hugo Matthiessen: Snapstinget.

Troels Lund: Dagligt Liv i det sekstende Aarhundrede.

Fr. Meidell: Bille-ættens Historie.

V.A. Secher: Samling af Kongens Rettertings Domme 1595-1614.

Dansk biografisk leksikon.

Arent Berntsen: Danmarckis oc Norges Fructbar Herlighed (1656, optryk 1971)

Magister Niels Jensen Aars 1603-1672

A. Ussing-Jepsen (1912-90) underviste på Viborg Katedralskole før han i 1960 blev rektor for det nyoprettede Vesthimmerlands Gymnasium i Års. Til skolens andet årsskrift i 1962 skrev han nedenstående artikel om Viborg-rektoren Niels Jensen Aars, som her bringes i næsten uændret skikkelse.

Interessen for denne dreng fra Års, der blev rektor i Viborg, vaktet ved læsningen af min tidligere kollega Carl E. Jørgensens udmærkede bog om katedralskolens historie og næredes yderligere af min forflyttelse til det nyoprettede gymnasium i hans fødeby i Vesthimmerland. Da omtalte magister Niels Jensen var en landskendt skolemand, utvivlsomt en af datidens mest fremragende pædagoger, har jeg ment, at følgende korte skitse af hans liv og virke i den danske skole i det 17. århundrede måske kunne have mere end rent lokalhistorisk interesse.

Om Niels Jensens far, provst Jens Nielsen, Års, der døde i 1651, vides kun lidt. Ifølge S.V.Wibergs Alm. dansk præstehistorie, hvis vidnesbyrd man i øvrigt bør omgås med megen forsigtighed, skal han have været »hård og ond mod sin hustru, som måtte stjæle korn af loftet for at underholde 3 sønner, der holdtes til bogen«. Er dette rigtigt, har den brave provstindes »tyverier« i alt fald ikke været forgæves, for af disse sønner blev to præster i Skåne, den tredje rektor i Viborg.

Niels Jensen var født i 1603 og blev student fra Viborg Katedralskole i 1623. Efter få års forløb er han sikkert – som skik da var – vendt tilbage sin gamle skole som hører. Hans samtidige, Peder Villadsen, der var biskop i Viborg, og således skolens øverste myndighed, beretter i sin »Udsigt over Viborg skoles historie«, at det var den unge Niels Jensen, der i de hårde krigsår 1627-29 holdt skolen i live. Den daværende rektor, mag. Christoffer Hansen, var flygtet, da de kejserlige hære rykkede op i Jylland, »thi på svirebrødrers vis – det eneste han satte pris på – kunne han ikke leve mellem soldater, hvor det skummende bæger ikke ville komme ham selv til gode. Kun 5te lekties disciple og nogle enkelte af de lavere klasser, som vare fra byen, blev tilbage. Dem samlede mag. Niels Jensen og underviste dem på

det omhyggeligste, så at 5te klasses disciple snart kom langt videre end sextianerne (eleverne i 6te klasse, mesterlektionen)«. For denne fortjenstfulde indsats belønnedes Niels Jensen i 1634 med rektoratet ved katedralskolen. Som yderligere kvalifikation til dette embede fremføres det – i et brev som biskop Wandal skrev til kansler Chr. Friis – at Niels Jensen et par år havde været udenlands med en søn aflensmanden på Hald, Knud Gyldenstjerne til Tim »og der også forholdt sig møget flittelig og skickelig«.

Niels Jensen sad som rektor i Viborg til 1672, lige så længe som hans 12 forgængere tilsammen. Hans lange funktionstid vidner om hans store kærlighed til skolegeningen og må ses som en forløber for den tid, hvor rektorerne betragtede deres embede som en egentlig livsstilling. Tidligere havde det hørt til sjældenhederne, at en rektor sad mere end 3 år ved sin skole; de fleste gik, så snart mulighed gaves, over til et af de langt mere estimerede og bedre aflønnede gejstlige embeder. I øvrigt var både regering og biskopper opmærksomme på det uheldige i dette forhold. Man havde således i 1612 for at forbedre rektors økonomiske stilling, henlagt et kannikedømme til rektoratet i Viborg. Fra en anden kilde, G. Treschow: Danske Jubellærere, ved vi, at mag. Nicolaus Johannis Artusiensis (andetsteds latiniseret som Arhusius for at undgå forveksling med Århus) var *canonicus capitulae* og som sådan lønnet så vel, at han ikke har behøvet at forlade det skolearbejde, han havde så usædvanlige evner for.

På dette punkt er alle kilder ubetinget enige: rektor Niels Jensen har været i besiddelse af en usædvanlig flid og lærerdygtighed. I løbet af kort tid kom katedralskolen på fode igen efter krigsårenes elendighed, ja, den opnåede en hidtil ukendt anseelse, så den trak disciple til sig fra fjern og nær. Således søgte fra Randers, en ung mand, Johannes Olavius, der senere blev en kendt latindigter, til skolen i Viborg, »den gang enestående i landet – tum praecipua in patria – hvor jeg i tre år har haft den højt fortjente og vidt berømte mag. Nicolaum Johannis«.

Også Vitus Bering har været blandt de mange, der der i disse år søgte til skolen i Viborg. I sin biografi af den kendte opdagelsesrejsende skriver historikeren H. F. Rørdam: »Niels Jensen Aars synes i sin tid at have været en af landets mest fremragende skolefolk. Når Bering kort efter sin ankomst til universitetet lagde en ualmindelig færdighed for dagen, må vel æren derfor til en vis grad tillægges ovennævnte lærer.«

Ifølge Dansk biografisk Leksikon har rektor Niels Jensen intet skriftligt efterladt sig. En undersøgelse på Landsarkivet i Viborg gav imidlertid til resultat, at der her fandtes et lille skrift i Viborg bispearkiv, der bærer

titlen »de uniformitate«, og som nærmest må karakteriseres som et pædagogisk resposum. Den lille afhandling, som hermed formodentlig publiceres for første gang, fremkom i 1654. Den direkte foranledning var den, at biskopperne i 1650 havde klaget over uensartetheden i den danske skole. I 1653 rådslår universitetets professorer på Frederik III's opfordring om sagen, og man enes om at indhente responsa fra rektorerne ved de mere betydelige skoler, bl.a. skolerne i Århus, Randers og Viborg. Fra Viborg kom i øvrigt også et svar fra konrektoren, Johannes Resenburgius. Også dette findes samme sted på Landsarkivet. En mere dybtgående forståelse af skriftet » de uniformitate« kræver et kort historisk rids af forholdene ved latinskolerne i det første århundrede efter reformationen.

Grundlaget for den lærde skole i dens nye reformatoriske form blev givet med Kirkeordinansen af 1537, der påbød, at der i hver by skulle være en latinsk skole med to eller tre duelige lærere. Med Nationalsynoden i Antvorskov i 1546 blev de officielle retningslinjer for undervisningen fastlagt. Man beskæftigede sig allerede her med det afgørende problem, ensartetheden – uniformiteten – i undervisningen ved de forskellige skoler.

Det af Antvorskovsynoden tilstræbte enhedspræg slog dog ikke rigtig igennem hvilket bl.a. skyldtes – i øvrigt prisværdige – pædagogiske reformbestræbelser, fremkommet ved påvirkning fra udlandet, især gymnasiet i Strasbourg. Her havde man under ledelse af den kendte skolemand Johannes Sturm (1489- 1533) fundet frem til en mere udbytterig sprogundervisning, ligesom man havde optaget geometri, aritmetik og fysik på læseplanerne og indført en mildere skoletugt.

Omkring år 1600 var skolevæsenet i Danmark imidlertid nede i en bølgedal, hvilket resulterede i, at adskillige velstillede folk sendte deres sønner udenlands til de dygtigt ledede jesuittiske skoler i Frankrig og Tyskland. Dette var en ikke ufarlig sag, for jesuitterne var modreformationens stødtropper, der let kunne fordærve unge lutherske sjæle. Noget måtte der gøres, og landsfaderen Chr. IV tog personlig sagen i sin hånd. I 1604 udsendte han et kongebrev, hvori han utvetydigt giver udtryk for sin harme over tingenes tilstand: »Vi haver erfaret, at ungdommen i skolerne her udi riget bliver forsømt af følgende årsager, at der ikke læses ens autores udi skolerne over hele riget, så de personer, der drager fra en skole til en anden, så godt som på ny må begynde at lære og dermed forspilde deres ungdomsår og alder, og endda hænder det undertiden, at præceptores understå sig i selv at forme og diktere deres egne

private forskrifter, som ungdommen skal nedskrive i timerne endda med andre længere diktater og tilføjelser, hvormed børn og ungdom lidet eller intet er tjent; derfor befaler vi strengeligen og alvorligen alle rektorerne i vort rige Danmark, at de med deres hørere og medtjenere aldeles retter sig efter den tabella scholastica (anordning om pensa og fakgrav), som herom er fattet.«

Man har indtryk af, den kongelige bandbulle i nogen grad har aktiviseret de pædagogiske reformbestræbelser i den første halvdel af det 17. århundrede. Hovedmanden i dette arbejde var professor Hans Poulsen Resen, der er forfatter til den overfor omtalte tabella scholastica. Derudover skrev han et helt system af nye lærebøger samt et latinsk om skolernes indre ordning, den i rektor Niels Jensens responsum omtalte »Pro scholis puerorum«.

Professor Poulsen Resen dør i 1638. I 1649 udsender forfatteren og skolemanden Hans Mikkelsen Ravn, der var rektor i Slagelse, en betænkning om de lærde skoler, stilet til biskop Jesper Brochmand. Heri behandles de samme problemer som i det lille skrift, »de uniformitate«, men fyldigere og i en livligere stil. Særlig interesserer Hans Mikkelsen Ravn sig for lærernes forhold:

»De må med tilbørlig strengthed holde disciplene til tarvelighed i klædedragt samt anstændighed i håret.« Og om lærergerningen hedder det: »De haver et besværligt, uafbrudt og surt trællearbejde, men ere derfor dog ikke trælle. De bør agtes mere, thi honos alit artes (agtelse nærer dygtigheden)«.

Fem år efter dette skrift kom så – i 1654 – på givne foranledning rektorernes responsa, deriblandt Viborg-rektorens.

Niels Jensen Aars døde en halv snes år før Holbergs fødsel. Hans sprog minder meget om det Holberg-dansk, vi kender fra Epistlerne, men det er stivere og i endnu højere grad end baronens spædet op med latin. Det gives her i oversat og moderniseret form, men jeg har dog i nogen grad søgt at bevare det gamle sprogs særlige charme og særegne tone:

På det at ungdommen udi skolerne desbedre kan præpareres til studierne, synes uniformiter blandt andet at være et meget fornødent middel: dette haver Academia Hafniensis (Københavns Universitet) indset for nogle år siden efter en lang overvejelse om genrejsningen af skolerne i disse riger: hvorfor det er ved Kongl. Missive 1604 den 20 Oktob. strengeligen blevet befalet alle skolers rektorer udi rigerne, at de skulle forholde sig uden nogen afvigelse efter de beordrede tabellas scholasticas.

Prop: 3.

Hæc dat iugdommen adhibetur inq; d'holuna hand preparari:
t'rae publicas lectiones, quibus Uniformitel iblant audent al' hinc ut
magis commodum m'ndetur: Qu' sen factum Academia Hafniensis
et nonnulli eius idem offer Lang deliberatione de Scholis bonum Regnum
restaurandis: Quor' offer Vetus h'ad longi: Missive a 604
Don 20 Octob: Strungalyon Bliffuan localit) r'ia Reitoribus Schol
larum inq; V'iz R'iger, at de factu consilio Dig, sine ulla varietate
offer de adomerece tabellas Sececiasticas.

formitate Uniformitel h'und offer atph'ig' a'nd'ob' mutatione' h'ad
q'ndamlyst' q'm i d'holuna idem q'ndammod' innovatione, reuocent
h'ad in designationem i'horum, f'ullen Venerandi Dni: Episcopi
factum ex'hibet Magnifico Regis Cancellario inq; d'ib' bon' factu
1650 in 27 Junii, offer om' de h'ogur de inq; corrig'it'is, in p'act
partem inq; d'holuna introduceret: Qu' and' in om' Genesij Melicia
et imbia Matthesos p'ulla h'illig' q'ur i Landit, h'ad d'nd'ig' d'holun'
t'ipis publicis compendiose evulgentis. Qu' m'nd' h'ad h'und' d'ur
commenderis h'ad d'holun' d' h'ug' and' facies, paratilis, at Com
pendiosi libri at f'ullig' formitate imbia h'und' h'ad'io; q'nd
dat at iugdommen in h'ad ip' p'ulla p'ullit, d'ictatis excipend'is,
om' h'illig' i d'holuna n'ur atph'astol. V'ltur or h'ad at q'nd'it' at
Summa doctrinae Christianae, ex Epitome Brodmanniana, h'ad
deceperet, or rogat accomoderet ad memoriam discipulorum, Don
D'og n'ur h'ad'ig' ex p'rompta memoria at redicere artic: C'risti:
relig: d'ffin: d'ur: mad S. S. loois classicis a d'nd' de h'ad'it'ur
admitteret t'rae Academiet.

D'langm' melam profectus; h'ad h'ad'io' d'ur h'ad a Janis memo
ria h'ad'io' Seniore p'ro Scholis p'uerorum, at h'ad'it'ur n'ur de s' n' a

Første side af Niels Jensen Aars' skrift. Man lægger mærke til, at teksten delvis er latin

Førnævnte uniformitet kunne efter adskillige indtrufne forandringer bekvemmeligst genindføres i skolerne uden uforudtænkelig fornyelse ved

den bogliste, hvilken de ærværdige herrer biskopper haver forelagt Hans Højhed Kongens Kansler udi København 1650 den 17. junii, eftersom de bøger der deri angives er største parten udi skolerne introduceret: de andre så som 1. Mosebog (Genesis Mesaica) og matematik for begyndere (*initia Matheseos*) skulle her i landet billigt og i forkortet form udgives for de fattige skoler ved offentlig trykning. Imidlertid kunne der anbefales til skolernes brug andre lette, overkommelige og kortfattede bøger af hvilke førnævnte begyndelsesgrunde kunne læres, på det at ungdommen ikke sin tid skulle spille på at nedskrive efter diktat, hvilket billigen i skolerne er afskaffet. Var og vel at ønske , at den kristne religions grundbegreber blev uddraget af Jesper Brochmands værk og noget tilpasset efter hvad der kan fattes og huskes af eleverne, der dog er pligtige til på stående fod at gengive punkt for punkt kristendommens definitioner og forskrifter med de vigtigste steder i den hellige skrift, førend de bliver dimitteret til universitetet .

Angående målet for hvad der skal nåes (*meta profectus*) så befindes det vel at være sat for de 5 nederste lektier af Poulsen Resen – salig ihukommelse – i hans bog om drenge-skolen, men eftersom ungdommen nu langt mere end tilforn ved en vis medfødt dumdristighed løber fast hvert år af skolerne til academierne og det i mængde, så synes det fornødent, at målet for den øverste lektie besynderligen på ny sættes og så udførligen og klarligen fastlægges, at disciplene kunne selv se, hvad de skulle have lært mere indgående efter deres fatteevne og alder af den kristne religions grundbegreber, af sprog og veltalenhed, så og deraf kunne kendes hvilket elementært kendskab til filosofi og matematik de så nogenlunde burde have, førend de kunne blive antaget af universitetet; dette mål kunne både opflamme ungdommen til ikarisk flugt mod højderne og ægge de bedst begavede, men på det at de svagere begavede, der hverken udenfor skolen eller i denne kan holde deres plads, ikke ganske her skulle forkastes, burde enhver, som skulle bedømme dem, lade sig deres velfærd være anbetret, om de end trods flid og god opførsel skulle blive oversiddere i anden eller tredie klasse.

De, som enten af manglende evne til at finde sig i disciplinen eller af ungdommeligt overmod omskifter de større skoler med de mindre, at de derved des snarere kunne få adgang til universitetet, burde ingenlunde have adgang dertil, førend de haver bevist deres fremgang i overensstemmelse med den fælles målsætning.

De, som efter privat undervisning ville optages i det akademiske borgerskab, burde, dersom de de ellers haver underkastet sig de samme be-

tingelser som skolerne, også have nået de samme mål, som er foreskrevet de førende skoler, førend de får adgang til universitetet, ellers kunne den private undervisning herefter hindre den offentlige og forårsage stor forvirring i skolerne.

De, som fremfor andre af deres meddisciple i deres skolegang viser lydhed og flid og befindes at have lagt lovende fundament, burde efter deres økonomiske kår befordres til at nyde kongelig understøttelse, at de kunne blive på universitet og desbedre forsætte studierne til menighedens og skolernes tjeneste, når man behøvede dem.

Hine letsindige og overmodige unge mennesker, der begiver sig for tidligt af skolerne, burde ingenlunde antages, førend de haver bevist deres fremgang i overensstemmelse med fastsatte mål, enten de kunne privatim eller fra andre skoler bliver dimitteret til universitetet.

Når uniformitet og målsætning bliver fastlagt for alle skolerne, kan og til skolernes opbyggelse uden forvirring, disputeren og anden kappelstrid hver tredje måned sætte værk i skolerne. Præmier og belønninger, som ellers er til stor lyst og nytte i skolerne, kræver gavmildhed fra borgernes side.

Forargelig og fræk fornyelse udi klædedragt, som er ulidelig, hindres lettelig blandt de skolepersoner, som for største delen lever for skolens og andres midler. Var vel og at ønske, at en del af dem, der er vendt tilbage fra universitetet, ville vise sømmelighed i klædedragt.

Måtte den evige og hellige Gud velsigne deres råd, som skal træffe bestemmelser om den lærde Republiks ve og vel og lede ret de beslutninger, der tages, sit navn til ære og skolerne til gavn.

Således ønsker jeg. Viborg d. 15. marts 1654.

Nicolaus Joannis m(anu)m(ea)
(dvs. Niels Jensen med min hånd).

Det ville føre alt for vidt i enkeltheder at gå ind på de mange pædagogiske problemer, der omtales i ovenstående lille skrift. Her skal blot gøres enkelte bemærkninger.

Det brændende spørgsmål for datidens skoler var – som påvist – den eksisterende uensartethed i undervisning og målsætning. Betimeligheden af en større ensartethed i målsætningen bør vel næppe betvivles. At man også har villet ensrette undervisningen, hvilket sikkert har været helt i den spirende enevældes ånd, forekommer mere betænkeligt for en moderne opfattelse, der betragter den danske skoles metodefrihed som noget meget værdifuldt.

Fremmedartet og pudsigt virker det også, at den brave mand vil gøre offentlig hjælp og understøttelse til trængende skolepersoner afhængig af, at de undlader fræk og forargelig fornyelse i klædedragten. Senere tider har jo unægtelig et noget mere liberalt syn på de dele. Man tænke sig blot uddelingen af stipendier fra Ungdommens Uddannelsesfond gjort betinget af en passende anstændighed på håret eller skægget for nu at bruge Hans Mikkelsen Ravns udtryk!

Helt nutidigt og ganske i overensstemmelse med moderne pædagogiks principper klinger imidlertid den gamle Viborg-rektors ord om, at de svagere begavede ikke ganske skulle forkastes, og at man skulle lade sig deres velfærd være anbetret. Er det mon ikke således, at for det sande lærersind vil til enhver tid eleverne være andet og mere end slet og ret undervisningsobjekter, som man kan kaste tilside og kassere, hvis de ikke i samme mål som de mere velbegavede kan tilegne sig den ønskede viden. Uden dette sind bliver i alt fald enhver lærergerning gold.

Noter

1. Niels Jensen Aars' skrift findes i Viborg bispearkiv: Viborg latinskoles elever 1600-1801. C2-227. Landsarkivet for Nørrejylland.

Herremændene på Hvamgården

Henry Kjær (1914-1997) fra Gødvad var en flittig lokalhistoriker. Han havde i sine unge år arbejdet for Jeppe Aakjær på »Jenle« og dér hentet inspiration til sine arkivstudier, som udmøntede sig i en mængde artikler til aviser og ugeblade. Nedenstående er et eksempel hentet fra Kjellerup Avis' årgang 1953 og 1959.

Af en eller anden grund har Levring i gamle dage øvet en vis tiltrækning på folk af den »dannede klasse«. I årene omkring 1800 var byen således blevet opholdssted for en forhenværende godsejer, en ritmester og en herredsskriver-enke. Her skal fortælles om den førstnævnte, den fhv. herremand.

Han var ingen ringere end den tidligere ejer af herregården Grinderslev Kloster i Salling, Oluf Frederik Obel, født 24. oktober 1764 på gården »Lyngholm« i Thy som søn af Peter Obel, der senere købte Kærgårdsholm i Sydsalling. I 1790 blev han gift i Skive med Sidsel Marie Milling, en købmandsdatter, født i Kalundborg 1767. Året før sit bryllup havde han ved købekontrakt erhvervet Grinderslev Kloster, men først i 1791 fik han endeligt skøde på ejendommen.

1797 skødede Obel Grinderslev Kloster til Erhardt de Stiernholm, og samme års første maj er det, at han rykker ind i Levring. Det fremgår af et skøde, udstedt den 24. juni 1798 af landvæsenkommissær Gundorph, Palstrup. Skødet omfatter »Levring sogns kirke med korn- og kvægtiende, matrikuleret for 14 tdr. 5 skp., og den i bemeldte Levring ny-opbyggede gård, som hr. Obel nu ibor og forrige års 1. maj tiltrådte«. Gården var på knap 4 tdr. hartkorn, og købesummen 4920 rigsdaler.

Der er visse ting, der tyder på, at Obel ikke har været særlig velsitueret. Da han købte Grinderslev Kloster, var købesummen 12.800 rdl., og heraf lånte han de 9000 rdl. hos Aalborg fattiges inspektører, som det hedder i obligationen. Det kan måske synes lidt underligt at låne penge hos fattigvæsenet, men det var gaver, som velhavende havde skænket til de fattige, og inspektoratet frugtbargjorde så disse midler ved udlån. I de dage lånte man i det hele taget penge på de særeste steder. Kreditforeninger eksisterede jo ikke, og banker med udlån til private heller ikke.

Leving Kirke.

Da Obel købte gården og kirken i Levring, lånte han 4000 rdl. af Støvringgård Kloster og Århus stift ved Hans excellence, hr. geheimeråd Høegh Guldberg. Den gamle statsmand sad dengang som stiftamtmand i Århus.

Den gård, som Obel her havde fået fat på, var altså en af de såkaldte kirkegårde, som dengang lå spredt ud over landet. Engang i en fjern fortid var deres forhold blevet ordnet sådan, at de, helt eller delvis, skulle yde deres hartkornsafgift til præsten »til vins og brøds holdelse«, som det hed. Ja, egentlig eksisterer de fleste af disse gamle »kirkegårde« endnu. Men nu er deres jorder blevet udskiftet og deres bygninger blevet fornyet eller udflyttet, og der er kun få blandt de gamle som ved eller tænker over, at denne eller hin gård engang indtog en særstilling blandt landsbyens gårde.

Men den i Levring ligger endnu på sin gamle plads. Det er den gård, som i 1828 købtes af Niels Christensen, Hvam, den mand, i hvis slægt den forblev i tre mandlige led, hvilket bevirkede, at den fik navnet »Hvamgården«. Nu ejes den af Kjeld Vindum, og han må den dag i dag »føle«, at gården er noget for sig selv, idet han hvert år må svare et lille beløb i kirketiende, uagtet at denne form for skat officielt afløstes her i Danmark for 50 år siden.

Den købekontrakt som Palstrups ejer, Gundorph, og Obel underskrev hin forårsdag i 1779, betød noget mere end en almindelig ejendomshandel. Den betød nemlig, at gårdens beboere fra nu af skulle være selvejere imod som hidtil fæstere, og hermed ophørte et tilhørsforhold, som i al fald havde varet i 134 år og sandsynligvis meget længere. Når ovenmeldte åremål opgives, så er grunden følgende: En kort tid – 1662-63 – ejedes Palstrup af Corfitz Ulfeldt. Hans skæbne er almindelig bekendt, 1663 dømtes han som landsforræder til at miste ære, liv og gods. Livet kunne man jo ikke tage, eftersom han var forduftet, men hans gods konfiskerede kronen (staten), som straks overdrog Palstrup til Mogens Friis til Faurskov, der samtidig fik skøde på så godt som alt bøndergodset i Levring sogn, og heriblandt nævnes kirkebolet i Levring.

Hvordan mon nu Levringboerne har set på denne afdankede godsejer, som var kommet dumpende ned iblandt dem? Har de mænget sig med ham, og han med dem? Eller har begge parter som følge af deres forskellige stand og opdragelse fundet det klogest at holde sig hver for sig? Der er nok mest grund til at tro det sidste. Ganske vist købte fæsterne i Levring omtrent samtidig deres gårde og huse fri fra Palstrup og var således Obels ligemænd, men han var dog kirkejer, noget, der altid gav en fjer i hatten.

I slige tilfælde plejer man at søge at få lidt oplysning om folks omgangskreds fra de samtidige kirkebøger, idet man her kan se, hvem der har stået fadder ved eventuelle børns dåb. Men ægteparret Obel fik ingen børn, mens de boede i Levring. De havde ganske vist to sønner og en datter, men 1807 oplyses det om disse, at Peder Christian er 17 år, Hans Jørgen 15 á 16 år og Sophie Marie 12 år. De må altså alle være født på Grinderslev Kloster. Men i øvrigt kan deres fødsel og dåb ikke kontrolleres, da Grinderslev sogns gamle kirkebøger er gået til, vistnok ved præstegårdens brand i 1859.

I ni år holdt Obel ud i Levring. Men sommeren 1806 solgte han ved købekontrakt gården og den halve kirketiende; den anden halvpart havde han forinden solgt til rektor Jørgen Hansen i Viborg. Den 26. juni 1807 meddelte han på Viborg Snapsting endeligt skøde, prisen var 6500 rdl., og køberen var ritmester Malte Sehested von Hoff.

Obel vendte nu Levring ryggen og drog til Viborg, hvor han blev gæstgiver og klubvært. Det blev dog ganske kort, han kom til at virke som krofar. Den 19. juli 1807 døde han pludselig, hvilket findes således bekendtgjort i »Den Viborger Samler«:

At forrige landmand, nu borger og indvåner her i Viborg, hr. Ole Frederik Obel, søndagen den 19. juli, efter 3 dages sygdom ved døden afgik, det bliver herved alle pårørende på den efterladtes og fraværende enkes og de nærværende små børns vegne sørgeligst bekendtgjort. Astrup.

Omend man tager datidens langsomme efterretningsvæsen i betragtning, så ser det unægtelig noget underligt ud, at hustruen ikke har kunnet hentes til mandens dødsleje i løbet af tre dage. Det er da heller ikke her, at tampen brænder. Grunden er den, at ægteskabet har været ved at gå i opløsning. Af skifteforretningen fremgår det nemlig, at ægteparret har fået separationsbevilling – noget meget usædvanligt i de dage! Ikke desto mindre ser det ud, som om fru Obel, efter mandens død, har overtaget gæstgiveriet. I hvert fald får hun kgl. bevilling til at hensidde i uskiftet bo.

Det var jo i Englænderkrigens tid, og i denne forbindelse hører vi i efteråret 1807 en lille smule til fru Obel. Viborg var blevet udset til forvisningssted for engelske krigsfanger. Den 30. oktober sender stads-hauptmand Wissing en skriftlig klage til stiftamtmand Sehested. Wissing mener, at fangerne har for stor bevægelsesfrihed. Dagen før har så-

Hvamgården, som den ser ud i dag. E.O. fot.

ledes den engelske oberst Cohorn med samt tre af de engelskmænd, *som logerer hos madam Obel*, været spadserende en tur til Non Mølle.

Sidste gang, vi hører noget til fru Obel, bor hun på Fastruplund i Vammen sogn, men ikke som ejer. Det er i 1815, da mandens dødsbo igen tages op til behandling, hvilket varer, om ikke en evighed, så dog til 1821. Da er den ene af sønnerne død, men fru Obel er stadigvæk i live, det angives blot ikke, hvor hun opholder sig.

Bortset fra nogle få linjer i en afhandling om Kærgårdsholm i Jydske Samlinger, har jeg kun fundet Obel omtalt een gang i den trykte litteratur. Det er hos Jeppe Aakjær. I sin bog »Konge, Adel og andre Sallingboer« beretter han om, hvordan Obel straks efter, at han var kommet til Grinderslev Kloster, havde en strid med justitsråd Lange på Eskær. Grunden var, at Lange var gået over i Obels tørvemose og havde taget to af de udflyttede bønder i Breum med sig til tørvegravning. Obel sagsøger ham så, og herover bliver Lange vred og skriver bl.a.: »At en mand vil forsvare sin ejendom, når ham derpå virkelig sker fornærmelse, er mere at rose end at laste ...«. Hr. Obel, »som nogle uger efter hans ankomst til Grinderslev Kloster fandt fornøjelse udi at fremtræde udi det-

te steds (dvs. Skives) domhus ikke bare med stævning, forbud m.v. mod mig, men endog klædt udi purpurfarve, og viste sig, som det kunne være ham en glædens dag ...«.

Efter Langes udgydelser her kunne det se ud, som om Obel kun havde sagsøgt ham for at lave vrøvl, og at tørveskiftet, når det kom til stykket, måske slet ikke var Obels. Men lad os ikke tro det, for justitsråd Lange var en fidusmager og en kværlulant af reneste vand. I de år, han ejede Eskær og Skivehus, formelig vadede han i processer. For resten rykkede han senere foruroligende nær til Levringegnen, idet han 1795 købte Skavngård i Vindum sogn. De to tidligere nabogodsejere har dog vistnok ikke fået nogen føling med hinanden – hverken på godt eller ondt – for Lange rejste fra Skavngård omtrent samtidig med, at Obel holdt sit indtog i Levring.

Dette var i korte træk lidt om O.F. Obel, denne mærkelige mand, der vandrede så underlig snørklet gennem livet: godsejer – bondemand – gæstgiver. Hvilken profession, der så har været den mest attråværdige, får stå hen.

Som nævnt overgik Hvamgården i 1807 til ritmester Malthe Sehested von Hoff. Slægten Hoff menes at nedstamme fra böhmisk adel. Den første af slægten, Wentzel von Hoff, kom her til Danmark med de kejserlige tropper i 1659. En efterkommer af ham var ritmester Hans Nicolaj Hoff. Han var far til Hoff i Levring og fik i det hele taget en stærk tilknytning til Silkeborgegnen, idet han 1767-94 ejede Silkeborg Hovedgård. Sine sidste dage tilbragte han i Viborg, her døde han den 11. februar 1806.

Sønnen Malthe, der kom til at bo 13 år i Levring, var født 1766 i faderens andet ægteskab (med Maren de Muhle). Hans militære løbebane ser sådan ud: Sekondløjtnant á la suite i Slesvigske Rytterregiment 1783, virkelig kornet 1788, virkelig sekondløjtnant 1793, karakteriseret premierløjtnant 1794. Afsked med ritmester-karakter og 96 rdl. pension 1799. Kompagnichef i 1ste Østjyske Landeværns Regiment 1801. Afsked 1807 med sin pension fra Slesvigske Rytterregiment.

Et halvt år før Hoff tog sin afsked fra landeværnet, havde han købt Hvamgården med halvdelen af kirketienden. »Hr. Bay på Kjærsgård er den anden halve ejer«. Obel havde som allerede nævnt solgt halvdelen af kirketienden til rektor Hansen i Viborg, men denne havde kort efter videresolgt den til Bay.

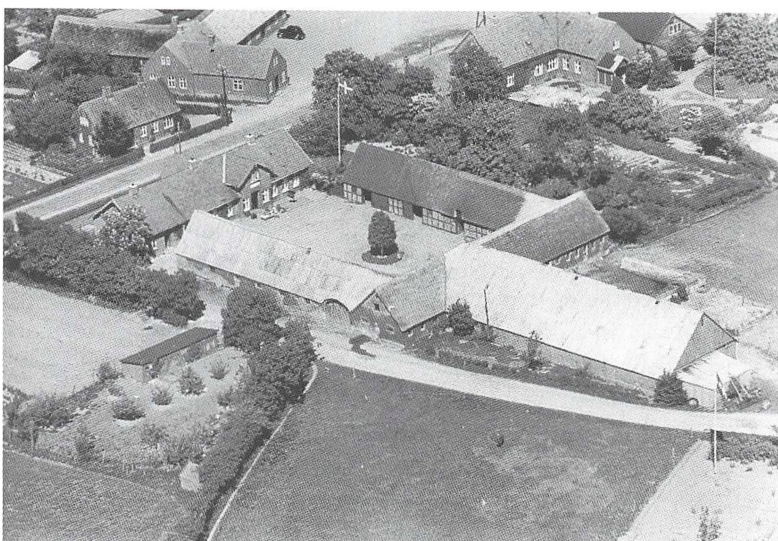
Af skødet får vi at vide, hvor meget gården i sin egenskab af »kirkegård« skulle yde præsten. Det drejede sig om 9 skæpper rug og 9 skæpper byg årlig. For disse 2 1/2 td. korn skulle præsten så holde kirken vedlige med altervin og brød.

Når Hoff har fået det indfald at købe gård i Levring, skyldes det måske nok for en del det nye stuehus, som vi fra Obels skøde ved, at det var. Det har sikkert efter datidens begreber været nogenlunde godt og herskabeligt indrettet, eftersom det har kunnet finde nåde for en adelig ritmesters øjne. Men det er nok de to førnævnte tiendeejere, rektor Hansen og Rasmus Bay på Kjærgård i Højbjerg sogn, som har fået Hoff vist an på gården. De var nemlig svogere til Hoff på den måde, at de hver især var gift med en søster til ham.

Ritmester Hoff var gift med en præstedatter fra Astrup nord for Mariager fjord. Hun hed ikke mindre end Hedevig Susanne Noline Scharschou Schiwe, og hun havde været gift én gang før, nemlig med Lars Haastrup til Vrejlev Kloster.

Lad os her efter se lidt på familiens omgangskreds, som den afsløres gennem kirkebogens fadderlister. Der er intet, der tyder på, at ritmesteren har haft demokratiske tilbøjeligheder. Hvordan skulle han næsten også ha' det? Det lå hans stand og hans samtid fjernt. Det var altid egnens honoratiores, som stod hos, når de små ritmesterbørn blev døbt. De Levringer har måttet nøjes med at stå med næserne flade mod ruderne og se på de fine karosser, der kom til bys. De ville vel også have betakket sig for at blive plantet i et selskab, der bestod af godsejere og prokuratorer, ja, sågar højlærde folk som en provst og en professor kom i det Hoff'ske hjem.

Ritmestrens havde, da de kom til Levring, 4 børn. Men, som sagt, det blev ikke stående derved. Første gang, de havde barn i Levring kirke, var den 6. november 1807. Det var en pige, som fik navnet Marie Muhle Hoff. Madam Bay fra Kjærgård frembar barnet, og blandt fadderne var landsdommer Hoff af Asmildkloster og provst Aaboe fra Grønbæk. Landsdommer Henrik Muhle Hoff var en broder til ritmesteren, og han var uden sammenligning Hoffslægtens betydeligste mand. Efter juridisk embedseksamen var han 1789-96 herredsfoged i Tyrsting-Vrads herreder og 1790-1801 tillige landsdommer. Det var dog navnlig som landmand, han gjorde sig bekendt. I 1794 havde han af faderen købt Silkeborg, og i årene indtil 1810 var han tillige i kortere og længere perioder ejer af Ryomgård, Aunsbjerg, Sohngårdsholm, Hald, Asmildkloster og Marielust ved Kiel

Luftfoto fra 1930'erne. Sylvest Jensen fot.

m.fl. Sine mange gårde drev han mønsterværdigt, og som den intelligente og frisindede mand, han var, gjorde han alt for at forbedre bøndernes kår, idet han enten hurtigst muligt afløste hoveriet eller solgte bøndergårdene til fri ejendom. Men det gik ham, som det er gået så mange idealister – han kunne ikke klare sig økonomisk, og i 1810 gik han fallit.

Den anden fadder, provst Thomas Aaboe, var gift med en halvsøster til ritmesterfruen. Han var i 1803 kommet til Grønbæk-Svostrup, hvor han blev siddende til sin død i 1831.

Et år på nær to dage er der igen barnedåb hos Hoff. Det er atter en lille pige, og også hun bliver fulgt til dåben af landsdommer Hoff, men det er ellers sidste gang, at han optræder som fadder for broderens børn. Så er der herredsfoged Holstein, som boede på Dalsgård i Hørup sogn. Han var herredsfoged over Lysgård-Hids herreder 1805-25. Som fadder deltager også assessor Friis fra Viborg. Han var uden tvivl i familie med ritmesterfruen, idet han hed det samme som fru Hoff's morfar (Carsten Friis, præst i Astrup-Rostrup 1753-64).

I høstens tid kom der tvillinger hos ritmesteren i Levring. Det var et par drenge, og de blev, ligesom de to piger også var blevet det, hjemmedøbt. Den ene døde dog fjorten dage gammel, den anden kom i kirke 14.

oktober. Denne gang var Linnet på Klausholm i i Levring sogn med. Prokurator Jørgen Chr. Linnet ejede Klausholm fra 1795 til sin død 1814. For en prokurator var det en sær heldig tid at komme til egnen på. Palstrups ejere solgte i de år næsten alt bøndergodset fra, og Linnet boede jo midt i det hele og kom som følge deraf til af skrive en masse af skøderne.

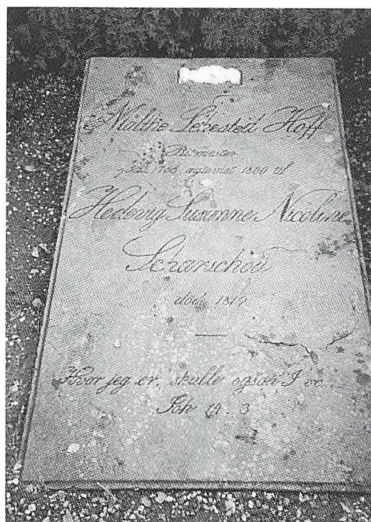
Blandt fadderne nævnes også professor Hansen fra Øster Teglgård. Under denne nye titel og adresse genkender vi den tidligere omtalte rektor Jørgen Hansen fra Viborg. Han var en bondesøn fra Øster Vamdrup, som ved flid og dygtighed havde arbejdet sig op til denne fine stilling. Han tog sin afsked fra Viborg Latinskole i 1806 og boede derefter på Øster Teglgård, som han havde købt. Hans hustru, som altså var en Hoff, var netop død tre uger før, han var med til barnedåben i Levring, og selv døde han to år senere i Ribe. Mange år efter var der en efterkommer af ham, som kom til at bo i Levring. Det var Palle Hoff Hansen, som i 1890'erne ejede Levringgård.

Mærkeligt nok var der aldrig militære personer blandt ritmesterbørnernes faddere. Det ville jo ellers have været ganske naturligt, om ritmesteren havde bedt en eller anden af sine tidligere officerskammerater blive ved den kirkelige handling.

I 1812 fik de en dreng, som døde 14 dage gammel. De nåede dog at få ham døbt, og blandt dem, som stod hos, var Hansen, Marsvinslund og Mikkel Dalsgaard. Sidstnævnte, der havde en gård i Dalsgård, havde svunget sig op ved at handle med uldvarer. Om ham fortælles, at han i 1848, da rygtes om, at slaverne var brudt ud af fæstningen Rendsborg fløj op gennem Jylland, gravede sine penge ned i kanten af en mergelgrav, men da han, efter at frygten for slaverne havde fortaget sig, ville grave pengene op igen, faldt han i mergelgraven og pådrog sig en kvæstelse, han aldrig forvandt. Anders Hansen på Marsvinslund stammede fra Mellerup ved Randers. Efter at have været forvalter på Aunsbjerg og Frisholt (Ormstrup) blev han i 1801 gift med madam Clementin på Marsvinslund. Hun døde i 1825, men Hansen overlevede hende i 35 år. De havde ingen børn. Landstingmand H.J.Hansen, Marsvinslund (1855-1900), for hvem der står et mindesmærke i Kjellerup, var en broders sønnesøn af ovennævnte.

Næste gang, ritmesterens havde barn i kirke, var i 1814. Det var den lille Abel Johanne Christine, som senere blev gift med godsejer Ahlmann til Langholt i Kær herrød, og den kendte og dygtige landmand og hesteopdrætter Malte S.H. Ahlmann til Langholt var deres søn.

Ritmester Hoff's gravsten på Levring kirkegård.

Endelig i 1816 havde ritmesterens for sidste gang barnedåb. Der skal her kun nævnes en enkelt af fadderne, det var en mand fra Skovsborg i Levring sogn. Kirkebogen kalder ham kort og godt Juul fra Rotterdam. Gården »Rotterdam« havde forhen hørt under Palstrup. Prokurator Andreas Juul havde 1812 formedelst 6.000 rigsdaler købt »Rotterdam«. I hans adkomst nævnes, at han kommer fra Allingskovgård, hvor han altså må have lejet sig ind. Han var født 1775 i Hornborg ved Horsens som søn af en snedker, havde tjent 8 år hos stiftamtmand Niels Sehested, dels på Sehesteds gods Rydhave, dels på stiftamtskontoret i Viborg. Juul blev i 1799 exam.jur., og efter at have været prøveprokurator blev han 1803 prokurator for over- og underretterne i Viborg stift. Han var gift med en datter af inspektør Baadsgaard ved Viborg Tugthus. På Rotterdam boede de til 1830, da gården på begæring af Nationalbanken blev stillet til tvangsauktion. Juul boede derefter et par år i Sjørsløv, flyttede så til Viborg, hvor han døde 1853.

Men tilbage til Hvamgården. I sin ejertid forøgede Hoff gårdens tilliggende med et stykke eng ved Levring Å, som han købte af en mand i Højbjerg. Denne havde 1804 købt det af degnen Skovborg, som havde forbeholdt sig delvis græsningsret. Det kunne derfor synes at være et noget tvivlsomt aktiv for ejeren. Desuden købte Hoff en tørveskærsret i Vester-Vandet mose.

Den 9. maj 1819 døde ritmester Hoff ret pludselig. I en annonce i »Den Viborger Samler« den 11. maj anmeldte hustruen og de ni børn »Tabet af den ømme Ægtefælle og høist kjærlige Fader«. Hoff blev begravet den 15. maj på Levring kirkegård.

Fruen fik ifølge kongelig bevilling lov at hensidde i uskiftet bo, og hun sad nu alene tilbage med gården til 1825, da hun solgte den til en proprietær Petersen. Prisen var kun skallede 1000 rigsdaler. Ganske vist var kirken ikke med i handelen denne gang, men i betragtning af, at ritmesteren i 1811 havde givet 535 rdl. for det omtalte engstykke, så synes 1000 rdl. at være en mærkelig pris for hele herligheden. Men man må betænke, at Danmark i årene 1818-28 var inde i en af de værste landbrugskriser, landet har kendt. Bøndergårde og herregårde gik rask væk til tvangsauktion.

Kvægtienden af Levring kirke solgte fru Hoff i 1832 – for 125 rdl. sedler – til Christian Trochman på Dalsgård. Hun opholdt sig da i Viborg, og her træffer vi hende også ved folketællingen i 1834. Hun boede da i Gravene sammen med datteren, Marie Muhle, som var ugift. Om fru Hoff's senere skæbne er kun at berette, at hun døde den 17. december 1853 i Aalborg og blev begravet 23. december fra Budolfi kirke. Da det er datteren Mette Cathrine, som annoncerer dødsfaldet, må det vel antages, at fru Hoff har tilbragt sine sidste dage os hende.

Efterskrift:

Hvangård er stadigvæk i Vindum-familiens besiddelse og ejes i dag af en dattersøn til Kjeld Vindum, Jens Vindum Jensen. Gården svarer ikke længere kirketiende.

Tindbæk Hestehave – og andre skovhaver

Indledning

Tindbæk Hestehave er en skov til landsbyen Tindbæk i Skjern sogn øst på i Viborg Amt. I 1963 var skovens areal, som det havde været i mange år, 32 hektar. Heraf var 27 hektar bøg, 1 var eg og 3 var nåletræ (Trap 1963). I skoven findes i nutiden en del hassel, som udgør underskoven på større stykker. I 1963 havde skoven 17 partsejere.

Min opmærksomhed er blevet henledt på skoven af Bodil Sørensen fra Årup. Hun har samlet en hel del oplysninger om Tindbæks og Hestehavens forhold før i tiden. Det har hun gjort i håb om at få fortalt en mere sammenhængende historie om den lille skov, som Tindbæk folkerne elsker så højt.

Bodils ønske passede fint til mit. For jeg har længe grundet over, hvad begrebet hestehave egentlig dækkede over. Ja, også kohave, lammehave, skovhave, enghave med flere. For den sags skyld hører også andre betegnelser som roder, løkker og indtægter til samme gruppe af navne.

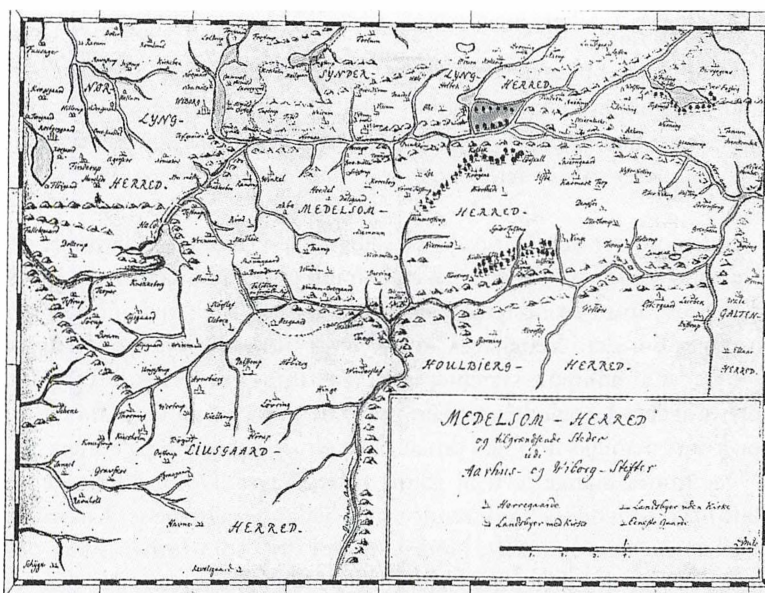
Bodils notater om Tindbæks Hestehave alene kan ikke klarlægge nogen principielle problemer, men de kan udgøre en god samling af oplysninger om, hvad en hestehave var i gamle dage. Men ved at samle oplysninger om flere hestehaver, kohaver og andre -haver, kan der tegne sig billeder af udbredte systemer i førudskiftningstidens landbrug. Af de oplysninger må nogle hentes her, nogle der. Noget må tages fra én tid, noget fra en anden tid i håb om at få skudt sig rigtig ind på emnet.

Der findes mange levn af gamle tiders haver. Det gælder såvel de døde hegn som de stadig levende træer. Sådanne iagttagelser kan måske supplere de skrevne kilder. Nogen -have i drift som førhen synes desværre ikke at eksistere mere. Men der er nogle lokaliteter, der minder, her med brugen, der med de biologiske forhold.

Tindbæk Hestehave i 1600-årene

Skoven nævnes første gang i Eske Broks dagbog, som hidrører fra en gang mellem 1603, hvor han fik Skjern gods, og 1625, hvor han døde. Om skovens tilstand på den tid foreligger intet. Egentlig er det kun et gæt, at det drejer sig om en skov.

Engprotokollen til Christian V's danske matrikel fra 1683 oplyser, at Tindbæk Hestehave er »en liden holt kvægs hestehave vest for byen i et morads«. Kongen ejer det halve, general F.V.Arensdorf på Skjern ejer 1/12 og grev Scheel på Fussingø 11/12 af den anden halvdel. Det vil sige, at de er godsejere: de ejer fæstegårdene og herlighedsretten, retten til overskoven af eg og bøg samt jagten. Eftersom der er eg og bøg, der giver olden, tilkommer indtægten herved også dem. Oldenskylden er fordelt med 4 1/2 svin til kongen, 1 svin til generalen og 4 svin til greven. Men det er en skatteansættelse. Det faktiske antal svin, som skoven årligt kunne bære, blev da også årligt vurderet. Få år senere fik Arensdorf også kongens del.

Johannes Mejers kort fra midten af 1600'erne, hvor Tindbæk Hestehave ligger ved nordbredden af Nørreåen.

Matriklens modelbog omtaler 1688 en skovfoged. Han er fritaget for hoveri, formentlig som en del af sin løn.

Samme sted får man at vide, at landsbyen Tindbæk har 13 årsgøder, hvilket vil sige 13 forskellige marker i et bestemt skifte. Det vil sige, at det er, hvad man betegner græsmarksbrug. Det er samme driftssystem som alle egnens øvrige byer har. (Frandsen 1983).

På matriklens tid får Tindbæks bønder brænde og hjultømmer fra godsets øvrige skove. Måske fordi hestehavens produktion af træ ikke kan give den slags på den tid.

Landbrugets afkast i Tindbæk by er ikke ændret ret meget i forhold til de tidligere, mere lemfældige fastlagte matrikler i 1662 og 1664, hvilket ellers mange steder i landet er almindeligt. Det tyder på nogen uforanderlighed i landbrugets afkast og driftsform. Måske har skaderne under svenskekrigene været mere beskedne end så mange andre steder. Det er i hvert fald tydeligt, at svenskerne er gået efter overskov af god kvalitet og på let tilgængelige steder. Tindbæk Hestehave har nok været lidt tynd.

1700-årene

Træproduktionen gik til godsejer, byens bønder og forskellige kunder som for eksempel et par møllere.

Meget salg af dårligt træ som vindfælder og udgæde træer gik til brænde. Skovbogen opregner det efter år således: Solgt vindfælder 1746, 1796 og 1801 og andet dårligt træ i 1751 og 1754. Meget af det gavntræ, der blev solgt, var grene eller top af asp, eg og bøg. Det nævnes 1754, 1758 og 1760. Desuden solgtes elletop, formentlig til gærdsel. Dertil solgtes også staver og grene i 1762 og 1791. Specielt var det hassel, der blev solgt til gærdsel og staver foruden til økseskafter. Egentlig tømmer af eg, asp og birk blev solgt i årene 1760, 1762 og 1778. Desuden nød forpagteren på Skjern 16 bondelæs bølgebrænde årligt. Det var dog kun en forholdsvis del af alt dette træ, der kom fra Hestehaven, for godset havde også skovene Karmark, Løvskal samt Nørre og Sønder Vium.

Skovarbejdet var hoveri. Bønderne i Tindbæk, der var lige skyldsats, skulle hver levere 7 læs gærdsel. Desuden skulle de hver dagligt klare en halv favn brænde om vinteren, en hel om sommeren.

Mens oldenskylden som nævnt var 9,5 svin, så viser de årlige syn, hvor meget det faktiske antal svin afveg fra skyldsætningens teoretiske tal. I 1718 og i 1748 kunne der slet ikke gå nogen svin i Hestehaven. Til gengæld kunne der i årene 1732 til 1738 gå 20 svin om året.

Disse oplysninger stammer fra en bevaret skovbog samt jordebøgerne til Skjern gods.

Som vi siden skal få at se, var det i 1700-tallet udbredt sædvane i Danmark at have udløkker i hegnede skove. Det har der formentlig også været i Hestehaven i Tindbæk. I 1791 fremgår det nemlig, at man dette år ikke agter at tilså Hestehavens ugødede og ringe jord, formelst nervøsitet for ikke at få udsæden igen (Christensen 1982).

I forpagtningskontrakten får forpagteren af godset lov til at grave jord i skoven. Han må dog ikke komme træerne nærmere end seks sjællandske alen for ikke at skade dem. Jorden, der må formodes at have været bedre end byens øvrige på grund af sit organiske indhold fra træerne, skulle bruges til at hakke sammen med møg til »hakkemøg« (Stoklund 1986). Forpagterne fik også ret til fornøden gærdsel.

Selve betegnelsen »hestehave« indebærer jo græsning. Tindbæk Hestehave har nok normalt været afgræsset, men konkrete oplysninger herom er få. Det skyldes naturligvis, at det er en selvfølge, at der går dyr i Hestehaven eller i hvert fald i noget af den. Faktisk blev skoven først indfredet i 1840.

1688-matriklen fortæller kun om græsningsrettigheder i almindelighed, ikke specielt for Hestehaven. På original I kortet fra 1855 kan man tydelig se byens gadeplads, forten, hvorfra fægdyerne går. Mod øst fører en til Nørre Vium skov, mod vest fører en til Hestehaven. Om denne oplyses, at den var inddiget. Fægdyens slyngede forløb antyder, at den er anlagt længe før 1700-tallet, hvor man havde opdaget, at den korteste vej mellem to punkter er en ret linie.

Først i 1793 får man gennem en landvæsenskommissionsberetning at vide, at Hestehaven var fælles græsning for gårdene i Tindbæk by, i alt otte. Fra skovbogen ved vi, at der den 17. maj 1721 blev indsat 14 heste fra grev Scheels stutteri. De skulle gå i Hestehaven i 90 dage.

Original I kortet viser intet hegn omkring Hestehaven, kun omkring eller langs fægdyen fra byen. Alligevel må man gå ud fra, at der var hegn omkring skoven. Hvordan skulle man dog ellers kunne opbevare dyr der? Og hvorfor skulle man så overhovedet tale om Hestehaven? Siden skovbogen nu nævner gærdsel og staver, er tanken om risgærde omkring Hestehaven jo ikke fjern. Den tanke bestyrkes af, at der fra Hestehaven var et stort fælles overdrev næsten op til Kvorning, i nabosognet mod nord. Det omtaler Fussingø-arkivet for 1758. Havde der nu ikke været hegn om Hestehaven, så ville de græssende dyr i skoven snart være forsvundet ud på det store, fælles overdrev.

1800-tallets Hestehave

Græsningen i Hestehaven fortsatte uden ændringer langt ind i 1800-årene. Fra diverse indberetninger og en »skovbog« er der lidt oplysninger.

1805 får man at vide, at skoven ikke tager skade af græsningen, fordi træerne er så store. Det nævnes, at skoven på det tidspunkt var uudskeftet og indhegnet. Tidligere er det dog fremgået, at skovens nordlige del var indhegnet.

I 1837 er Skjern gods efter års forhandlinger herom blevet solgt til bønderne. Nu ejer altså bønderne ikke alene deres gårde, men også Tindbæk Hestehave. Otte gårde i byen er fælles om skoven og afgræsser den i fællesskab. Endnu til udgangen af 1839 var det sådan.

Ifølge en kongelig skrivelse af 19.8.1839 skal Hestehaven inden årets udgang være indfredet i to indhegninger. Hvad der ikke var hegnet, måtte bønderne love at have indhegnet inden januar 1840.

Tindbæk Hestehave på et forarbejde til Videnskabernes Selskabs kort målt 1783 til 1785 i 1:20.000. Man ser Hestehaven uden navn lidt vest for byen, som staves »Tingbek«. Det tværribede område på begge sider af Nørreå er enge og græsgange, der strækker sig helt op til nabosognet i nord, hvor de er en del af det omtalte store, fælles overdrev. De lige linier på kortet er sigtelinier fra kortmålingen. Det kunne godt se ud til, at der er risgårde omkring Hestehaven. Der ses træer i eng og overdrev nord for Hestehaven og langs Nørreå, hvor det formentlig må dreje sig om rødell.

En af de otte gårde i byen sælger i 1843 sin part i Hestehaven for 50 rigsdaler. Siden sker der adskilligt flere overdragelser af skovparter.

I 1835 var der i Hestehaven trods græsningen god opvækst af unge bøge og elle. Kun få træer var duelige til tømmer.

Blicher siger (1839), at Hestehaven næppe er 100 tønder land stor, og at skoven bestod af små, forknytte træer, mest eg. Og så siger han: »hvor der er fred, behøves intet hegn, og hvor der er hegn, må man frygte ufred«. Som digter er Blicher nok ikke så god til konkrete beskrivelser af amtslige forhold.

Det fremgik ved en vurdering med henblik på salg af Skjern gods i 1797, at de otte hestehavebønder havde samme skyld. Trods skovgræsningen havde de alligevel hver deres egen, bestemte skovpart. I 1809 angaves skovskyld for Hestehaven til tønder hartkorn, 2 skæpper, 2 fjerdingkar og 1 album. Det skulle svare til 6000 rigsdaler i papirpenge.

Konkret nævnes til salg i 1813 13 ege, der er stemplede. I 1829 er der god opvækst af ung bøg. I øvrigt opregner en skovbog, hvad der sælges op gennem århundredet og ind i 1800-tallet. Det drejede sig om forskelligt tømmer og andet gavnræ som bjælker til Højbjerg vandmølle og bødkertræ. Mængderne synes beskedne. Desuden blev der solgt træ

Hestehavens vestdige ud mod Ø.

til brænde, og nogle fik lov til at sanke brænde i form af nedfaldne grene. Alt det er ikke anderledes end så mange andre steder.

Hvad der var eller snarere blev særligt i Tindbæk Hestehave var produkter af hassel. Det var som før »vender« og »voller« – dvs. tækkepinde og pinde til fletværk i lerklinede mure. Der var også regulære båndkæppe til tøndebånd. Det fremgår, at det i hvert fald fra 1885 drejede sig om mange hvert år. I 1890 blev der solgt 190 bundter båndkæppe på auktion. Det fortsatte til 1901. Desværre fremgår det ikke rigtigt, hvornår båndkæppeproduktionen tog sin begyndelse. Da båndkæppehaslerne tager skade af græssende husdyr (Munk 1969), må man gå ud fra, at den produktion hører sammen med skovens indfredning i 1840. Derefter er der naturligvis forløbet en hel del år fra buskene var blevet plantet og til de blev store nok.

En slags minde om hasselunderskoven i Tindbæk Hestehave er stadig at se ved Årupgårdene. Der blev engang plantet 500 hasler, som står i rækker. Bodil Sørensen opregner brugen efter hukommelsen: hammer-skafter, stokke til ældre mennesker, tækkevoller, båndkæppe, piske til køer, »tørveløbe« og kvas. Desuden blev hassel brugt i gårdene.

I et notat står der, at skovgærdet lukkes med el og torn. Bodil mener, at det må være hassel og torn (tjørn), for der er ingen el i Hestehaven.

Et sted er det nævnt, at vejene i Hestehaven blev sat i stand med ene-bærgrene. De kan ikke have stammet fra skoven. De er nok kommet fra de åbne græsningsbakker op mod Kvorning, hvor ene længe har været almindelig. Det at lægge ris i vejene på våde steder er for øvrigt gammel sædvane kendt fra mange steder.

Mere særpræget er oltidsvejen nord for Hestehaven op mod Årup. Her blev der ved en udgravning 1992 fundet en gammel vej af planker af eg og småbladet lind.

Om begrebet »have«

Aug.F. Schmidt (1953) mener, at betegnelsen »have« fra ældre tid især er brugt om indhegninger i gammelt skovland. Det er tydeligt nok også brugt om selve det hegnede skovareal. Det indebærer, at andre ord med samme betydning som have også kan dække samme begreb eller tilstand. Det gælder eksempelvis ordet »løkke«. Ældste overleverede danske eksempel på det er »Sprakælyki« brugt 1203 i Århusbogen. Haweløsa i Roskildebispens jordebog 1370 er det ældste skriftlige eksempel

på brugen af ordet have. Det drejer sig om nutidens landsby Havelse. Dens navn kan meget vel hidrøre fra engang i jernalderen.

Den nordiske betegnelse »Haga« har samme oprindelse. I nutiden indgår det i ordet »beteshaga«. Det er et heget område alene til græssende husdyr. Det er gerne taget ind fra sammenhængede skov i nyeste tid, for at dyrene ikke skulle løbe for langt bort. Til tider drejer det sig bare om en løsrevet skovstump indhegnet til græsning.

»Have« er i en ikke fjern fortid som bekendt blevet betegnelse for et dyrket stykke jord i forbindelse med bebyggelse. Det blev i gamle dage kaldt »abildgård« eller »kålgård« her i landet. Abildgård er i et enkelt tilfælde ironisk blevet anvendt på en enghave med træer og våd bund. På svensk hedder vor moderne have »trädgård«, hvilket vel nærmest modsvarer vort abildgård.

Forvirring kommer der først rigtigt ind i billedet, når man sammenstillen »have« med navnene på de forskellige husdyrarter. Bedre bliver det ikke af, at man ofte har brugt »have« sammen med betegnelser som skov eller eng. For det varer kun kort, før man opdager, at betegnelserne med have ikke er entydige, ikke er født af en bestemt anvendelse.

Om udbredelsen af begrebet »have« i Danmark

Når man kigger på de geodætiske kort over vort fædreland, bemærker man snart de mange stednavne, hvor ordet »have« indgår. En stor del af dem er skovnavne. Ved eftersyn på stedet viser det sig gerne, at det drejer sig om ganske almindelig kulturskov i nutiden. Det vil så sige, at navnet samtidig antyder, at der i tidligere tid har været en anden anvendelse af den pågældende skov. Andre navne med »have« er heftet på udflyttergårde. Deres navne hidrører fra, at de ved udflytningen blev lagt ved en dengang eksisterende, men nu forsvunden have. Ved opslag i stedregisteret til Trap (1968) kan man finde frem til flg.:

- 75 hestehaver
- 40 kohaver
- 3 øghaver
- 6 lammehaver
- 33 enghaver
- 11 skovhaver
- 3 svinehaver

Dertil kommer, at der er en utallig mængde af navne, hvor »have« indgår i andre sammenstillinger. Det kan eksempelvis være Nørrehaven.

Navne med »have« forekommer også i mange andre kilder, trykte som utrykte. De findes også på de ældste matrikelkort.

Af det ovenstående kan vi drage den slutning, at der engang fandtes et utal af haver, at funktionen af disse haver må have været hensigtsmæssig og en del af den fremherskende driftsform.

Ville man have det i forvejen store antal haver øget, kunne man have medtaget navne med andre ord for samme begreb som »have« indbygget. Det kunne blandt andre være »indtægt«, »løkke«, »rode« og »vænge«.

Navne med »have« eller tilsvarende er imidlertid ikke jævnt udbredt i Danmark. Således mangler navne med hestehave og skovhave i Vestjylland og nord for Limfjorden. Kohaver mangler i det vestlige Sønderjylland. Forklaringen på det er måske netop, at have-navnene har været anvendt til steder med træer.

Nu er det jo efterhånden blevet fastslået, at skov i sin tid har været udbredt til hele Danmark, også til Vest- og Nordjylland. Formentlig er det så længe siden, at skov var så udbredt, at det ligger før navngivningsperioden. Selv om skoven forsvinder, så forsvinder navne med skov ikke af den grund. Det var netop det, som Enrico Dalgas brugte til at illustrere fortidens skove i de jyske hedeegne.

Forholdet indebærer forklaringen på, at de få haver i området først i nutiden er blevet til besynderligt spredte eksempler på stævningsdrift. I skovenes tid har denne driftsform formentlig været vidt udbredt. Og man skal huske, at også de jyske egekrat afspejler stævningsdriften, selv om det er længe siden, at der var regelret stævningsdrift i krattene.

Ved undersøgelsen over udbredelsen af betegnelsen »have« viste der sig adskillige »enghaver« i det vestlige og nordlige Jylland. Forklaringen på det er nok, at enghaver meget ofte har været uden træer, særligt i Vest- og Nordjylland. Enghaver har som andre former for høenge meget ofte været afgræssede efter høslet, i hvert fald hvor bunden ikke var for blød. Desuden har de det til fælles med heste- og kohaver, at der ofte var stævningskov i dem.

Mange steder i landets skove omtales »plantehaver« og »Agernhaver« – ofte forvrænget til »arnehaver«. De første er hegn sat op for at beskytte selvsåning på et afgrænset areal. De sidste er anlagt med det formål at så agern, hvis frøplanter kan få en beskyttet opvækst. Grandjean (1908-10) omtaler adskillige i det østjyske skovland. Oksbjerg (1985) omtaler forholdet fra Sønderjylland. Endelig finder man ofte disse haver afsat på de ældste matrikelkort fra perioden omkring år 1800.

Om græsning i hestehaver, kohaver og andre haver

Det ligger ligesom i sagens natur, at heste og andre husdyr skulle græsse i haverne – det var vel derfor de havde deres betegnelser. Det viser sig ret besværligt at finde belæg for den opfattelse. Den vigtigste kilde hertil er uden sammenligning »Danske Vider og vedtægter« (Bjerger, Søgaard & Schmidt 1904-1938). Det er en samling af landsbylove eller -regler. Til trods for, at der er megen lighed i bestemmelserne for de enkelte forhold, så er det højst forskelligt, hvad der er taget med for den enkelte by. Samlingen omfatter love for 269 byer. De er nedskrevet på mange forskellige tidspunkter, men formodes at have haft gyldighed adskillige hundrede år tilbage i tiden, idet de er blevet bevaret til nedskrivningstidspunktet ved overlevering. I det følgende hidrører oplysningerne fra »Danske Vider og Vedtægter«, hvor ikke andet er anført. Årstal i parentes henviser til videns nedskrivning. Forhold vedrørende haver findes i 43 vedtægter, når alt tages med. Andre kilder omtaler yderligere otte havers brug. Flere oplysninger ville nok kunne findes ved en uoverskuelig gennemgang af lokalhistorisk litteratur og utrykte kilder. Det kunne forøge den statistiske sikkerhed for oplysningerne om havernes drift.

Græsning omtales konkret i vedtægterne for 35 byer. Uanset betegnelsen »hestehave«, »kohave« eller andet, så synes det normale at være, at der finder afgræsning sted, og at det sker med forskellige slags dyr. Det ser bestemt ikke ud til, at der særligt går heste i hestehaver. Måske var det tilfældet i hedensk tid? Der går heller ikke specielt køer i kohaver. Måske er det tilfældet enkelte steder i nogle perioder. Egentlig røber det hele system sig i skov- og græsningsprotokollen for Sønderlyng herred fra 1683. Som nævnt stod der ordret: »en liden holt kvægs hestehave«. Det skal betyde »en lille, lysåben skov, der hedder Hestehaven, og hvori kvæg græsser«, men med kvæg mener man mange steder husdyr, såvel kvæg som heste og måske andre dyr.

På Avernakø gik såvel heste som kvæg i Kohaven (uden år). I Ny Strandhave i Sæby græssede køer, får og svin (1655) I Bjerne har otte mand fuldmagt til at bestemme, hvor mange kvæg, der må »slåes ind« i Hestehaven (1593). I Skaarup hører Kohaven med til fællesgræsningen (1756). Det gør den også i Horne (1577) eller i Tiset (1742). I Kværndrup gik der både bæster, kvæg og svin (1709). I Herrested gik der kræ, køer og heste (1667).

I almindelighed var havernes græsning styret. Det var selvfølgelig derfor, at man gjorde sig ulejligheden med at hegne. Så det har nok kun

Hestehavens norddige.

været beregningsmæssigt, at Kohaven i Skaarup hørte til fællesgræsningen. Det normale var, at kun byenes egne dyr måtte gå i haverne, som det da også gjaldt på overdrevene. Det omtales for Nordøstsjælland (ca. 1700), og flere andre steder. Et enkelt sted, hvor de ikke havde dyr nok selv, måtte de leje overskydende plads ud som i Starup (1739). Antallet af dyr i haverne var mange steder reguleret. På Avernakø måtte hver halvgård indsætte tre bæster, fem køer og en kalv i Kohaven, præsten det dobbelte – han havde formentlig en hel gård. Der måtte ikke sættes mere ind, end det forlods var bestemt som i Børkop (1723). I Herrested skulle græsningen i Kohaven deles lige (1667).

Der var også andet end talmæssige begrænsninger. I Vejlbj måtte der kun gå fire heste i hver skovpart (1706), resten skulle være »fækræ«. Der måtte ikke gå stude over et år og ingen hoppe med føl i Kværndrups kohave (1709). Haver blev på steder brugt til »fredgræsning« for syge eller svage dyr, som i Tiset (1742). Syge lam og »skadelige« svin, som ikke kunne være på fælleden, måtte gå i Refsvindinge Kohave (1730). Lam og får måtte tøjres på »Kotyrevolden« i Varde (1737) – »tyre« betyder her at »tøjre«. Der var også en »Hestetyrevold«. »Vold« er det samme ord som svensk »vall«: fast græsgang. På Bornholm kunne der findes en særlig »løkke« til tyren som i Neksø og Rønne (1699).

Ager og eng i haver

Man skulle ikke tro, at græsning var det eneste formål med at oprette haver. Måske var det ikke engang det vigtigste. At man overhovedet ulejligede sig med at hegne, antyder behovet for en mere kompliceret drift.

Som hegnede udløkker havde man ærtevængerne på Falster, for eksempel i Kippinge (1757). Man havde også andre udløkker som »Roderne« i Sørup (Worsøe 1986). Men lad os se bort fra disse noget særlige tilfælde. I Rynkeby Kohave havde man korn i skifte med græsning (1717). I 1775 blev Kohaven ligefrem delt i to dele med tre års hvile, i hvilken periode der var græsning, og tre år med korn. I Sæby Strandhaver havde man »de lange agre« – højrykkede agre – i skifte med høeng og græsning. Området var delt i to tværhaver, den ene vel til korn og slet, den anden til græsning. (1655). Koldings Komark blev halvt til pløjjord (1740). Bogø Hestehave blev indrettet med tre pløjemarker (1783). Rynkeby Kohave blev oprindeligt dyrket med korn i seks år eller lå til slet. De næste seks år hvilede den, hvilket vil sige, at der blev græsset (1717 og 1775). I Viemose Strandhaver var der blandet høeng og strandingsskov. I engstumperne blev der indtaget små agre. Mod

Hestehavens skovfogedgård.

driftens ophør omkring 1800 var der på steder også græsning i haverne (Munk 1969).

Kobbelbrug indebar, at jorden var opdelt i en slags haver, hvis afgrøder skiftede fra år til år. Godt halvdelen lå med græs eller kløver. Det krævede hegn om hver enkelt kobbel. Dog, kobler var ikke haver. Men på steder blev navne med kobbel brugt som betegnelse for skovhaver som for eksempel Store Hestekobbel, en græsset lavskov på godset Kristinebjerg på Falster (ældste matrikelkort 1795). På godset Bidstrup ved Randers ses på ældste matrikelkort, at der er et par agre i Hestehaven. Mens »roder« på Lolland normalt var udløkker i skoven, der formentlig er blevet græsset efter ævrets opgivelse, så findes der netop på Lolland et eksempel på afvigende brug af ordet rode. Det er skoven Korod ved Christianssæde, der var en regulær kohave med spredte store Ege. Ved Berritsgård har man en skov, der hedder Kogangen. Også den var almindelig kohave med store træer og stævnet underskov.

Stævningsdriften i haverne

En vigtig produktion i det gamle bondeland var gærdsel, staver og andre stævningsprodukter. Et af de steder, hvor man kunne have styr på den produktion var bag hegnene i de mange haver, så græsningsskader på de nystævnede træer kunne minimeres.

Nogle steder havde man særskilt hegnede haver til gærdselsproduktion. Den ældste kendte er vist Holt Krat ved Sepstrup, hvor der ikke har været græsning siden middelalderen (Oksbjerg 1996). I Viemose var der græsningsskader bag risgærder før udskiftningen af jordfællesskabet (Munk 1969). I Utterslev og Kastager havde man før samme udskiftning hegnede underskove alene til gærdselsproduktion sideløbende med omfattende systemer af enghaver med krat til samme formål (Worsøe 1995).

Mere almindeligt har det nok været, at græsning og stævningsdrift fulgtes ad. Nogle steder var det reguleret på den måde, at man ikke måtte hugge, når haven skulle ligge til græsning den følgende sommer. Sådan var det i Ryslinge Kohave (1717) og i Tiset (1742). De fleste steder er det blot omtalt, at man huggede gærdsel i hestehaven eller kohaven og i Kværndrup tilmed i Lammehaven (1709). Det er tilfældet i Holbæk (1617), i Stoense (1707) og i Rudbjerggårds Nye og Gamle Kohave (Worsøe 1986) foruden i Rynkeby (1717). I Toreby måtte man ikke hugge bast i Studehaven (1674).

I Toreby havde man altså Småbladet Lind i nævnte studehave. Men egentlig er det meget mådeligt, hvad man får at vide om arterne i den underskov, som voksede i haverne. Selv om masser af haver var risgærdede, får man ikke at vide om det gærdsel stod i haverne eller andre steder. Måske syntes bønderne, det var selvfølgeligheder, hvordan man drev sin stævningsskov, og hvad den bestod af. Sådan er vi i nutiden vist blevet unddraget megen viden om fortiden.

Spor af fortidens træer i tidligere haver og stævningsskove fortæller væsentligt mere om skovsammensætningen end samtlige kilder fra før. Alt i alt får vi det at vide, som vi ved i forvejen, nemlig at Naur, Avnbøg og Småbladet Lind mest fandtes i Sydøst – og Syddanmarks haver.

Om gærdsel hører vi atter og atter om det samme: Torn, El, pur af Bøg og ganske unge Ege, på steder Birk og Vidie. Torn er en fællesbetegnelse for Tjørn i særdeleshed foruden andre stikkende vedplanter som Roser, Slåen og Brombær. Vidie er arter af Pil. Enebær nævnes her og der som gærdemateriale, men ene stammer ikke fra haverne, de hører hjemme i overdrev og heder. Endelig er der den hyppigst nævnte, den mest udbredte gærdselsbusk Hassel. Stedregisteret til Trap (1968) nævner den i mere end 120 stednavne. Kun i hedeegnene er den sjælden og nævnes her kun 18 steder. Tog man gårdnavnene fra de geodætiske kort med, ville der være endnu flere indikationer for forekomst af Hassel. Warming (1916-19) siger: »Hassel er en hyppig højbusk under Eg. Den findes på gammel Skovbund. Hassel bliver tilbage, når Egen hugges«. Han nævner også, at rene Hasselkrat findes frembragt ved kultur, idet den dyrkes af økonomiske grunde, fordi grenene anvendes til gærdsel, hammerskafter, stokke med mere. Hasselskoven drives med stævning, og den er næsten enerådende i de fynske hasselkrat. Således endnu i 1919.

Selvfølgelig har Hassel været der længe, også i haverne, hvor dyrene græssede. Fritzbøger nævner udbredte stævningsskove af Hassel i 1700-tallet (1989&1994). Grandjean (1908-10) beskriver skovforhold i 91 østjyske sogne. Her nævner han direkte Hassel fra de 66, hvilket ikke vil sige, at hassel ikke findes i de øvrige, men blot skjuler sig under betegnelsen »gærdsel«. Allerede Berntsen (1656) nævner Hassel og Birk som vigtige gærdselstræer. Pedersen (1944) nævner Hassel på forskellige steder til forskellige tider. Det samme gør Schmidt (1953) og Vaupell (1863). Der kan findes meget mere om det emne, men vi lader det her række som dokumentation for betydningen af Hassel som materiale til at lave risgærder.

Selve stævningsdriften røber sig lejlighedsvis, som når der et sted står »underskoven var lyst i fred for otte år« og andre steder, at den står til opvækst eller at de små skud skal blive stående. (Fritzbøger 1994).

Hassel blev også brugt til meget andet end gærdsel. Stævning til båndkæppe – tøndebånd, karbånd med mere – krævede græsningsfred for haslerne under opvæksten for at få gode produkter. Båndkæppeproduktionen er først og fremmest kendt fra Sydøstsjælland mellem Kalvehave og Præstø. Her blev kæppene lavet i for eksempel de velhegnede Viemose Strandhaver (Munk1969). Også på Falster lavede man båndkæppe (Fritzbøger 1994). I Jylland har jeg kun set oplysninger om produktion af båndkæppe fra *Tindbæk Hestehave*. Det var først så sent som i 1885, 40 år efter at skoven blev indfredet. Før indfredningen har man næppe kunnet fremstille den slags. Alligevel kan der godt have været en slags produktion andre steder, uden at det røber sig i kilderne. For heller ikke om produktion af de meget vidt udbredte emner »voller«, »ven-

Egetræer med hasselunderskov. Vaupell: De danske skove.

der«, økse- og hammerskafter, stokke og meget mere hører man noget videre. Det er meget karakteristisk, at det almindelige, det selvfølgelig, er der ikke ret mange, der tænker på at nedskrive. I hvert fald har de hegnede haver været et godt produktionssted for den slags ting såvel som hensigtsmæssige dyrkningssteder for gavntre som Benved og nytretreer som podede frugttræer. (Munk1969).

Selv dårlig skov kan skjule god underskov. Det nævner Grandjean (1908-10) fra Østjylland således: »der kan godt være god underskov, selv om overskoven er ris eller pur eller tophallende eller egekrat«. Ris er lavt krat af eg. Pur er meget unge Bøge. Tophallende træer er gået ud i toppen. Egekrat er Ege, som er lidt større end buske. Det væsentlige er, at såvel Eg som Bøg oftest regnes for overskov uanset alder eller størrelse.

Havernes egen indhegning

De fleste steder hvor der står noget om indhegningen af hestehaver, kohaver, lammehaver med videre, drejer det sig blot om, at man får at vide, at der var indgærdet, inddiget eller indhegnet. Det fortæller egentlig intet om hegnets type. Den fremgår kun nogle få steder.

Hvor der har været jorddige, er der mulighed for at se resterne endnu. Det kan man eksempelvis se omkring Bidstrup Hestehave sydvest for Randers. Mod den tidligere høeng er det endda et dobbelt dige med to grøfter. At diget er meget gammelt fremgår af, at grænsen mod nabo-byen Knudstrup i vest ikke som normalt i nyere tid følger vandløbet Granslev Å, men forløber som dige omkring Hestehaven oven for ådalens skrænt.

Jorddiger nævnes mange steder, eksempelvis fra Kolding (1740), Gamborg (1790), fordi de ingen gærdselsskov har. I Jetsmark (1673) kaldes indhegningen »hvoller«, volde. Ved Sæby (1655) drejer det sig om stengærder.

I Østdanmark er det mest risgærder. De nævnes for eksempel fra Refsvindige (1773) og Kværndrup (1709). Ærtevængerne i Ulslev blev i 1666 hegnet med Hassel. Risgærder ses som zig-zag-signatur på en stor del af de ældste matrikelkort som kortet over Viemose 1772. På steder er der halvgærder. Det vil sige lave jord-eller stendiger, hvorpå man anlagde et ligeledes lavt risgærde, nok altid flettede gærder fremstillet af stynede pile og popler. Det er kendt fra Beldringe og Tostrup (1654).

En konsekvent eftersøgning ved bevarede kohaver og hestehaver med

mere ville snart vise en masse stengærder, ofte af nyere oprindelse, blandt andet fredskovsdiger. Men man ville også finde mange gamle jorddiger. Risgærderne kan man ikke finde, dog måske en lav voldning efter grenegærder, hvor årlige efterfyldninger med grene gennem tiderne dannede en voldning af forrådet ved. Som for andre gærder i landbrugs-systemet var der også for haverne fastsat en bestemt dag, hvor gærderne skulle være i orden, leddene lukket. Det var bestemt af, hvornår dyrene kom på græs om foråret. Derfor var det næsten alle steder 1. maj, eventuelt med nogle dages afvigelse.

Rester af en fortid

Hvad fik vi at vide om haverne?

Mange eller de fleste af de haver, hvis navne er forbundet med betegnelser for husdyr, har været anvendt til græsning. Enghaver har dog kun været afgræsset efter høhøsten og kun de år, hvor vejret ikke gav hø til efterslet.

Det var i hvert fald ikke normalt, at der kun græssede én slags dyr i haverne, endside at den dyreart, der havde givet haven navn, specielt også gik der. Haverne indgik i landsbyernes græsningssystem og blev i nogle tilfælde anvendt som en særlig reguleret eller beskyttet græsgang. Som en undtagelse kunne overskydende græsning lejes ud til udenbys folk. Grev Scheel har sikkert måtte betale for sine 14 stutteriheste.

Som det for øvrigt var typisk for tiden før udskiftningen af dyrkningsfællesskabet, var der normalt en flersidet drift i skovhaverne. På lysåbne arealer var det nærliggende at pløje eller slå hø. Havde man brug for pløjejord eller høeng, var det nærliggende at rydde pladser til disse formål i forhåndenværende haver.

Overskov var i Østdanmark altid godsejerens. Indtægter ved salg af træ såvel som indbrænding af svin til at gå på olden gik derfor i hans kasse. Bønderne kunne pålægges hugster og kørsel som en del af hove-riet.

Underskoven, derimod, var bøndernes. Lad så være, at de på steder måtte tåle, at en af godsejerens folk skulle udvise, hvad de måtte tage. De fleste steder kunne bønderne bestemme selv den meste tid.

De hegnede haver var velegnede til underskovdrift, stævningsdrift. Der var det lettere at sikre genvækst efter nedskæringen. Underskoven blev mest til gærdsel – først gærder, siden brænde, i hvert fald hvor man brugte flettede hegn. Det praktiske hører man nu ikke meget om, lige så

lidt som man hører om underskovenes forskellige træarter. Det fremgår dog tydeligt, at Hassel er langt den mest udbredte af dem. Her og der får man tillige at vide, at Hassel også blev anvendt til at flette gærder af. I nogle byer sikrede man underskoven generelt. Måske kunne hegn, hyrder og sommergræsning sikre resten, for dyrene var nu værst ved træer og buske om vinteren. Storstilet produktion af båndkæppe krævede, ligesom fremstilling af humlestager en minutiøs sikring af græsningsfreden i underskoven. Det var jo kun ret få steder, hvor den slags blev lavet. Nu om stunder ligner Tindbæk Hestehave kun på afstand en hestehave. Det er en skarpt afgrænset skov på en grøn eng. Inden i adskiller Hestehaven sig kun lidt fra anden kulturskov. Man skal i det mindste have forhåndsviden for at bemærke noget særligt. Har man det, kan man nok se festpladsen, såvel som de tilbageværende gamle træer, dem som nogen godt kan lide at kalde »naturskov«. Takket være en moderat hugstpolitik i 1800-årene, blev det til mange store træer i vort århundrede. Men skovdrift er jo forretning, nu som før. Den har bare ændret sig med tiderne. Ak.

Litteratur

- Bjerge, P., Søgård, T.J. & Schmidt, A.F., 1904-1938: Danske Vider og Vedtægter.- København
Berntsen, A., 1656: Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed – Kiøbenhafn.
Blicher, S.S., 1839: Viborg Amt. Kjøbenhavn. Genoptryk v. Historisk Samfund 1973.
Christensen, O.H., 1982: Storlandbrug under omforming. – København
Frandsen, K.-E., 1983: Vang og tægt. – Esbjerg
Fritzbøger, B., 1989: Skove og skovbrug på Falster 1652-1685. – Odense
Fritzbøger, B., 1994: Kulturskoven – København
Grandjean, P.B., 1908-10: Skove, Moser og Vildtbaner i Skanderborg, Silkeborg og Koldinghus Amter 1731. - Samlinger til jysk Historie og Topografi. 3. Rk. VI. Bind: 156-216.
Munk, H., 1969: Hasselskoven. – Jægerspris
Oksbjerg, E., 1985: Hasselhegn og agerhaver. – Flora og Fauna 91: 3-10
Oksbjerg, E., 1996: Historien om Vrads herred. – In press
Pedersen, K., 1944: Indberetninger fra nogle Herreder og Sogne i Viborg Amt 1743. – Fra Viborg Amt 1944.
Schmidt, A.F., 1953: Hegn og Markfred. Brabrand
Stoklund, B., 1986: Hakkemøg, foldtørv og træk. – Norveg. Folkelivsgranskning 29: 51 – 70
Trap, J.P. 1963: Danmark. Viborg amt Bind VII 5. udgave-København

Trap, J.P., 1968: Stedregister. Bind IX. 5. udgave – København
Vaupell, C., 1863: De danske Skove. – København
Warming, E., 1916-19: Dansk Plantevækst. 3. Skovene. – København
Worsøe, E., 1986: Skovene på Lolland og Falster før skovindfredningen. u.st.
Worsøe, E., 1995: Et udmarkslandskab på Nordvestlolland anno 1783. -Lol-
land-Falster. Historisk Samfund.
Årbog 1995. 83. årgang.: 39-49.

Eiler Worsøe, f. 1925, dyrlæge, naturvejleder. Har skrevet talrige bøger og artikler om skov- og landskabshistoriske og botaniske emner, bl.a. om skoven ved Hald før og nu, landbrug og landskab ved Houbjerg i gamle dage og om Langå sogns landskab. Adresse: Lundbergvej 2, Værum, 8900 Randers.

Jens Hørbye

Præst i Ørum 1730-61 og Kobberup 1761-68.

Jens Hørbye blev født i Skive den 11. april 1704. Hans forældre var bødker Christen Jensen og hustru, Maren Pedersdatter. Kun to dage gammel blev han døbt i Skive kirke, båret til dåben af Maren Knud Skibsbyggers hustru.

Jens Hørbye kom til Viborg katedralskole, hvorfra han blev dimitteret 1726. Derefter blev han huslærer (præceptor) hos godsejer Rasmus Stjernholm på herregården Kjeldgård i Selde sogn. Han blev cand.teol. den 14. november 1729 med karakteren non.

På Kjeldgård traf han en pige, som han måske kan have kendt som barn, hun var nemlig også født i Skive. Hun var halvsøster til Rasmus Stjernholm, og hun bar det mærkelige navn Luttemella Margrethe Winterberg.

Luttemella blev født den 4. august 1700 klokken 10 om aftenen. Hun var altså tre-fire år ældre end Jens Hørbye. Hun var datter af amtsforvalter Frederich Winterberg og hustru, Maria Overgaard. Luttemella var deres eneste barn.

1708 døde amtsforvalteren, kun 40 år gammel. Han døde den 18. oktober, men først tre uger senere, den 8. november, skete hans ligfærd, og det var klokken 6 om aftenen. Han må have været en meget agtet mand, for ved hans kiste holdt sognepræsten, Chr. Lassen, en ceremoni, der varede henved tre timer. Et år og tre måneder efter Frederich Winterbergs død giftede hans enke, Maria Overgaard, sig med godsejer Herlov Stjernholm fra Kjeldgård. De blev viet i Skive kirke den 17. januar 1710, og Maria Overgaard flyttede, sammen med sin datter Luttemella, til Kjeldgård. Luttemella var da 9¹/₂ år gammel. Herlov Stjernholm (som blev adlet 1747) ejede foruden Kjeldgård også hovedgården Ørndrup i Karby sogn på Mors.

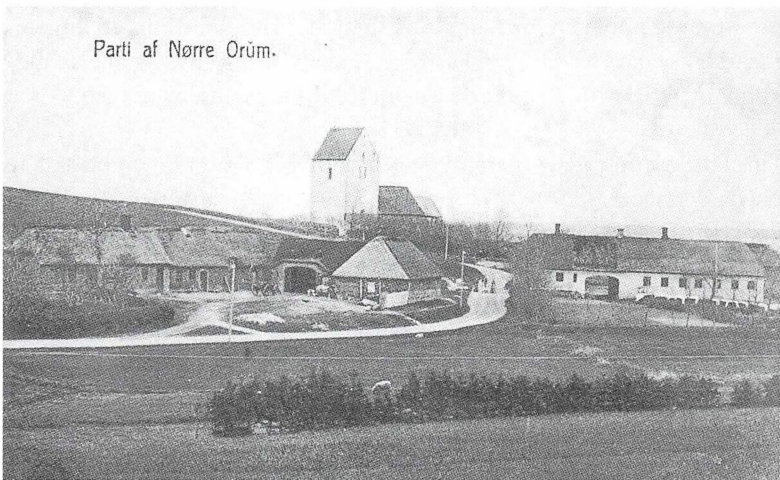
Maria Overgaard og Herlov Stjernholm fik fem børn, Luttemellas halvsøskende. Den ældste søn, Rasmus, overtog som nævnt Kjeldgård, mens de to yngste, Peiter og Nicolai, i fællesskab overtog Ørndrup. De

døde imidlertid begge, ugift, i året 1766, hvorefter deres broder, Jens, som var major, overtog Ørndrup. Den eneste datter, Gundel Marie, blev gift med sognepræsten i Selde, senere provst, Ole Vestergaard.

Allerede som 15-årig bar Luttemella et barn til dåben i Selde kirke. Hun må være kommet godt fra det, for hun blev senere meget brugt som gudmoder, i flere år var der næsten ikke en barnedåb i Selde kirke, hvor hun ikke var gudmoder eller bare almindelig fadder. Hun må også have været afholdt, for snart begyndte man at kalde de små piger op efter hende, så efterhånden blev der flere små Luttemella'er i Selde sogn.

Men den 3. januar 1730 havde Luttemella selv en søn, der blev døbt i Selde kirke, og det var ikke så godt, for Luttemella var ikke gift. Drengen blev døbt Janus (eller Jens), og faderen til barnet var huslæreren, Jens Hørbye. Han og Luttemella var blevet kærester, men de nåede ikke at blive gift, inden drengen blev født. Først den 17. februar samme år blev »hæderlig Studiosus, Præceptor på Kjelgaard, Mons. Jens Hørbye og Demoiselle Luttemella Margrethe Winterberg copuleret efter kongelig allernaadigste Bevillingsbrev om Stue-Bryllup«, som der står i kirkebogen. Det var blevet en udbredt skik, især blandt adelen, at et brudepar blev viet hjemme i deres stue i stedet for i kirken, men det skulle de have tilladelse til af kongen.

Efter at Luttemella var blevet gift og senere flyttede fra sognet, blev det hendes lillesøster, Gundel Marie, der fik ansvaret med at være gud-

Parti af Nørre Ørum.

Parti af Nørre Ørum. Gammelt prospektkort.

moder eller fadder ved de små børns dåb i kirken. Hun må også have været afholdt, for snart skete det samme for hende, som var sket for Luttemella, at folk kaldte deres små piger op efter hende, så der blev efterhånden også flere små Gundel Marie'r i sognet.

Jens Hørbye ønskede at søge et præstekald, men det kunne han ikke på grund af det for tidligt fødte barn. Han måtte først søge kongen om tilgivelse og benådning for sin forsyndelse mod det sjette bud.

Jens Hørbye skrev et meget ydmygt brev til kongen, og den 24. januar 1730 forelå kongens tilgivelses- og oprejsningsbrev, der gav ham lov til frit at søge et ledigt præstekald. Loven krævede dog, at han skulle bevise, at han hidtil – bortset fra denne sin forseelse – havde ført et skikkeligt levned. Han blev desuden pålagt, at han, som en erkendtlighed for den store nåde kongen havde vist ham, skulle efter evne og formue give en gave til det nærmeste hospital (fattiggård). Den 2. oktober 1730 kvitterede biskop Trelund og hospitalsforstander Harck for 20 rigsdaler, som Jens Hørbye havde skænket til Viborg hospital.

Ved sogneprest Peder Sørensen Breums pludselige død den 21. maj 1730 var Ørum-Gammelstrup-Borris præstekald blevet ledigt. Jens Hørbye søgte og fik det ledige kald. Han fik kaldsbrev den 22. august og blev ordineret den 6. oktober 1730. I Ørum præstegård var der nok for Jens Hørbye at tage fat på. Ved en ulykkelig brand den 11. september året før var seks gårde i Sønder Ørum, deriblandt præstegården, brændt ned til grunden. Pastor Breum var i fuld gang med at bygge præstegården op igen, da han pludselig døde. Han blev kun 45 år gammel. Hans enke, Karen Harck, solgte det halvfærdige hus og alle de indkøbte materialer til Jens Hørbye, som fuldførte genopbygningen.

Jens Hørbye opdagede snart, at det var et meget besværligt embede, han havde overtaget. De tre små sogne lå i forlængelse af hinanden, så der var langt mellem yderpunkterne. Fra Ørum præstegård til Borris kirke var der næsten to mil. Allerede 1555 var det blevet bestemt, at den lille, tarvelige Borris kirke, »formedelst kaldets besværlighed og sognets ringhed«, skulle nedlægges. Det blev nedfældet i et såkaldt »Klemmebrev«. Men der kom til at gå ikke mindre end 350 år, inden Borris kirke endelig blev nedrevet.

Som sine forgængere i embedet måtte pastor Hørbye altså søndag efter søndag gå eller køre den lange vej til de to annekskirker. Efter at han i flere år havde gjort turen, sendte han en dag et brev til biskoppen,

Udsnit af Jens Hørbyes kortbilag til klagebrevet til biskoppen. Med kortet sendte han en fortegnelse over, hvad de forskellige signaturer skulle betyde.

hvor han beklagede sig over den besværlige tur, hvor han gennem vadesteder måtte forcere flere små og større vandløb, kun ved Jordbro mølle var der en bro over åen. Med klagebrevet sendte han et morsomt, primitivt kort, han selv havde tegnet, over sine tre sogne. Af kortet ses det tydeligt, hvor besværlig en vej han havde til de to annekssogne.

Men i 1745, da Jens Hørbye havde været præst i Ørum i 15 år, skete

der en uventet og glædelig begivenhed, som kom til at betyde en stor lettelse for ham og for mange andre præster.

Kong Christian VI havde indset, hvor vanskeligt, ja, næsten umuligt, det var for de præster på landet, der havde tre sogne, at holde gudstjeneste på forsvarlig vis i alle tre kirker hver helligdag, og navnlig hvor besværligt det var, især om vinteren, for den menighed, hvor der var sidstprædiken, og gudstjenesten derfor først sluttede langt ud på aftenen.

Den 3. december 1745 udsendte kongen derfor et reskript til alle biskopper i Danmark gående ud på, at hvor en præst havde tre kirker, skulle der hver prædikensdag være messefald (ingen gudstjeneste) i en af kirkerne, og det skulle så gå på skift mellem de tre kirker.

Den nye forordning betød en stor lettelse for pastor Hørbye, og han indrettede sig straks efter den i sit besværlige pastorat. Men der opstod snart et problem. Det var nemlig ikke sådan, at folk i det sogn, hvor der var messefald, skulle være afskåret fra at komme i kirke, de skulle blot søge den nærmeste kirke i pastoratet, hvor der holdtes gudstjeneste. Og her opstod problemet, thi når der var messefald i Ørum kirke, måtte alle de Ørumboere, der ønskede at komme i kirke, altså gå eller køre den lange vej – næsten 1½ mil – til Gammelstrup kirke, og når de så, mange af dem trætte og udasede, ankom til Gammelstrup, var der ikke siddeplads til dem alle i den lille kirke, så mange måtte stå op under gudstjenesten – der dog aldrig varede over tre timer!

Pastor Hørbye fandt en, efter hans egen mening, genial løsning på problemet. I et nytårsbrev til biskop Wøldike den 30. december 1745, foreslog han, at der skulle holdes gudstjeneste i Ørum kirke hver søndag, og så skulle der være messefald skiftevis i Gammelstrup og Borris kirke. Kirkegængerne fra de to små sogne kunne sagtens rummes i en af kirkerne. Men han havde ikke taget godsejeren på Lundgård, kancelliasessor Christen Friis, med i sin beregning.

Den 22. marts 1746 skrev assessor Friis et langt og harmfuldt brev til kongen, hvori han bad om, at de tre sogne måtte beholde den gamle ordning med gudstjeneste i alle tre kirker hver prædikensdag. Han beskrev, hvordan mange præster først begyndte gudstjenesten i den første kirke klokken 10-11 om formiddagen, og derfor kunne de naturligvis ikke nå at slutte i den sidste kirke før langt ud på aftenen. Chr.V's danske lov påbød ellers præster på landet, der havde flere kirker, at de skulle begynde tjenesten i den første kirke klokken seks morgen om sommeren og klokken syv om vinteren. Hvis præsterne overholdt denne lov,

kunne de sagtens både vinter og sommer have forretningerne ved to eller tre kirker overstået inden mørkets frembrud.

Videre beskrev assessor Friis, hvor vanskeligt det ville være for dem, der hverken havde heste eller vogn, at komme til en kirke langt borte. I Gammelstrup sogn var der kun elleve gårde, der havde befordring, derimod var der 29 husfolk, der ernærede sig ved at arbejde i ler og fremstille sorte gryder og potter, de var ikke kørende men var tvunget til at gå, når de ville i kirke.

Når assessoren og hans husstand – ialt 21 mennesker – skulle til gudstjeneste i Gammelstrup kirke, som var deres sognekirke, kunne de fleste af dem gå dertil, men var der messefald i Gammelstrup, og de skulle til Borrís kirke, måtte de køre i fire-fem vogne, og så mange vogne, der var køreklare, fandtes næsten ikke engang på Lundgård. Når de så kom til Borrís kirke, var der ikke så meget som et skur, hvor der var læ, men både heste, vogne og kuske måtte stå ude i al slags vejr under den lange gudstjeneste.

Assessor Friis havde også ondt af bønderne – hans egne hovbønder: »Når den arme bonde, som med kone, børn og folk har gået i trældom og arbejdet hårdt i seks dage, nu skal gå en lang vej den syvende dag til en fjerntliggende kirke, da vil det blive tungt for ham at stå på kirkegul-

Kobberup kirke.

vet to-tre timer, mens tjenesten varer, og intet have at hvile sig på, ikke engang et knæfald, når han gør sin bøn til den barmhjertige gud«.

Friis havde hørt bønderne ymte noget om, at de, når præsterne kun betjente to af deres tre kirker, kun ville betale to trediedele af de dem pålagte ydelser til præsterne, hvilket vel også kunne være rimeligt nok, når man betænkte, at præsterne var kaldet til tre kirker og havde aflagt ed på, at de ville forrette gudstjeneste i dem alle tre, og nu lod de en af kirkerne stå tom hver helligdag. Friis mente endog at have hørt, at præster på egnen, som havde tre kirker, simpelthen ikke turde følge den nye ordning, fordi de var bange for denne mulige indskrænkning i deres i forvejen små og fattige indtægter. Assessor Friis mente nu ellers, at præster, der havde tre kirker, fik så god og fast en løn, at de kunne holde en student til at hjælpe dem med at prædike og overhøre ungdommen.

Et problem var det også, at når man skulle til gudstjeneste i nabosognets kirke, kunne man ikke høre, når klokken ringede sammen, og man risikerede da først at komme til kirken, når gudstjenesten var forbi.

På sine egne og sine fattige bønders vegne bad assessor Friis derfor, at kongen allernådigst ville lade dem beholde deres gamle gudstjenesteform med prædiken i alle tre kirker hver helligdag.

Generalkirkeinspektionskollegiet sendte godsejer Friis's brev til biskop Wøldike og udbad sig hans erklæring derover. Især var der fire spørgsmål, man gerne ville have svar på: 1. Om gudstjenesten i Gammelstrup og Borris kirker virkelig begyndte så sent, som Friis påstod, og i så fald hvorfor? 2. Om der, når der blev holdt gudstjeneste i alle tre kirker, også blev holdt katekisation for de unge hver søn- og helligdag? 3. Om der absolut ikke var plads til to menigheder i een kirke? 4. Om det virkelig var troligt, som godsejer Friis foregav, at folk skulle være så begærlige efter at høre prædiken og at komme i kirke? På disse spørgsmål forventede kollegiet et snarligt og pålideligt svar fra biskoppen.

Biskop Wøldike sendte en lang redegørelse til inspektionskollegiet om situationen i Viborg stift efter indførelsen af den nye ordning. Han havde kontaktet mange af stiftets præster. Nogle af dem var meget skeptiske, de var bange for, at det ville gå ud over ældre, skrøbelige mennesker, som ikke kunne komme i kirke, når der var messefald i deres egen kirke. Børnene ville sikkert også forsømme katekisationen, når de skulle gå den lange vej til nabosognets kirke.

Biskoppen havde også kontaktet de to uvenner, pastor Hørbye i Ørum og assessor Friis på Lundgård. De skrev hver især et langt brev til biskoppen med forslag til løsning af problemet.

Friis fremturede med sit forslag om, at alt skulle være som forhen: Gudstjeneste og katekisation i alle tre kirker hver prædikensdag. Han havde ikke fantasi til at forestille sig andre muligheder.

Pastor Hørbye derimod havde mere fantasi. Han foreslog, at man skulle lægge Gammelstrup og Borris menigheder sammen, og den almindelige helligdagsgudstjeneste skulle så kun holdes i Gammelstrup kirke. Men Borrisboerne skulle have lov til at bruge deres kirke til andre kirkelige handlinger som vielser og begravelser.

De fleste af beboerne i Borris sogn boede i Sparkær, og hvis der blev lagt en ny vej gennem Sparkær mose, kunne de ikke have mere end halvanden fjerdingvej (ca. tre km) til Gammelstrup kirke. Mange folk i herredet havde meget længere kirkevej.

Biskoppen bifaldt pastor Hørbyes plan og tilføjede som sin egen mening, at man kunne rive Borris kirke ned (som det jo allerede var bestemt for næsten 200 år siden) og så bruge de nedbrudte materialer til en udbygning af Gammelstrup kirke, der da bekvemt kunne rumme begge menigheder. Biskoppen syntes, det kun var ret og rimeligt, at pastor Hørbye benyttede sig af den kongelige forordning om messefald. Han trængte virkelig til aflastning i sit besværlige embede.

Men da godsejer Friis hørte om planerne for en ny vej over Sparkær mose (som tilhørte ham) blev han meget vred. Han rådførte sig med sine bønder, og han besigtigede selv stedet. Alle var enige om, at det var en umulighed at anlægge en vej her, hvor der var flere alen dyb, blød tørvejord og morads og flere små vandløb, der skulle bygges bro over.

Planen om den ny vej blev opgivet, og Borris sogns menighed blev ikke henvist til Gammelstrup, men pastor Hørbye vedblev at betjene alle tre sogne. Men han vedblev også at rette sig efter den kongelige forordning om, at der hver helligdag skulle være messefald i en af kirkerne.

Jens Hørbye var ikke blot en meget dygtig men også til tider en streng og nidkær præst. Hans nidkærhed var imidlertid ofte skyld i, at han kom på kant med sine menigheder.

Sommeren 1740 havde han således en alvorlig kontrovers med nogle af beboerne i Gammelstrup. Det var især gårdmændene Peder Andersen og Christen Jensen, det var galt med. De havde mange gange holdt deres børn hjemme fra overhøringen i kirken efter gudstjenesten med den begrundelse, at børnene skulle passe deres små søskende og se efter kreaturerne, mens forældrene var i kirke.

En søndag efter gudstjenesten kaldte præsten de to mænd for sig og

bebrejdede dem, at de ikke lod deres børn møde til overhøringen, men de lo ad ham og gav ham en sludder for en sladder.

De næste søndage gentog præsten sine formaninger, men lige lidt hjalp det. Til sidst tabte han tålmodigheden med dem og truede dem med, at hvis børnene ikke mødte, ville han nægte at tage forældrene til alters.

2. søndag efter helligtrekonger, den 15. januar 1741, gik Peder Andersen og Christen Jensen til Viborg, hvor de fik foretræde for biskop Wøldike. De overrakte biskoppen en skriftlig klage over pastor Hørbye, underskrevet af alle bymændene i Gammelstrup. Af klagen fremgik det, at præsten »for en ringe årsags skyld« havde nægtet de to mænd og deres koner at komme til Herrens bord. Den ringe årsag var, sagde de, at de en gang eller to ikke havde ladet deres børn møde til katekisationen i kirken.

Biskoppen foreviste klagen for pastor Hørbye, som skrev en lang erklæring, som han sendte til biskoppen, og hvori han punkt for punkt imødegik klagen, som han skrev var usandfærdig fra ende til anden.

For det første var der ikke en ringe, men en alvorlig årsag til, at han havde nægtet dem adgang til nadverbordet. Han havde næsten hver søndag sommeren igennem – undtagen i den travleste høsttid – katekiseret i Gammelstrup kirke, men børnene fra de to familier var kun mødt nogle få gange. Hver gang, når han savnede børnene, formanede han forældrene. Han havde endda givet Christen Jensens dreng bøger med hjem og formanet moderen, at hun holdt sønnen flittig til at læse derhjemme og så naturligvis sørgede for, at han mødte til overhøringen. Men det nyttede ikke, de lo blot af hans formaninger.

Som et alternativ havde præsten tilbudt Gammelstrupboerne, at han ville skaffe dem en person, som kunne undervise børnene hjemme i byen, det ville kun koste hver familie otte skilling at få deres børn undervist en hel vinter. Men heller ikke det ville Gammelstrupboerne gå med til.

For det andet var det ikke sandt, når de påstod, at børnene ikke kunne møde på grund af de små søskendes pasning og kvægets tilsyn på marken. Det sidste kunne i hvert fald ikke hindre dem, da der i byen var en bosiddende hyrde, som vogtede alle byens kreaturer. Og hvad pasningen af de små børn angik, så var der altid nogle af de gamle folk hjemme, som iøvrigt var langt mere sikre til at se efter de små, end de lidt større børn var. Der måtte hellere en mere af de gamle blive hjemme, end at de større børn og de unge folk skulle forsømme gudstjenesten.

Han sluttede sin erklæring med nogle hånlige bemærkninger om klagen, der var underskrevet af bønder, som sov under hver prædiken i kirken, og som ikke engang kunne skrive deres eget navn, men blot satte

*Biskop Andreas Wøldike (1735-70).
Efter maleri i Domkirken.*

tre bogstaver under noget, de ikke vidste, hvad var. Lidt skadefro skrev han til sidst, at bønderne nok ikke havde tænkt deres klage skulle komme ham for øje.

Biskop Wøldike sendte bøndernes klage videre til provst Barthling i Højslev, som han vidste var godt inde i sagen, da han ved en visitats den 23. november 1740 i Gammelstrup kirke havde talt med både pastor Hørbye og de forurettede folk fra Gammelstrup. Biskoppen bad provsten sammenkalde de stridende parter til et møde i Ørum præstegård. Hvis han da efter nøje eksamination fandt dem skyldige i usandhed og ulydighed, skulle han pålægge dem ved gudstjenesten i kirken næste søndag i menighedens påhør, at bede præsten om forladelse og love forbedring samt hver at bøde otte skilling til skolekassen. Men hvis de ikke dertil kunne bekvemme sig men fortsatte med deres genstridighed og fortrædelighed, skulle de stadig formenes adgang til alterets sakramente og sagen iøvrigt overgives til deres husbond, godsejeren, så de kunne blive tilbørligt afstraffede.

Provstens rapport til biskoppen om mødets udfald er ikke bevaret.

Men selv om Jens Hørbye kunne have nok at gøre med sit besværlige embede, så måtte han tillige engang imellem være vikar for en nabo-præst, hvis denne af en eller anden grund ikke kunne passe sit embede.

Den 11. januar 1748 skrev pastor Christopher Busch i Ørsløvkloster et brev til biskop Wøldike og bad ydmygst om tilladelse til at forlade sit embede for at foretage en rejse til Aalborg, en rejse, som ville vare

mindst otte, måske 14 dage, og som han ikke kunne undslå sig for at foretage, hvor gerne han end ville være fri.

Hans »patron«, kammerjunker Frederich Berregaard, som året før havde arvet Ørslevkloster efter sin da afdøde moder, var i København, og her havde han fået meddelelse om, at hans mormoder, fru Anne Lasson på Rødslet gods ved Aalborg, var død. Da han selv var forhindret i at rejse til Aalborg, havde han sendt et brev og fuldmagt til hr. Busch og bedt præsten om i hans sted og på hans vegne at rejse til Rødslet og deltage i skifteforretningen, som skulle foretages den 24. januar. Pastor Busch forsikrede biskoppen, at hans embede ikke ville blive forsømt, det ville blive varetaget af hans gode nabo, pastor Jens Hørbye i Ørum samt sognedegnen i Ørslevkloster, Jens Ørum.

Skiftet blev påbegyndt den 24. januar, men pastor Busch måtte foretage flere rejser til Aalborg, for skiftet blev først sluttet den 25. juni samme år, og da var præsten i hvert fald til stede. Da fru Lassons bo var gjort endeligt op, var der til deling mellem arvingerne en formue på 163.376 rigsdaler, dog ikke alt i rede penge, mest i gods og værdipapirer. Pastor Busch modtog Frederich Berregaards arvepart, 23.339 rigsdaler, altsammen i obligationer og gældsbeviser, hvormed han erklærede sig fornøjet.

Jens Hørbye var nok en streng præst, men han havde stor omsorg for de fattige og syge i sine tre sogne.

Et eksempel herpå er hans omsorg for Anders Poulsens familie i Fusaager. Anders Poulsen havde i flere år det meste af tiden ligget i sengen på grund af dårlige ben. Han kunne ikke selv rejse sig fra sengen men måtte løftes og hjælpes af andre. Han kunne selvsagt ikke drive sin ejendom, en lille gård med skarp og dårlig jord, som den skulle drives. Hans kone og deres seks børn kunne heller ikke klare gårdens drift. Kun den ældste søn kunne udrette noget, men selv om han var en lydige og gudfrygtige søn mod sin fader og gjorde, hvad han kunne, blev gården mere og mere forsømt, og familien levede i stor armod.

Anders Poulsen havde bedt om hjælp fra sognet, men det fattige Gammelstrup sogn havde flere almisselemmer, der skulle forsørges, og der kunne ikke blive noget tilovers til Anders Poulsens familie.

Den 26. oktober 1741 skrev pastor Hørbye et brev til forstanderne for Viborg hospital og bad dem om at optage Anders Poulsen som hospitalslem, så han kunne få lidt understøttelse derfra. Pastor Hørbye beskrev hans ynkværdige tilstand, men roste ham samtidig som en skikkelig og kristelig mand.

Der var ca. 60 almisselemmer under Viborg hospital, nogle af dem boede på hospitalet, men de fleste boede i oplandet omkring Viborg eller i selve Viborg by. Blandt dem var i flere år Christence Lucie Rostrup, som var blind. Hun var født i Hejlskov præstegård, datter af sognepræst Niels Rostrup. Hun fik, som alle de andre lemmer, 28 skilling hver uge i understøttelse.

Men Anders Poulsen nåede ikke at blive optaget som hospitalslem. Der var en lang venteliste, så hver gang et lem døde, var der straks en, der rykkede ind i stedet og fik den afdødes understøttelse.

Anders Poulsen døde 1749, 65 år gammel.

Trods modgang og besværligheder var præsteparret gæstfrie folk, der gerne, især da de selv var yngre, ville se glade unge mennesker omkring sig.

En vinteraften, Kyndelmisseaften 1733, havde de inviteret alle folkene – ikke herskaberne men tjenestefolkene – på Ørslevkloster og Strandet til aftenmad i præstegården. Det blev et gilde, der begyndte i glæde og lystighed, men fik en kedelig og alvorlig afslutning.

De mange unge mennesker glædede sig sikkert meget til turen til Ørum. Hen ved aftenstid drog man i flok og følge fra Ørslevkloster. Ladefogden Christen Vandrup spændte for en vogn, hvori alle pigerne fik plads, ridefoged Jørgen Wormstrup havde fået lov at låne fru Berregaards private ridehest, mens podemesteren Carsten Lensch og fruens kammertjener, Thomas Begtrup, uden videre gik ind i stalden og tog en hest, som de begge satte sig op på og red afsted. Ridefogden bebrejdede de to, at de red på een hest, men han fik det svar, at han kunne bare passe sine egne sager, så skulle de nok passe deres.

Der havde i lang tid været et spændt forhold mellem ridefogden og de to, podemesteren og tjeneren. Podemesteren havde en dag fældet et træ i haven, og det havde han delt ud til nogle af fæstebønderne. Det havde Wormstrup bebrejdet ham, han burde have spurgt fruene, om han måtte forære træet væk. Lensch blev fortørnet over Wormstrups indblanding og pønsede på hævn. Kammertjeneren støttede ham, de to var pot og pande, og de var begyndt at lægge råd op mod ridefogden.

Forholdet mellem de tre kastede en let skygge over feststemningen, det lå som i luften, at det netop denne aften ville føre til et opgør mellem dem. Ved Strandet mødte man folkene fra denne gård, og i højt humør fulgtes hele flokken til præstegården. Her blev gæsterne hjerteligt modtaget, bordene var dækket, man fik alt, hvad man kunne spise og

drikke, snakken og diskussionen gik livligt, nogle fik sig endog et spil kort, stemningen var helt i top.

Det var dog ikke frit for, at drikkevarerne gik nogle af gæsterne lidt til hovedet. Man var kommet noget hen på aftenen, da man pludselig så, at podemesteren og tjeneren stod ude i gården og opførte en fægtekamp med deres jagtknive mod hinanden. Det var naturligvis kun for løjer, men de kom samtidig med nogle forblommede bemærkninger, der kun kunne tydes derhen, at de forestillede sig, det var en tredie mand, de stak efter, og denne mand var ridefogden.

Wormstrup blev urolig over dette, og da han ikke ville give anledning til misstemninger, bestemte han sig til at tage hjem. Det medførte, at hele selskabet brød op, man tog afsked med præstefolkene og begav sig på hjemturen.

Straks Wormstrup kom hjem, satte han hesten i stalden og gik ind i sit kammer, hvor han belavede sig på at gå i seng. Klokkeren var da næsten 2. Inger Bryggerspige fulgte med ham for at rede hans seng. Men så blev der spektakel udenfor. De to kumpaner, podemesteren og tjeneren, var kommet hjem og stod nu og råbte på Wormstrup, at han skulle komme ud til dem, de ville slås med ham. Wormstrup ville ikke slås, men gik ud for at tale dem til rette. Men de overfaldt ham, slog ham til jorden og tildelte

Ørslevkloster fra nordøst. Litografi fra 1857 efter tegning af F. Richard.

ham nogle slag i hovedet, så han blødte stærkt. Nogle af de andre medtjenere kom til og hjalp Wormstrup ind i kammeret og fik ham i seng. Han bad dem sende bud efter birkefogden og nogle mænd, som kunne syne ham og senere i retten bevidne, hvor ilde han var tilredt. Han bad dem også om at sende en vogn til Viborg efter en læge, som kunne behandle ham.

Snart efter kom birkefogden, Jacob Nielsen, som var smed og boede i Hejlskov, tilstede sammen med fire af sine naboer, Peder Jacobsen, Jens Kiær, Christen Andersen og Niels Jensen, alle gårdmænd i Hejlskov. Der mødte dem et ynkeligt syn. De fandt ridefogden liggende i sin seng i sit blodige tøj, også sengetøjet var oversprøjtet med blod. De blev hos ham til det blev dag, men kunne ikke hjælpe ham ret meget. Først hen på eftermiddagen kom lægen fra Viborg og fik ham vasket og forbundet.

Da fru Berregaard hørte, hvad der var foregået, blev hun meget vred, den slags tumulter måtte ikke finde sted i hendes gård. Hun befalede straks birkefogden at indkalde alle implicerede til at møde for retten tingdagen, fredag den 13. februar, for at de kunne aflægge deres vidnesudsagn om hændelserne, og de skyldige kunne blive tilbørligt straffet.

Men ridefogden var endnu så øm og forslået og syg, at han ikke kunne tåle at møde ved retten, så han begærede sagen udsat til næste tingdag, fredag den 20. februar.

Ved retsmødet denne dag fremlagde Wormstrup et dokument, underskrevet af ham selv og tjeneren Thomas Begtrup, omhandlende et forlig, de to havde indgået med hinanden, og hvori Wormstrup forsikrede, at han tilgav tjeneren hans forseelse, mens tjeneren til gengæld tilbød at betale 16 rigsdaler til Wormstrup for de udgifter, han havde haft til læge m.v. samt to mark til sagens omkostninger. Desuden lovede Begtrup, at han ville levere fire mark til sognepræsten, Niels Rostrup i Hejlskov, til de fattiges kasse. Iøvrigt lovede Begtrup, at han aldrig mere ville opføre sig usømmeligt overfor Wormstrup, de to skulle for altid være gode venner, og ved dette forlig skulle sagen være ophævet. Podemester Carsten Lensch var ikke med i forliget.

Men fru Berregaard var ikke tilfreds med dette ene forlig, det var ikke nok, hun ville have sagen fuldt oplyst, så ophavsmændene til tumulterne kunne blive straffet. Hun havde derfor ved sin sagfører, prokurator Hjørring i Viborg, ladet indkalde en stor del af deltagerne i gildet i præstegården til at møde for retten tingdagen den 27. februar for at afgive forklaring om det passerede.

De mange vidner gav tilsammen en meget udførlig beretning om gildet og begivenhederne bagefter. En ting var de alle enige om. De roste ridefog-

den for hans optræden hele aftenen, han havde ikke givet nogen som helst anledning til det overfald og den ilde medfart, han blev udsat for.

Men for retten fremstod også de to kumpaner, podemesteren og tjeneren, og nu var det dem, der frembød et ynkeligt syn. De var efterhånden blevet meget ydmyge og spagfærdige. De indrømmede deres brøde, og til prokurator Hjørring erklærede de, at de fuldstændig underkastede sig fruens afgørelse med hensyn til den straf, de måtte lide, men bad samtidig allerydmygst om, at fru, som et nådigt herskab, vilde tilgive dem deres forseelse mod hende og mod ridefogden. De forsikrede, at de herefter altid ville leve fredeligt og skikkeligt sammen med deres medtjenere, så fru ikke skulle have skam af dem. Fru Berregaard, som det »nådige herskab« hun var, tilgav de to, og alt gik derefter igen i sin vante og fredelige gænge i gården.

Men det kunne nok ikke undgås, at pastor Hørbye og fru Luttemella var lidt ilde berørt af den kedelige afslutning, deres gilde fik.

Ved deres venlige invitation og deres beskænkning af de unge mennesker var de jo indirekte blevet årsag til hele balladen. Det var i deres hus, det hele begyndte, og pastor Hørbye skulle egentlig have været afhørt som vidne, men det har nok været under hans værdighed at skulle stå ret for Ørslevkloster birketing. I stedet sendte han en skriftlig erklæring om aftenens forløb, og heri roste han, som de andre vidner, ridefoged Wormstrup i høje toner.

Pastor Hørbye skrev mange breve, og han havde en ualmindelig og ofte overraskende måde at udtrykke sig på. Hans brev til birketinget var ingen undtagelse. Et uddrag af brevet kan passende bringes her som afslutning på sagen:

»Da mons. Wormstrup begærer min attest om hans opførsel her i mit hus denne aften, da ved jeg ingen sandfærdigere vidnesbyrd at give ham end den, røveren på korset gav den lidende og uskyldige frelser: Denne handlede intet uskikkeligt. Thi her i mit hus handlede mons. Wormstrup intet uskikkeligt, men var så lystig, skikkelig og fornøjelig i alle ting, som det anstår sig en skikkelig, ærlig og honnet karl af hans stand, blev ubeskænket i mit hus, var ikke i lag med hans medtjenere (undtagen pigerne), havde ikke disput med det ringeste barn her i huset, men da de andre gik ud i gården og for galskab og narreri trak deres kårder, tog han afsked i al venlighed og kærlighed og rejste bort. Hvad siden er passeret, lader jeg dem vidne, som har hørt og set det, og at dette er min sandfærdige attest, bekræfter jeg, så sandt hjælpe mig gud og hans hellige ord.

Jens Hørbye, Ørum præstegård den 20. februar 1733.«

Jens Hørbye og Luttemella havde ikke held med deres børn. Syv år efter, at de var flyttet til Ørum, den 23. august 1737, fødte Luttemella tvillinger, en dreng og en pige. På grund af svaghed blev de døbt dagen efter, at de var født. Drengen blev kaldt Frederich Winterberg og pigen Margrethe Cathrine. Den lille pige døde seks uger gammel, mens drengen blev næsten et år gammel, han døde i juli måned 1738.

Jens Hørbye og Luttemella fik ikke flere børn, men de havde dog stadig sønnen Jens, ham der blev født før deres giftermål, at glæde sig over, men også den lykke blev kort.

Den unge Jens Hørbye blev 16 år gammel dimitteret fra Viborg katedralskole 1746, og han flyttede derefter til København for at læse videre, men det blev en meget kort tid, han fik der. Kirkebogen for Trinitatis sogn melder: »1747, den 2. maj, døde Jens Hørbye, studiosus fra Kattesundet. Død af slag«. Da præsteparret nu ikke havde flere livsarvinger, besluttede de at oprette testamente (eller forskrivelse, som man kaldte det) imellem sig således, at den længstlevende skulle arve den først afdøde. Det var nemlig ikke en selvfølge, at ægtefællen til den afdøde arvede deres fælles bo. Hvis der ingen børn var i ægteskabet, var det den afdødes søskende og deres børn, der arvede. Den eneste måde, hvorpå man kunne sikre sig, at den efterladte ikke pludselig stod uden midler, var at oprette testamente.

Luttemella og Jens Hørbyes testamente blev konfirmeret af kongen den 31. oktober 1749.

Ved landemodet, som blev holdt den 4. oktober 1752, blev Jens Hørbye »creeret« til provst for Fjends herred i stedet for den ved døden afgangne provst Henrich Barthling i Højslev. Foruden sit besværlige kald havde pastor Hørbye nu også de mange pligter og besværligheder, som provsteembedet førte med sig. Og en ny, stor sorg ramte ham, han mistede sin trofaste hustru, Luttemella.

Ørum kirkebog fortæller: »1755, den 7. januar, blev provstens kærester, madame Luttemella Margrethe Winterberg, begravet udi Ørum kirke, hun var 55 år gammel«. Pastor Hørbye har selv indført dødsfaldet i kirkebogen.

Pastor Hørbye blev en ensom mand, hans hustru og alle hans tre børn var døde, og han giftede sig ikke igen. Men han fortsatte med at passe sit embede, og han fortsatte med at drive sin præstegård. Hvor mange tjenestefolk han havde, ved man ikke, men ved folketællingen 1787 havde hans efterfølger i kaldet, Poul Amtrup, tre karle og to piger, alle voksne folk. Pastor Hørbye har nok haft et lignende folkehold.

1761 døde præsten i Kobberup, Johan Bruun. Jens Hørbye søgte og fik det ledige embede som sognepræst for Kobberup og Feldingbjerg menigheder. Den 14. juli 1761 fik han biskoppens kollats. Efter 31 års slidsomhed og kamp med det besværlige Ørum-Gammelstrup-Borris pastorat flyttede pastor Hørbye nu til det langt bedre Kobberup-Feldingbjerg pastorat, men også her var der nok at se til. Blandt andet trængte præstegården til en renovering, men det havde pastor Hørbye midlerne til, og han fik præstegården sat i en »efter tiden brillant stand«, som en samtidig beretning siger.

Selv om det nye pastorat var større både i udstrækning og befolkningsmæssigt, var det alligevel meget lettere at betjene. Præstegården lå lige ved Kobberup kirke, og til Feldingbjerg kirke var der kun en halv mil. Desuden lå de to sogne omtrent midt i herredet, hvad der havde betydning, når provsten skulle på visitatsrejser til sognene.

Jens Hørbye var en rig mand, han samlede på gods og guld. Samtidig med, at han satte præstegården i stand, begyndte han at købe bøndergårde op. Ved sin død efterlod han sig fem fæstegårde i Kobberup sogn på tilsammen 24½ td. hartkorn og et par gadehuse, det ene havde han selv ladet bygge ved præstegården. Af alt dette bøndergods havde han en årlig landgildeindtægt på 45 rigsdaler.

Desuden ejede han et begravelsessted i Feldingbjerg kirke. Det havde han købt af degnen Just Brøndum i Søby mølle. Begravelsesstedet var ca. fem alen i kvadrat og forsynet med en muret hvælving og tilhørende trappe med en lem eller luge. I skødet stod der, at det skulle vedligeholdes upåklageligt af ejeren uden bekostning for kirkens ejere i nogen måde.

Provst Hørbye blev dog vistnok begravet på Kobberup kirkegård.

Jens Hørbye døde den 29. december 1768, 64 år gammel. Men historien om ham er ikke dermed forbi.

Skiftet, som blev holdt efter ham, er en lang historie for sig.

Harald Kristensen, f. 1919, fhv. landmand og teknisk assistent, har skrevet forskellige mindre lokalhistoriske artikler, bl.a. en artikel om Hejlskov præstegård i Fra Viborg Amt 1988, samt flere slægtsbøger. Adresse: Falkevej 76 st. tv., 8800 Viborg.

Ludvig Gerhard C. Jansens livserindringer

Ludvig Gerhard C. Jansen var født den 1. oktober 1854 på Serritslevgård i Vær sogn, hvor hans forældre, som begge stammede fra Slesvig, var mejeriforpagtere. 1920-21 nedskrev Jansen sine erindringer, og det her gengivne afsnit begynder med forældrenes ansættelse som mejeriforpagtere på Liseborg og fortæller om hans arbejde i Viborg og Skive og ender med hans ansættelse på Knabstrup teglværk på Sjælland i 1876. Fra 1881 var Jansen ansat ved jernbanen, i mange år som stationsforstander i Knabstrup. I 1919 tog han sin afsked og døde den 22. februar 1922. Hans kone, Kirstine, var død i 1917.

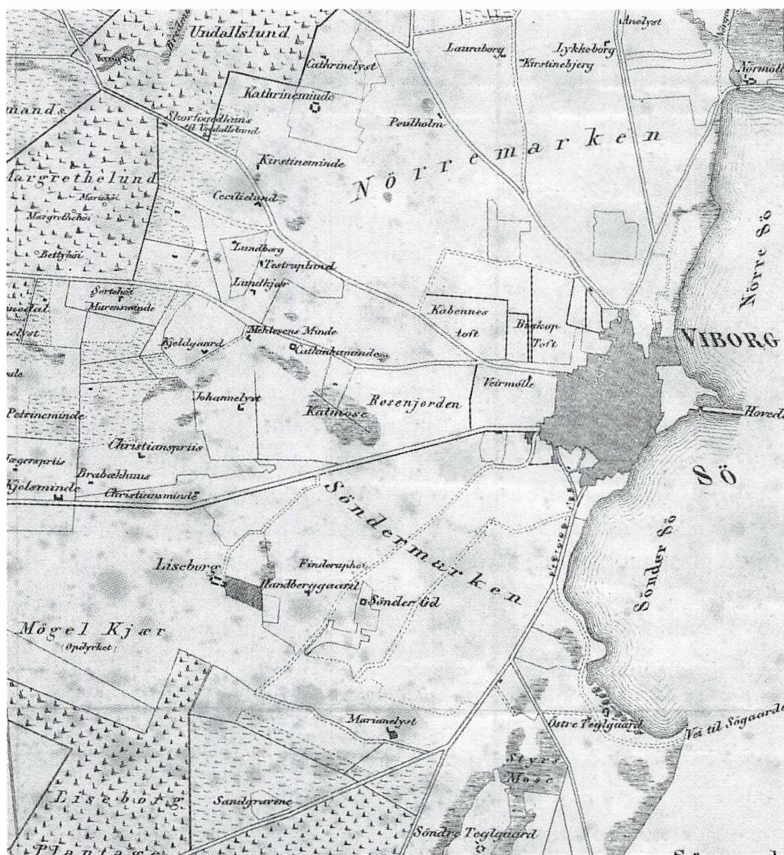
Fra 1. maj 1861 boede mine forældre på gården Liseborg, ca. 1/2 mil vest for Viborg ad Holstebro landevej. Gården ejedes dengang af det bekendte firma *Owen* og sønner i København, et handelshus, der vistnok gjorde i kunstgødning og den slags.¹ Til gården hørte et temmeligt stort jordareal; men det meste var kun let og dårlig jord, og gårdens bedrift blev vist kun holdt oppe, fordi der anvendtes en masse kunstgødning.

Det var vel også dengang, at brugen af kunstgødning begyndte at komme i gang hos landmanden, der ville følge med tiden. Til gården hørte et udstrakt areal af moser og kær, som dengang lå fuldstændig udyrket hen, når undtages, at gårdens forbrug af tørv blev skåret der. Der holdtes 200 gode malkekøer, så det var jo ikke nogen lille mejeriforpagtning, og der var meget arbejde for mine forældre, da der var 8-9 malkepiger, 1 mejerske, 1 karl og en stor dreng. Det var jo mange folk at have på kost og også at skaffe lønninger til; men heldigvis var lønningerne og tiderne ikke som nu. Pigerne og mejersken måtte om sommeren op mellem kl. 2-3, der blev vist gerne kærnet smør, inden pigerne kl. 4 drog ud til malkning, så at mine forældre jo rimeligvis også har været tidligt oppe. Om formiddagen kærnedes anden gang, og alt muligt i mejeriet skulle renses; dengang havde man kun bøttemejeri, hvor mælken blev stillet i bøtter for at trække fløde. Fra middag til henad kl. 4 om eftermiddagen kunne pigerne sove til middag, hvorefter der droges ud til malkning igen. Køerne gik meget af tiden løse. Hver pige måtte malke 20 køer, og malkningen tog ca. 2 timer. Alle køerne havde en uldtråd trukket gennem det ene øre, alle i forskellige farver, og hver pige havde sin farve og altid sine egne køer at malke.

Moser og kær er senere med bekostning af masser af penge, der af mig ikke kan angives, opdyrket og omdannet til ret god avlsjord, og den skal i disse åringer været gået op til en salgspris af ca. 400.000 kr., hvorimod selve gården Liseborg som herregård ikke findes mere, da hele arealet er udstykket i småsteder og vistnok to større steder længst mod vest.

På Liseborg tilbragte jeg altså den vigtigste del af barndomstiden, og både min søster og jeg havde en god og lykkelig barndom. Der var jo frit og luftigt på Liseborg. Gården lå meget højt, og især tilbragte jeg et fuldstændigt friluftsliv. Jeg ved ikke af, at hverken min søster eller jeg har haft alvorlige sygdomme i min barndom.

Med sommeren 1861 begyndte det andet afsnit af barndomstiden, idet jeg begyndte at gå i skole i Viborg. Til en begyndelse gik vi den

Udsnit af kort over Viborg købstads jorder fra 1858 med Liseborg sydvest for byen.

første sommer hos en enkefru Desborg i Dumpen;² men det var egentlig kun en pogeskole, hvortil min søster var for gammel, og vistnok fra sommerens slutning begyndte vi at gå i Chr. Fischers private skole, i hvilken vi begge gik, til vi blev konfirmeret.³

Hr. Fischer havde netop på den tid, eller måske året før, begyndt sin skole. På den tid var det ikke så meget brugt, at middelstandsfolk sendte deres børn i latinskole. Borgerskolen var derefter den bedste i retning af lærerkræfter; men på den tid stod den netop i dårlig stilling med hensyn til lærere og vistnok også disciplinen. Alle dens lærere var temmelig gamle og magtede ikke skolens opgaver, og derfor fik Fischer egentlig på ganske kort tid en godt besøgt skole. Hr. Fischer var i mange retninger en dygtig lærer, og både han og fru Fischer var meget afholdt af os børn. Der blev truffet den ordning, at min søster og jeg spiste til middag hos Fischers, da skolen varede til kl. 4 om eftermiddagen; hvad vi gav for det hele, både skolepenge og middagsmad, ved jeg ikke; men vi fik altid god mad, og havde det godt i alle måder. Hr. Fischer var født sønderjyde, fra Tønderegnen, havde gået på Lyngby seminarium⁴. Fru Fischer var fra Nyborg, og havde været husjomfru der på egnen. Familien Fischer var vist egentlig den første familie, som mine forældre knyttede sig til i Viborg, og de kom jævnligt spadserende til Liseborg både sommer og vinter.

Til Liseborg hørte en dejlig stor have, med stor urtehave med jordbær og meget mere, og der stødte en stor park op til, hvortil vi havde adgang, så det var jo rart for købstadsfolk at komme om sommeren; om vinteren var det jo gerne kun om søndagen, og aftenen gik med at spille Lhombre; var det dårligt vejr, blev de fremmede gerne kørt til Viborg.

I sommeren 1862 eller 1863 havde Viborg besøg af kongen – Frederik den VII – og grevinde Danner.⁵ De kom fra Holstebro ad landevejen, og ved byens skel, hvor Liseborgs marker endte, var der rejst en stor æresport, byens honoratiorens mødte fuldtallig i fuld uniform og som nr. 1 amtmand Baron Bretton⁶. Desuden blev kongen modtaget af en trop ridende yngre mænd, mest fra Viborg mark, hvor der allerede dengang var mange udflyttere og vel også en del fra byen. Inspektøren på Liseborg – Møller – var formand og stod for ordningen, og det ridende optog fulgte kortegen til Viborg til amtmandsboligen på »Store Torv«, hvor kongen og grevinden skulle bo. Musik af byens civile korps – militær var der ikke i Viborg på den tid – har der nok været, taler blev holdt, da kongen gjorde holdt ved æresporten, ja, der var bal i gaden dengang, kan I tro.

Der er ikke ret meget at skrive om skoletidens første år. Vi travede, når vi da ikke af og til blev kørt, hver dag til skole og var først hjemme henad kl. 5; men om sommeren var der endnu lang tid til at lege og far-te om i det frie. Efterhånden fandt jeg jo skolekammerater, som kom ud til mig; men det var mest om søndagen, dog var dette vel nok senere hen, da jeg var blevet ca. 12 år gammel. Søndagen blev jo ofte kedelig, når der ikke blev arbejdet, så havde jeg enten et par drenge på besøg, el-ler jeg var i Viborg.

Nu kom krigsåret 1864. Det var en meget streng vinter allerede før jul 1863, og der var flere alen sne ved nytår, ligesom det iøvrigt blev ved med stærk frost, sne og fygevejr. Liseborg var meget højt beliggende og må jo have været en sand blæsenborg; men jeg erindrer dog ikke, at det generede os børn. Der var ikke engang en brønd på gården; vand til husholdningen måtte hentes syd for gården, nedenfor bakken, da man jo var nødsaget til at bruge meget vand i et mejeri, vand til vore svin og heste måtte ligeledes hentes der. Til den daværende store besætning af kvæg, ca. 200 malkekøer foruden ungvæg toges vand fra en mergelgrav til højre for vejen til Viborg; dette blev pumpet op og løb først i træren-der, derefter blev det ledet i jorden til en stor beholder af træ, som var et meget stort kar, hvorfra det atter kunne løbe ind i kostalden om i kryb-berne.

Nytårsdag 1864 var vandrørene fra beholderen frosset og skulle tøs op med gloende jernstænger, som blev opvarmede i smedjen; omkring beholderen var der stoppet en masse halm for frosten, og ved uforsigtig-hed gik der ild i denne halm, og da så man det særsyn, at vandbeholde-ren brændte. Kostalden var i stor fare; men den megen sne hjalp til; ved at overdænge taget på kostalden reddedes denne, og man fik magt over ilden. Da alt omtrent var overstået kom sprøjten fra Viborg, og de hav-de været flere timer om turen derud på grund af den høje sne.

Vinteren 1864 skred videre, og krigen kom, mange folk blev ind-kaldt. Den første indkvartering af danske soldater havde vi vistnok en-gang i februar måned, det var husarer. De kom i snestorm hen på afte-nen, forfrosne og forkomne. Mad skulle de have, og de trængte vist også dertil. Mejersken måtte afstå sit værelse, hvor en ung officersaspirant tog ophold, så vidt jeg endnu husker, hed han Amnitzbøll. Husarerne var kun hos os én nat, så drog de sydpå. I marts fik vi atter en gang hus-arer; kronprinsen (senere Frederik den 8.) var en overgang i Viborg med nogle dragoner, jeg antager det var i april måned, han boede på Preislers

Akvarel af Liseborg. Ejtes af Bent Petersen, Viborg.

hotel. Jeg kan huske at vi var en hel del drenge, der med trægeværer over skulderen, marcherede forbi hotellet, og kronprinsen stod i det åbne vindue og smilede til os.

I marts måned blev lærer Fischer indkaldt, han var dog kun militærarbejder og af de ældre, så han kom ikke med i selve krigen, men blev benyttet på et kontor i Fåborg. Det var jo uheldigt for skolen at undvære vor lærer; jeg husker den dag, han rejste tillige med 5-6 andre, siddende på en temmelig umagelig vogn, kørende opad Gravene for at køre nordpå ud af byen, thi sydpå var det umuligt. Turen gik vist til Ålborg, hvorfra de blev sejlet til Fyen. Hr. Fischer kom hjem hen på sommeren. Det var jo ikke let for fru Fisher at holde skolen i gang; men kort tid efter Fischers afrejse begyndte nogle af lærerne ved Borgerskolen at hjælpe til med undervisningen, særlig de fag som fru Fischer ikke kunne magte. En erindring fra skoletiden er også den årlige skovtur, som dengang sædvanligvis gik til Rindsholm, Bækkelund og Hald var ikke opdaget eller kommet på mode i de første skoleår. Vi spadserede som regel til Rindsholm syngende af fuld hals, bl.a. »Nu grønnes skoven atter...«. I Rindsholm var der plads i hele skoven og på engen langs åen til at lege og fiske, hvem der havde lyst dertil.

Krigen gik sin gang, og hen i april måned kom der flere rygter om, at tyskerne var i anmarch; nu havde de været dér og dér på egnen mellem Århus og Viborg; men flere gange, da man troede at have kunne se dem i kikkert fra Sønder Sogns kirketårn, viste det sig at have været andre ting, indtil det endelig den 26. april 1864 blev alvor. Kl. ca. 9.30 om formiddagen blev der uro i byen, skolerne blev lukkede, børnene sendt hjem, nu kom preusserne, og ganske rigtig, kl. ca. 10 begyndte indtoget

af ca. 10.000 mand, mest hestfolk (dragoner, husarer, kyrasserer) og fodfolk, derimod erindrer jeg ikke, om der var artilleri med. Vi børn, som boede uden for byen, havde fået pålæg om at skynde os hjem, da vi ellers ikke kunne komme ud af byen, når først militæret havde stillet skildvagter og forposter ud, og af den grund så vi altså ikke noget til det store indtog i byen. Hovedstyrken drog ind ad Århus landevej, ad Dumpen, Mathiasgade til Store Torv; men desuden kom der patruljer til hest sværmende ind fra Randersvejen og samtidig med, at vi var nået hjem til Liseborg, var der ridende forposter ude rundt om byen på alle højdepunkter for at iagttage egnen. Dagen i forvejen havde de sidste danske dragoner været i Viborg; men de var draget mod Skive aftenen i forvejen, der dengang kun havde knapt 1.000 indbyggere; men heldigvis varede det kun 1-2 dage, så drog størstedelen af preusserne videre nordpå ad Skive og Ålborg til. Hvor mange, der blev tilbage, ved jeg ikke; men i løbet af 3 dage gik alt sin vante gang, i altfald hvad skolen angik. Vi børn fik en passérseddel, som måtte forevises for forposten udenfor byen på Holstebrovejen både på henturen og hjemturen.

På Liseborg fik vi en temmelig stor indkvartering, nemlig et helt kompagni infanteri, ca. 200 mand og en eskadron hestfolk, ca. 120 mand. Heldigvis var det mod foråret, så der var plads i laden til de mange soldater; i laden lå infanteriet og bagved laden kogte de al deres mad, idet hver mand havde et lille kokekar, og vældige masser af kød blev uddelt hver dag. De daglige retter bestod mest af suppe (med ris kogt i suppen og gule ærter). Da mine forældre kunne tale tysk, gav dette anledning til, at alle menige både infanteri og husarer opsøgte dem, navnlig til vort køkken, og der blev ligefrem uenighed imellem soldaterne, hvorfor det blev ordnet således, at infanteri skulle søge til inspektørens køkken og husarerne til vort, og der blev sat en skildvagt ved hver køkkendør. Med de meniges forplejning havde vi intet at gøre; men der var dog stadig besøg i vort køkken af menige, så var der det ene så det andet en menig soldat gerne ville have, og når der ikke blev for stærk tilgang, blev dette tilladt. Denne store indkvartering forlod os altså efter et par dages forløb, og på Liseborg var der så ikke indkvartering før under våbenstilstanden i maj eller juni, vistnok 14 dage, da var der ca. 100 mand infanteri. Disse var fra Posen og var lige kommet fra den polske grænse fra opstanden i 1863.⁷ Både mandskab og officerer var uhyre flinke og inderlig kede af at skulle føre krig mod os; nogle af dem havde ikke været hjemme hos familien i år og dag. I selve Viborg forblev der stadig liggende en større samling militær af alle våbenarter. Overkom-

Ludvig Jansen og hustru Kirstine.

mandant var skiftevis general Wrangel og Vogel von Falkenstein⁸. Der var vel nok en del bryderier og rivninger mellem de øverstbefalende og byens råd, som af og til kom til at gå ud over borgerne; men i det hele taget al handel og forretning gik sin vante gang. Der var jo liv i byen mod, hvad der havde været før, megen militær og deraf følgende militære optrin, musik hver dag på Store Torv af et musikkorps på henved 50 mand, så der er jo meget at se og høre for os børn.

Sommeren gled imidlertid hen og dermed krigens slutning, ved hvilken lejlighed vi fik indkvartering af østrigsk artilleri. De kom vistovre fra Salling, hvor de beskyldtes for at have taget mange gode heste med sig. De var kun hos os en nat eller to og rejste efter kun en eller to dages forløb. Mandskabet var berygtet for at ville stjæle, hvor de kunne komme til.

Efter at de fjendtlige styrker, både preusserne og østrigerne var draget bort, faldt byen og omegnen igen i sine gamle folder, og lærer Fischer, der var en af de første hjempermitterede, kom tilbage midt på sommeren, hvorefter vor skolegang atter kom nogenlunde i orden. Hvornår Viborg så fik sit militær af danske soldater, husker jeg ikke rigtig; men det var vist hen på foråret 1865, da 6. og 8. bataljon blev lagt til Viborg.⁹ 6. havde ligget i Slesvig og blandt underofficererne fandt min fader og moder flere derfra egnen, som kendte lidt til vor familie der, og enkelte af disse familier begyndte at komme på besøg på Liseborg. 8.

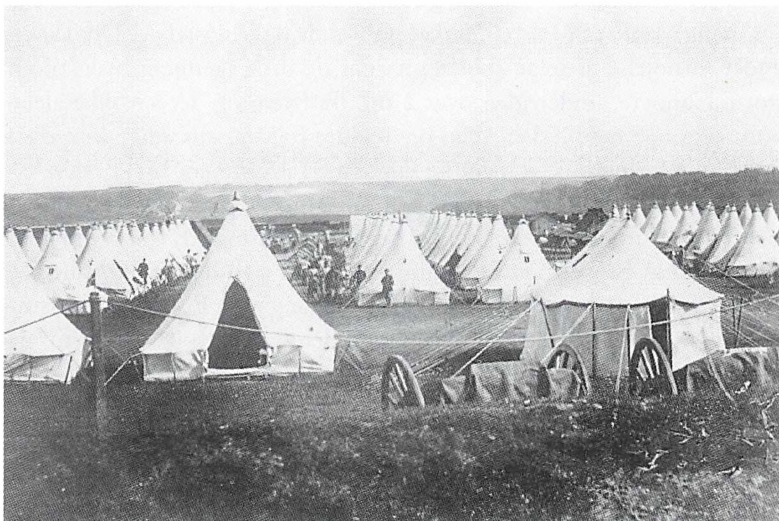
bataljon havde ligget helt nede i Altona, der indtil 1864 var dansk. Nu fik Viborg altså dansk militær og musik, hvilket var til stor oplivelse for byen. Foruden de to bataljers musikkorps, var 20. bataljon musikere foreløbig i Viborg, indtil hærloven af 1867 bestemte, at 20. bataljon skulle have garnison i Århus, hvortil musikken da også måtte gå.

Fischers skole fik ved militærets ankomst ikke elever fra disse familier, og på den tid var hans skole på det bedste standpunkt i en lang tid. Jeg var nu blevet 11 år, og de år fra 10 eller 11 til 14 eller 15 er jo egentlig de år, hvor skolen skal kunne udrette noget. Resultatet af min skolegang var efter min mening ret godt, men en fejl var der vel nok, nemlig at jeg ikke læste noget mere, enten ved at tage præliminæreksamen eller lignende; thi i 14-15 års alderen ved en sådan dreng egentlig ikke, hvad han vil eller har lyst til. Disse år som stor skoledreng og især det frie liv på Liseborg i sommertiden var jo egentlig ganske storartet, skolekammerater havde jeg en del af i byen, jeg kom i ikke så få familier derinde, og om vinteren gik det i grunden ligeså fornøjeligt som om sommeren. Fra Liseborg kørte vi af og til på besøg hos onkel Ludvig på Marens Mølle ved Mariager, ca. 7 mil; noget særligt kønt ved egnen eller ved køreturen var der ikke, når man undtager, at vi kørte lige forbi den meget gamle herregård Tjele, og til venstre havde man Tjele Langsø og de store skove, der hørte til, Lindum og Bigum skove; men sådanne køreture har altid moret mig, og morsomt var det at komme til kroerne dengang; der var noget vist hyggeligt over disse dengang.

I sommeren 1864 (hvad jeg har forglemt at fortælle) var jeg kørende med min fader en varm sommernat med smør til Randers, da jernbanen var stoppet af krigen; vi bedede i Hammershøj kro og kom til Randers tidlig om morgenen, og efter at vi havde fået hestene i stald, spadserede vi til Ølstvad kro ca. 1 mil fra Randers for at besøge min faders kusine der. Om vi kørte hjem igen om natten eller næste dag, husker jeg ikke. Ligeledes var jeg kørende til Skive-egnen samme sommer med et læs fedesvin, som skulle indlades i et skib der for at sendes til England. Såvidt jeg husker var der dengang ingen rigtig havn, eller måske var skibet for stort til at gå ind, så svinene blev prammet ud på fjorden, på den tur overnattede vi hos en bekendt af fader, Funder på Resengårds teglværk, 1/2 mil fra Skive, og det var vel nok første gang, jeg så et teglværk drevet i større stil og ved maskinkraft, ligesom det var første gang, jeg var i Skive, og dengang tænkte jeg ikke, hvilken betydning den lille by fik senere i mit liv.

Min onkel Hans fra Ramten Hede måtte på den tid gå fra den ejendom, han havde der, og han flyttede til Lysgård, hvor han, vel nok ved min faders hjælp, forpagtede eller købte mælken fra nogle bøndergårde, måske 3 eller 4, og det skulle han og familien altså leve af. Dette var egentlig en slags fællesmejeri, som senere blev til fællesmejeri i større stil, og atter igen til andelsmejerier; dog dette ville heller ikke gå for min onkel, hvorefter han forpagtede en kro og købmandshandel beliggende i Havrdal. Til Lysgård var vi kørende fra Liseborg, og en gang var vi kørende helt til Thorning, dejlige ture var det med den glimrende udsigt fra de store Almind bakker og hele højedraget med Lysgård ved Lyshøj som højeste punkt. Til Havrdal kørte vi tværs over Møgelhøj igennem Funderup, hvorefter vi fulgte Ringkøbing landevej til Frederiks kirke, hvor vejen drejede af til Havrdal.

Min fader havde også andre bekendte, som vi også besøgte; der var proprietær Rendtorff på Himmestrup¹⁰ og mejeriforpagter Brix på Vis-kum. Begge disse var vist født i Slesvig eller Holsten. Min onkel Hans var nogle år i Havrdal; men det ville ikke gå, og de flyttede derfra og helt ned i nærheden af Kolding, og siden har jeg intet hørt til dem. Min søster og jeg var et par gange på besøg i Tirsbæk mølle; men det var først efter, at jernbanen var færdig mellem Århus og Fredericia¹¹. Tiden gik ellers sin rolige gang, om sommeren med udflugter af og til, og vinteren

Den store militære teltlejr ved Hald. Lokalthist. Arkiv for Viborg kommune.

gik også godt i disse år, da min søster og jeg et par år gik på danseskole i Viborg og deraf følgende bekendtskab med jævnaldrende. Min søster var blevet konfirmeret i april måned vist 1868, og hun havde jo også sine veninder, som af og til kom til Liseborg.

Militærets ankomst til Viborg havde bevirket lidt mere liv i byen; men dette blev endnu bedre, da lejrtilværelsen ved Hald begyndte første gang i året 1868.¹² Allerede et par års tid i forvejen var en del arbejde, der skulle gøres færdig. Brønde blev gravet og faste barakker opført til visse brug; men hovedsagelig bestod lejren jo af telte, både til mandskab, underofficerer, officerer og de forskellige messer, hvor der spistes. Lejren varede til 1878, og disse ti år gav Viborg et vældigt opsving; der var ca. 10.000 mand hvert år, som lå i lejr 5-6 uger fra 15. juni til slutningen af juli. Så mange mennesker skulle jo nok give handel og forretning i byen, så at indbyggerantallet på de 10 år nærmest fordobledes, og der var i 1878 8.000. Med lejren fulgte nye udflugter og adspredelser ved besøg derude, og en mængde folk fulgte med på de store manøvrer, som sommetider tog 3 dage.

Fra lejrtilværelsens begyndelse var og blev udflugterne til Hald og Bækkelund snart nr. 1, og om søndagen var der tit en masse besøgende derude, undertiden op mod 10.000. De kom både pr. jernbane og ad landevejen langvejs fra, ja helt fra Silkeborg, men navnlig fra den nærmeste omegn. Alt det liv og den færdsel var særlig noget for os børn på den tid, det er jo altid sådan, at musik og soldater, særlig som dengang, hvor der var mange samlet på et sted, virker oplivende og fængslende. Det var en yndet fornøjelse af følge soldaterne, når de drog igennem byen til en større manøvre, undertiden over 2 mil fra byen, og det var ikke alene børn og unge mennesker, men også ældre folk og adstadige borgere i byen, som forlod hus og hjem og fulgte med strømmen. Jeg erindrer således en større manøvre ad Skive til omkring Fiskbæk, hvortil jeg var gået med, at jeg ved aften, efter at det var blevet mørkt, traf min fader, og vi kom så begge til at ligge om natten hos politibetjenten, som jeg kendte fra herredskontoret, hvor jeg dengang var. Et år var der stor manøvre, som nåede helt til Skive; men denne var jeg ikke med til; da måtte soldaterne ligge ude om natten i 2-3 nætter; men det var jo også i den bedste sommertid.

Tiden gik, og jeg blev konfirmeret den 4. april 1869, samtidig med at min fader den 1. maj holdt op med at være mejeriforpagter på Liseborg. Året 1868 var et meget dårligt år, det var en meget tør sommer, intet græs, ingen sæd og dårlighed på mange måder, sygdom blandt kvæget

på gården, og af disse årsager havde min fader tilsat ikke så lidt, hvilket gjorde, at han blev ked af det. Vi flyttede da midlertidig til et lille sted, Overlund østen for Viborg, Asmild sogn, et lille sted »Høgelund« med en hest og nogle køer, som han lejede foreløbig. Der boede vi så et år, hvorefter min fader købte en lille gård på Viborg Vestermark »Mehlesensminde«, den var på ca. 32 tdr. land. Der holdtes ca. 8 gode køer og 2 heste, og det meste af jorden var temmelig god, resten var mindre god; men der kunne holdes en almindelig karl, en dreng og en pige. Min fader købte yderligere ca. 6 tdr. land til gården, så der var ialt 36-38 tdr. jord, dog var det ikke så længe, at mine forældre boede der; thi vistnok omkring 1877 solgte han den og tjente dog noget på den. Min fader var nemlig blevet temmelig svagelig, han havde haft gigtfeber og dette plagede ham af og til. Medens mine forældre havde gården, der af min fader blev døbt om til at hedde »Ulriksdal«, brændte gården.¹³ Det var en lørdag middag vistnok i 1873 eller 1874. Ilden formentes påsat af en tjenstedreng, vi havde fra Viborg; men han tilstod aldrig, og der kom intet ud af forhøret. Ilden begyndte i kostalden, hvor ingen andre end tjenstedrengen havde noget at gøre, alle fire længer brændte; men dog reddedes alt indbo, vistnok med undtagelse af en meget gammel messingbeslået kiste, der var stillet op på hanebjælkerne over stuehuset, den havde ellers fulgt mine forældre på alle omflytninger.

Byggeriet gav jo også forøget arbejde og vel også mere spekulation. Mens byggeriet forestod, måtte mine forældre flytte ind til Viborg, hvor de fik en lejlighed i Mogensgade.

Efter min konfirmation i 1869 skulle jeg jo begynde på et eller andet; hvad der var rigtigst, var ikke let at sige særlig for mig i den alder. Tiderne var jo ikke glimrende, nærmest dårlige, som en følge af krigen; nogen udpræget lyst til noget særskilt, havde jeg ikke, og det endte med, at jeg, der fra skoletiden, skrev en jævn god og hurtig håndskrift og også var god til retskrivning, begyndte som kontorist (yngste skriverdreng) på Fjends-Nørlyng herredskontor den 6. april, som jeg blev konfirmeret den 4. april. Det var ingen glimrende plads, hvad lønnen angik, den var 8 daler månedlig eller 100 daler årlig; jeg var kun 14½ år gammel; men jeg havde mit hjem at gå til hver dag, der var jo ikke ret langt til byen.

Den første dag, jeg mødte på kontoret, var der tilfældigvis en retssag, og herredsfogden, kancelliråd Goos spurgte, om jeg kunne følge med og skrive i retten.¹⁴ Retsforhandlingerne begyndte kl. 10, og den dag var der netop mange sager, så det varede til kl. 6 om eftermiddagen. Der var

først en del civile retssager, og derefter flere forhør, det var navnlig dem, som trak ud. Det var jo en forholdsvis god begyndelse af en dreng i den alder; men jeg syntes, at det var meget ligetil. Herredsfogden var også en meget flink og omgængelig mand, som jeg altid i de tre år, jeg var på kontoret, holdt meget af og kom godt ud af det med. Kontorpersonalet var på den tid ikke stort, kun fuldmægtig Rasmussen, dengang en yngre mand, og en ældre kontorist Hedegaard. De var på deres måde flinke folk begge to; men de lå altid i krig med hinanden, hvilket kom af deres private dokumentskriverier, hvilket fuldmægtigen mente sig berettiget til alene at have; men Hedegaard, der i mange år havde været på kontoret og haft en biindtægt derved, kunne ikke undvære denne indtægt, og herredsfogden ordnede det således, at de hver fik deres sogne at skrive for. Jeg kunne meget godt lide det forefaldende arbejde og interesserede mig for det hele; men betalingen var jo for lille, hvorfor jeg efter ca. 3 års forløb fik plads på Viborgs Amtstue, med vistnok 300 daler i løn. Arbejdet på herredskontoret var egentlig mere interessant og afvekslende end det, jeg kom til på amtstuen, mit arbejde var mest renskrivning af forhør, indlæg i politisager o.l. Der var mange forskellige sager og ikke få store sager i de tre år, jeg var der.

I de tre år havde jeg af og til nogle dages ferie, dengang nøjedes man med nogle dage; min søster og jeg var nogle dage taget til Tirsbæk, det var i september måned, og vi havde ganske mildt vejr, og jeg nød rigtig at spadserere i de store skove og ved den dejlige Vejlefjord, og vi var også en dag i Vejle by.

En anden gang var jeg med en skolekammerat, Peter Petersen, i Høbro i nogle dage hos hans onkel; det var en god tur, en køn lille by og en dejlig omegn, og meget lignede Vejle omegn med store bakker og Mariager fjord; men der var ikke de store skove. På den tur var vi sejlene med en lille damper til Hadsund, hvor der dengang kun var meget lidt bebyggelse, nu er det vel nok en hel lille by. Jeg var også med samme P. Petersen kørende en eftermiddag fra Viborg til Silkeborg ovenpå et læs klude, hans fader, nålemager Petersen, skulle levere til papirfabrikken. Det var ganske udmærket vejr på henturen; men om natten slog vejret om med megen sne, og det blev ved det meste af dagen, således at vi først kørte hjemad hen på eftermiddagen og først kom til Viborg kl. ca. 10 om aftenen i en knagende frost og 1 kvarter sne over hele jorden. Jeg ville jo til at gå hjem til Ulriksdal, endda det var sent, men det fik jeg ikke lov til af nålemager Petersen og blev der om natten. Peter var forresten min bedste ven og den eneste, jeg kom sammen med i den tid, og

jeg kom stadig i huset, der var flere børn og altid livligt. På denne tur til Silkeborg frøs jeg således, at jeg tror, at jeg aldrig har frosset således; det var blevet streng frost ovenpå al den sne, og da vi kom til Kjellerup kro, var vi helt forkomne. Kusken, forh. slagter Jensen, vidste råd for det, vi fik nemlig begge to – eller vel nok alle tre – en ganske almindelig kaffepuns – en sort som jyderne siger – brændevin og kaffe og så varm som muligt, det var noget der varmede.

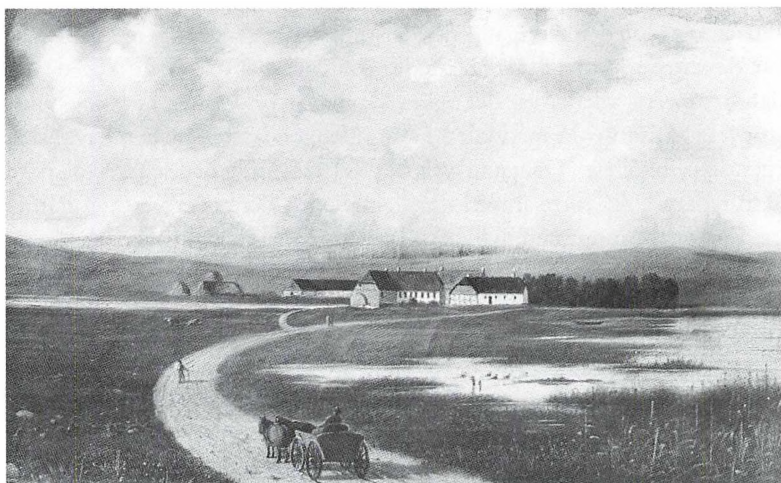
Medens jeg var på herredskontoret, begyndte jeg at gå på telegrafstationen for at lære at telegrafere; jeg gik der et par timer om eftermiddagen i 2-3 uger, jeg husker ikke, hvor meget jeg gav for det; men da jeg så kunne, begyndte jeg at telegrafere selvstændig; det var aftale, at jeg skulle have vagt to aftener om ugen, og skiftevis søndag formiddag og søndag eftermiddag, for hvilket jeg altså fik betaling, hvor meget husker jeg ikke; men stort har det ikke været, thi telegrafbestyrerlønningen var kun lille. Telegrafbestyrer Nielsen kunne nok trænge til afløsning for dog at kunne komme lidt ud en gang imellem, og dette arbejde morede mig også, og da familien var yderst flink og rar, var det jo også en fornøjelse for mig. Der var 4-5 børn, et par halvstore pigebørn, en dreng og to mindre børn, så der var livlighed nok¹⁵

På den tid var jeg også kommet ind i skytteforeningen og deltog da nogle gange i skydning søndag formiddag i dalen øst for Viborg Nørresø – den såkaldte Helvedesdal. Nogen fremragende skytte blev jeg aldrig, idet jeg vist aldrig opnåede at skyde en eneste pletter; nogle marchture var jeg også med til. Engang til Vejrumbro og Viskum skov. I disse år var de største festdage mange steder over hele landet Grundlovsdagen den 5. juni, og således var det også i Viborg, hvor der hvert år blev holdt stor fest på Borgvold med taler, i almindelighed 3 officielle taler til den egentlige folkefest. Dengang var det vel nærmest det senere såkaldte »Højreparti«, der førte an ved slige lejligheder, flere talere var der naturligvis, stor spisning med mange taler, dans i »Salonen«, (hvis den da var til dengang)¹⁶ og desuden almindelig dans for alle og enhver og flere spisetelte med restauration. En anden større fest var gerne skyttefesten for alle amtets foreninger, og der var meget stor tilslutning både af skytter og andre tilreisende. Ja, tiderne var såmænd meget fornøjelige, og livet i en sådan provinsby var meget behageligt, der var altid fornøjelser, og det bedste af det var, at man kunne more sig for en billig penge og alt gik gerne i gemytlighed.

Af markedsdage mærkes navnlig »Snapstingsmarkedet« midt i juni

måned og »Toftemarkedet« i september; til disse var der meget stor tilstrømning. Store Torv var fyldt af alskens telte med udvalg af alt muligt, både af byens håndværkere og handlende, men også mange tilrejsende handelsfolk fra andre byer. Dengang var al handel og vandel knyttet til de nærmeste gader omkring Store Torv og tildels også Gravene, hvor hestemarkedet holdtes, og hvor også gøglertelte, cirkus og menagerier havde deres tilholdssted. Siden banegårdens flytning til omtrent vest for byen med indkørsel til Mathiasgade har den vestlige del af byen og hele Mathiasgade skiftet udseende, idet nu alt er optaget af forretningslokaler, butikker m.m., hvilket vist særlig er gået ud over forretningerne i Vestergade og Sct. Hansgade. I vintertiden var der i grunden ret ofte skuespillere at se, både fra Århus, Ålborg, Randers og Odense, og man kunne for min person godt gå i teatret for 50 øre, men når man endelig ville flutte sig for 3 mk., i gamle penge = 1 kr. Der var mange gode selskaber, og mange gode stykker blev spillet, særlig erindrer jeg Cortes, Orla Mundts og Aug. Andersens selskaber. Viborg var vist også en jævn god by for skuespillerne, der var jo altid en stor embedsstand i byen, hvilket blev forøget med militæret i høj grad. Såvidt jeg husker spiste jeg til middag i disse år hele tiden hos Fischers.

Jeg vil nu omtale min søster Frederikke med et par ord. Hun var 3½ år ældre end mig, født 10/4 1851 i Give, da mine forældre havde den lille gård der. Hun blev vistnok konfirmeret 11/4 1866 – altså lige 15 år

Nørremølle efter maleri af ukendt kunstner. Lokalhist. Arkiv for Viborg kommune.

gammel. Hun var efter sin konfirmation mest hjemme og hjalp til i huset, men efter vi var flyttet til Ulriksdal, syntes mine forældre dog, at hun skulle ud at se lidt andre skikke, og hun kom i huset hos møllejer Willesen på Nørre Mølle¹⁷. Fru Willesen var en meget elskværdig dame, og møllen lå kønt ved den nordre ende af Viborg Nørresø; men min søster havde nok hjemve og længtes altid efter hjemmet, og såvidt jeg husker var hun der kun en sommer. Jeg tror nok, at jeg dengang var med på besøg hos Willesens, medens hun var der.

I disse år begyndte jeg at komme på Vint Mølle for at besøge sønnen Brøndum Petersen, som vi kendte, både min søster og jeg, da han en kort tid gik i Fischers skole, samtidig med at han gik til præst sammen med min søster. Brøndum havde ellers været i huset hos en svoger, lærer Smidt, en søn af den gamle bekendte Schmidt på Bøgildgård;¹⁸ men han var nu kommet hjem for at gå til præst i Viborg. Bekendskabet med Brøndum opfriskedes ved, at vi kom sammen i skytteforeningen, jeg var jævnlig derude, enten med et par venner eller alene. På møllen var der altid nok at more sig med og de gamle Petersens, hvor var de flinke og jævne folk. Brøndum og min søsters bekendtskab endte da også med at de forlovede sig, omend det trak noget længe ud, thi jeg tror ikke, at det blev endeligt bestemt før i 1874, såvidt jeg husker var Brøndum dengang indkaldt til lejrøvelse og var med 5. dragonregiment i ca. 3 uger ved de sidste større manøvrer.

I de år omgikkes jeg mest min gamle ven, nuværende købmand Chr. Torp og boghandlerkommis Lamprecht, mens min skolekammerat Peter Petersen var kommet i handelslære i Skanderborg. Chr. Torp var indehaver af en kolonialforretning, som han nogle år senere begyndte i Lille Mikkelsgade, og han har oparbejdet denne til en stor forretning med kunder rundt omkring i hele byen, Lamprecht kom senere som kommis hos C.E.C.Gad i Vimmelskaftet og fik vist en god og meget fremskudt plads der. P. Petersen døde desværre som ung, han blev brystsyg, han var dog ellers kraftig som barn og ungt menneske.

I foråret 1873 kom jeg så til Skive for så at blive der i 3 år. Anledningen til at jeg tog den plads som telegrafist eller stedfortræder var, at jeg gennem telegrafens og samtaler pr. tråd var blevet kendt med telegrafbestyrer Nielsen i Skive, og han forespurgte mig en dag, om jeg ikke kunne have lyst til denne plads. Sagen var, at hans hustru havde to velhavende brødre i London, der havde sat Nielsen i stand til at købe Skive mølle med bageri og jord til; men lige med det samme at sige telegrafens fra sig

Salling's Kreaturforfikkning.

Til Dækning af de i 2det Halvaar 1874—75 indtrufne Skadedtilfælde vil den 1ste August d. A. blive udstrevet

1. af Hestenes Forfikkningdelsske, 327,000 Kr.,
1 Kr. pr. 100 Kr.
2. af Koraets Forfikkningdelsske, 128,000 Kr.,
1 Kr. pr. 100 Kr.

Der er i dette Regningsaar udbetalt Erstatninger til Dato for 9 Heste og 18 Stkr. Hornkora. Indtrædelse i Foreningen sker gjennem Sognermandene og Underregende. — Bidragene bedes indbetalte paa min Bopæl.

Skive, den 26de Juli 1875.

Paa Bestyrelsens Vegne:
Nicolajsen,
Foreningens Forretningsfører.

Telegraphstationen

er fra idag paa Hjørnet af Nørregade i Skomager Christensens Eiendom, ligeoverfor det hidtilværende Telegraphlocalet.

Plads som Meierke søges.

En Pige af Bøndestanden, der i 2 Aar har lært Mælkeriet, søger Plads som Meierke til November ved et større eller mindre Meieri; nærmere Oplysning kan faaas ved at henvende sig til P. Wehl i Nørre Lydbjæ paa Morsø.

En raft og opvaft Dreng,

enten fra Byen eller Landet, som har Lust til at lære Bogbinderprofessionen, kan blive antaget til Efteraaret hos

C. F. Møller.

En dygtig Pige

soaars **frag** eller til 1ste Novbr. Aviscontoiret anvist.

Fede Sviin

hjøbes til Tidens bedste Priser og modtages paa Skive Bangeaard hverdagen den 31te Jull indtil Kl. 7 Morgaen.

A. Nielsen, Slaaer.

16 a 20 Lpd. store spanske Ribbs fra Resengaard er tilsalg. Bestillinger modtager
C. Johansen.

Udsnit af Skive Avis 27. juli 1875.

ville han ikke, hvorfor han fik tilladelse til at holde en bestyrer. Nielsen havde som ung været møllersvend, senere postbud i Skive, og derfra var han så blevet telegrafbestyrer, det var da linien endnu fra Hobro – Viborg – Skive – Nykøbing Mors – Thisted kun var et privat anlæg; men da jeg kom til Skive, var det statens, og linien gik da over Randers i stedet for over Hobro. Jeg tror nok, at jeg kom til Skive 1. marts 1873, det var på den tid meget streng frost og vinter i det hele taget, og vistnok fra 1. april overtog Nielsen møllen, hvorefter jeg var alene på telegrafstationen med tjeneste fra 7 morgen til 9 aften om sommeren og fra 8 morgen til 9 aften om vinteren. Om der var indskrænket tjeneste om søndagen, erindrers jeg ikke; men jeg tror det ikke, thi jeg synes ikke, at jeg havde nogen ekstra frihed om søndagen. Der var egentlig ret godt at bestille på stationen; Skive var jo en god handelsby med store forretninger, særlig med sæd, som dengang udførtes i temmelig betydelig grad, endvidere 2 store fiskeeksportforretninger og desuden hele oplandet Salling, hvor der var mange herregårde og også større forretninger, og på den tid var der ikke jernbane til Nykøbing. Der var et fast telegrafbud til at gå på landet, og det skete ofte, at han måtte ud på lange ture, thi der var ca. 4-5 mil til det yderste af Salling, så det var jo ikke småture for en

mand. Jeg fik vist 5 eller 600 kr. til at begynde med, fri bolig, rengøring, lys og varme, dog havde jeg selv seng og sengeklæder med, det var en bunden tjeneste; men jeg havde en god tid deroppe særlig i sommertiden.

Til at begynde med var jeg helt ukendt i byen; men i sådan en lille by træffer man snart jævnaldrende, som man så indlever sig med, og da der var gået en kort tid, var jeg begyndt at komme flere steder. Ja, kære børn, mit 3-årige ophold i Skive var vel nok en betydningsfuld tid for mig, thi det medførte jo, at jeg gjorde bekendtskab med eders kære moder, som jeg altid må takke Gud for, at han førte hende på min vej; hun var en naturlig og rar ung pige, og hun har været mig den bedste hustru og eder en god og opfordrende moder.

Moder var hos sin tante Strambou, hvor hun fra lille var opfødt, hun passede en modehandel, og tante syede dameskrædersyning¹⁹. Bekendtskabet mellem os to unge kom egentlig sådan lidt efter lidt, vel nærmest i løbet af vinteren 1873/74, hvor vi var en del unge – 10-12 stykker – der særlig kom sammen og holdt sig sammen ved sammenkomster og baller, og i sommeren 1874 den 24. juni blev vi forlovede. Jeg fik i lang tid min middagsmad fra et gæstgiveri på torvet, den blev bragt hver dag

»Telegrafhuset«, Resenvej 2, tjente som telegrafstation i Skive fra oprettelsen af telegrafnet i 1857 og til 1875. Skive byhistoriske Arkiv.

kl. 12, og det var god og rigelig mad, og prisen var vel også rimelig, såvidt jeg husker 50 øre; den øvrige mad, kaffe og the besørgede jeg selv, noget primitivt var det vel nok, kaffe og the lavede jeg på en thepotte; når jeg spejlede æg, brugte jeg en underkop, men der gik jo af og til en sådan med i løbet. Tante Strambou flyttede senere op i Nørregade ikke langt fra Telegrafstationen, og så tog jeg fuld kost hos hende. Tante Strambou fik lejet et værelse ud til en jernbaneassistent Madsen, og han spiste også hos hende.

Moder var barnefødt i Hjerck præstegård, hvor hendes fader var forpagter, det gik imidlertid tilbage for ham, og han boede i mange år i Jebjerg lige op til kirken og skolen. Der var noget jord til stedet; men han måtte påtage sig andet arbejde ved siden af. Kirstine var kort efter vor forlovelse med mig hjemme hos mine forældre og blev godt og kærligt modtaget af dem; min søster kendte hende allerede dengang, da min søster i forsommeren 1874 var i besøg hos mig nogle dage, hun boede hos Niensens på møllen. Jeg havde som sagt ikke megen frihed; men efter kl. 9 aften var der altid tid til at komme ud i byen eller i godt vejr at spadserere ture, og Kirstine og jeg benyttede også lejligheden, selv om også gamle tante var gnaven, når vi blev for længe ude. Jeg var både i Jebjerg sammen med Kirstine, og det morede mig at le både med hendes fader og moder, navnlig hendes fader var en rigtig spilopmager og fuld af narrestreger. I Hjerck havde Kirstine en tante (søster til tante Strambou), som var gift med gårdmand Jens Poulsen, der var vi også på besøg. Gården lå meget højt med udsigt langt ud over Salling udover Limfjorden og langt ind på Mors. Når jeg sådan en enkelt gang havde fri, måtte telegrafbestyrer Nielsen selv passe stationen; men det kneb jo for ham, hvorfor det ikke skete ret tit. Nu da jeg var kendt i byen og havde min kære Kirstine at holde mig til, gik det også sagtens, og tante Strambou boede nu så nær, at jeg kunne svippe derhen at spise både middag og aften og vel også frokost med, antager jeg. Kirstine var i forsommeren 1873 i Viborg i 3 måneder for at uddanne sig i modehandel, det var hos frk. Bloch, så hun kendte en del i byen og havde tilfældig været sammen med min gamle skolelærer Fischer og hustru på en tur til Hald. Fishers var vist dengang flyttet ind til Vestermark skole, ikke langt fra Ulriksdal, så vi var oppe at hilse på dem, da vi var hjemme.

Om efteråret blev der startet en ny forening i Skive, der fik det glimrende navn »Harmonien«, det var vel nærmest en borgerlig forening, stiftet af en del unge mennesker, den blev indviet den 1. oktober 1873 (tilfæl-

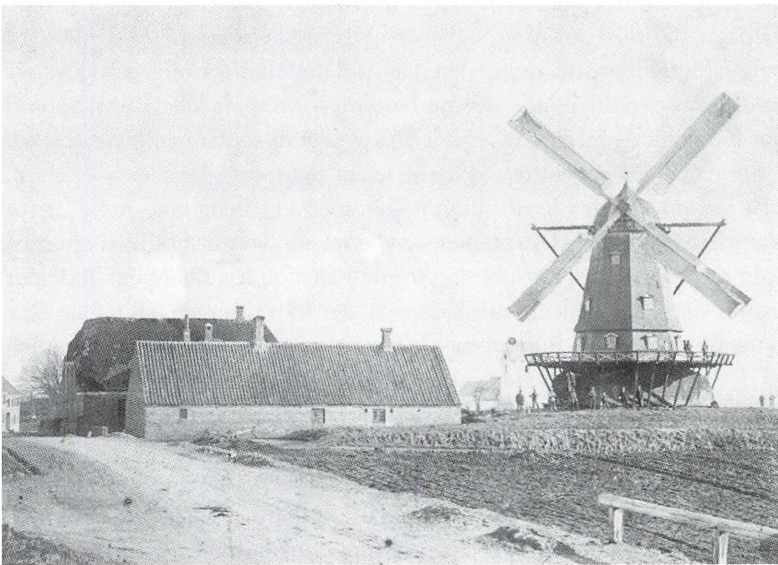

Parti fra Krabbesholm 1908. Skive byhistoriske Arkiv.

digvis min fødselsdag)²⁰. I denne forening samledes vi meget den vinter, og der var flere baller foruden mindre sammenkomster med en lille svingom. Om foråret, vist først i april måned, skulle der sluttes af med et pænt bal med spisning, og hver herre skulle invitere en dame. Mit valg faldt på Kirstine, og fra den dag stod det klart for mig, at eders kære moder var den unge pige, der var bestemt for mig. Ja kære børn, den tid var morsom, og moder og jeg har ofte glædet os ved at tænke på den tid. Efter næste bal begyndte moder og jeg at træffes daglig eller hver aften, uden at vi i forvejen havde aftalt noget; men mærkelig nok skulle jeg for det meste træffe moder sammen med en veninde omtrent hver aften på min tur i byen. Det var forår, og sommeren stod for, og dejligt godt vejr syntes jeg, at det altid var. Tiden på telegrafstationen faldt mig ikke lang, omend jeg var bundet fra kl. 7 morgen til godt 9 om aftenen, men så havde jeg aftenen at glæde mig til ved en spadseretur enten til havnen gennem Krabbesholm skov, hvile lidt ved pavillon²¹ eller spadserer rundt om byen ad spadseregangen og eventuelt en tur østpå til jernbanestationen, alt sammen i følge med Kirstine og måske Caroline Spellerberg eller Annine Frents (senere fru Lindhardt). Men 24. juni forlovede vi os da, og så fik byen (en del gamle madammer) da fred, thi der var skumlet om os længe, og mærkværdigvis nok hele vinteren havde folk smedet os sammen, længe inden vi selv havde tænkt på det. Efter

vor forlovelse var moder med hjemme på Ulriksdal, den »Gamle« holdt på banen i Viborg for at køre os hjem, og vi havde det rart hele den dag, min søster Frederikke var hjemme, og det var vel efter, at gården var blevet bygget op efter branden.

Når jeg tænker tilbage på de dage, synes jeg ikke, at tiden blev lang, eller at jeg kedede mig, der var ikke så lidt telegrafering, så vidt jeg husker 20-30 ankomne telegrammer og ligeså mange afsendte daglig. Af og til havde jeg arbejde med at forny batterierne, hvilket ofte var et temmeligt stort arbejde, da man jo var tilbøjelig til at vente for længe, inden man begyndte på dette arbejde. Forår og efterår var i disse årgange ret gode, så efter det var slut om aftenen kunne man godt gå gode ture, og byen ligger jo rigtig kønt. Den store fjord, der går helt op til banegården med Krabbesholm skov, teglværk og havnen i baggrunden, var en smuk udsigt, når man gik ad Viborg landevej ud imod Dommerby. Nogle enkelte gange spadseredes der til Højslev, hvor man drak kaffe i kroen og tog toget hjem. Når man går vest på ud af Skive forbi møllen, har man en ægte jysk natur at skue ud over. Vejen går temmelig højt mod vest, og imod syd har man et stort dalparti med udstrakte eng-

Skive Mølle ved Mollegade var opført 1856 og brændte i 1887. Fotografii fra 1882. Skive byhistoriske Arkiv.

strækninger, hvor Skive å bugter sig frem, snoende sig som en ål, hastende ud mod fjorden. En aftenstund med solnedgang ud over engene ser man mod syd langt ind i Ringkøbing amt, og mere østlig ind over Viborg amt (Fjends herred) med store heder og magre jorder, og til vest og nord de gode grønne Salling marker. At alle disse ture var underholdende var intet under, og jeg og Kirstine fulgtes jo altid ad på dem, og en rigtig sommeraften holdt vi gerne ud til 11-12, særlig når vi var flere i følge.

Vinteren gik med nogle enkelte baller og af og til en maskerade eller en teaterforestilling. Min søster var med til en maskerade sammen med Kirstine og mig, og i det hele taget gik livet jo meget gemytligt. Ja, tiden gik og i efteråret 1875 var jeg på session i Viborg og allernådigst kasseret for en krum tå, og så vidste jeg altså, at jeg ikke skulle ind som soldat. Kirstine var med i Viborg den dag, mine forældre boede dengang på Ulriksdal, hvor alle med spænding ventede at høre resultatet af sessionen. Chr. Torp var på session samme dag, og han blev også ynkeligt kasseret på grund af spinkelhed (jeg ved ikke, hvad I synes); men spinkel var han dengang. Hen på eftermiddagen drog vi to soldater ud til Ulriksdal, og vi var vist nok i temmelig løftet stemning, efter hvad der siden fortaltes. Torp blev der så den aften, og om jeg og Kirstine tog hjem med aftentoget til Skive, ved jeg ikke.

Jeg erindrer ikke bestemt, hvor meget jeg havde i løn til at begynde med; men det var vistnok 500 kr., hvilket jeg senere havde fået op til 700 kr., og det var ikke så dårligt i de tider. I de 3 år jeg var på telegrafstationen, havde vi vist folketingsvalg et par gange, der var begyndt at blive røre i de politiske partier, det nye venstreparti søgte at komme det gamle højreparti til livs, og disse valg gav anledning til, at der måtte holdes vagt hele natten igennem, for at valgresultaterne kunne komme ud over landet; hvor meget jeg fik ekstra for sådan en nat, husker jeg ikke. Ved et af valgene tjente jeg 20-30 kr. ekstra ved at give afskrift af telegrammer til hoteller, foreninger og flere andre steder ligeså hurtigt, jeg fik dem pr. telegraf. Dette havde nær givet anledning til en lille historie, idet redaktøren af Skive Avis klagede over mig til telegrafvæsenet, da han mente, at jeg havde benyttet hans telegrammer til mine løbesedler; men da jeg havde fået særlige telegrammer fra telegrafbestyrer Nielsen i Viborg, kunne han jo ikke gøre mig noget, og sagen faldt af sig selv.

Jeg havde også lotterikollektion i flere forskellige varelatterier, den gang var disse lotterier ikke slået sammen som nu i et, men der var man-

Norregade i Skive ca. 1870. Skive byhistoriske Arkiv.

ge vistnok 4-5 forskellige, hver til indtægt for sin særlige industri eller stiftelse, f.eks. Diakonissestiftelsen, Blindesagen, Lærlingehjemmet og Industri og Håndværk. Jeg havde 70-80 spillere; men ca. 50 var på landet i Salling, hvor jeg havde et par underkollektioner, jeg fik ca. 25% af de fleste lotterier, og til landet gav jeg 15%, og jeg tjente da en hel del ved det hele, hvor meget omtrent erindrings jeg ikke.

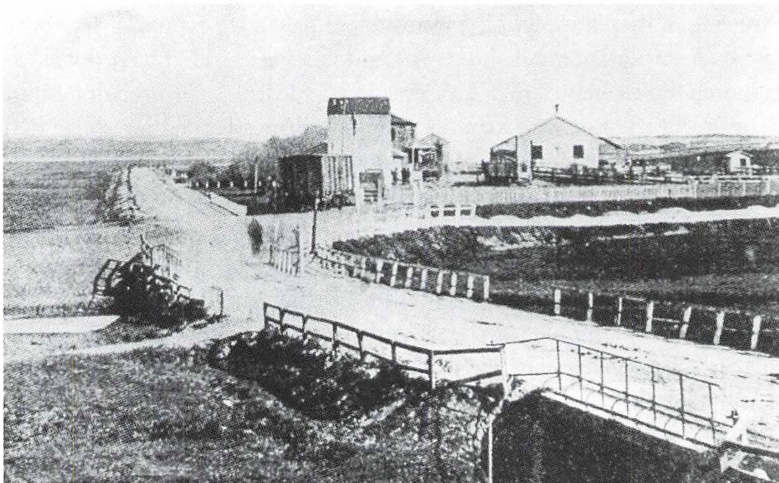
Efter at jeg havde været på session i efteråret 1875, begyndte jeg så småt at tænke på at komme ind i en eller anden beskæftigelse, som kunne føre til noget; blive ved telegrafvæsenet havde jeg ikke lyst til; men jeg skulle begynde forfra, og jeg syntes, at jeg måtte kunne få nogen tid godtgjort for de 3 år, jeg var i Skive, som ganske vist var privat, men da mine sprogkundskaber ikke var meget bevendt, opgav jeg dette igen. Jeg averterede da i Berlingske Tidende om en plads ved en fabriksvirksomhed, idet jeg betydede, at jeg var vant til handelsbøger m.m. Jeg havde nemlig også i Skive en bifortjeneste hos en fabrikant (eddikebrygger) med at føre bøger, han havde ved siden af et agentur i mange forskellige handelsvarer, og han solgte mest til Nordjylland, Mors, Thy, Hanherred, Vendsyssel og Himmerland, ligesom I må huske, at jeg skrev auk-

tionsregninger for fuldmægtigen på herreds- og byfogedkontoret, og der var mange store auktioner enten i Skive eller ude på landet, endvidere havde jeg af og til noget afskrivning for byrådet, deriblandt renskrivning af byrådsregnskabet, så jeg havde ofte helt travlt; men derved gik tiden jo også godt. Som sagt, jeg tænkte nu, da jeg var 21 år gammel at få fat i et eller andet; nogle ville have, at jeg skulle søge plads ved jysk-fynske jernbane, hvad jeg nu ikke følte lyst til dengang; men klogt var det muligvis ikke; thi havde jeg kunnet komme ind dengang, var jeg endnu ikke ældre, end at det havde gavnet mig at begynde som elev eller som det dengang kaldtes »prøveassistent«, min fremtid ved jernbanen havde måske været en del bedre end den senere blev; men man er jo ikke forklog, men ofte bagklog. Nå kære børn, jeg må ikke klage, min ungdom og mit liv senere er jo gået godt, og det må I og alle I børn takke eders kære moder for. Som svar på mit avertissement fik jeg billet fra ingeniør Villars Lunn²² Knabstrup teglværk og firmaet Grøn & Søn i København. Jeg bestemte mig til at høre nærmere om pladsen på teglværket, da jeg syntes, at jeg havde lyst til at komme på landet og rigtig ud i fri luft, hvad jeg vist også havde godt af, efter at have været bundet i 3 år på telegrafstationen i Skive. Min kære Kirstine var også enig med mig i, at jeg måtte have fat i noget bedre, især fra hendes side var der intet til hinder. Midt i januar måned 1876 tog jeg fri et par dage og rejste over for at tale med ingeniøren, jeg lejede en lodden pels, sivsko på fødderne, for det var en knagende kold vinter dengang, og der var ingen varme i togene, så man kunne nok have nødig at pakke sig godt ind. Jeg rejste vist over en lørdag aften, kom til Regstrup station kl. 11.30, hvor ingeniøren var at hente mig. Ankomsten til gården, hvor ingeniør Lunn dengang boede hos sine forældre, var lige til middag, og jeg spiste der, og om eftermiddagen var vi på teglværket og beså forholdene der. Hvorfor Lunn ønskede en medhjælper dengang, var mulig nok i anledning af, at teglværksbanen da lige var ved at skulle anlægges. Jeg traf jo derefter aftale med Lunn om pladsen og skulle tiltræde 1. april 1876. Når jeg nu tænker tilbage på den tid, syntes jeg ofte, at det var voveligt at gå ind til noget aldeles nyt, og jeg takker Vorherre for at det gik godt, og til slut førte til, at min kære Kirstine og jeg fik et godt hjem og i alle måder følte os lykkelige.

Min plads i Skive havde jeg alt i forvejen sagt fra mig til 1. marts, da jeg ville have en måned fri, inden jeg rejste herover til Sjælland. Det kneb noget for telegrafbestyrer Nielsen at få en anden i mit sted; men han fik dog til slut en ung telegrafist, der en tid havde været på Hanst-

holm telegraf- og signalstation; men forresten varede det vist kun ca. 1/2 år inden Nielsen helt opgav telegrafstationen, og denne blev da slået sammen med postkontoret. Nu for nogle år siden er der igen oprettet særlig telegraf – og statstelefonstation i Skive. Altså var jeg frank og fri hele marts måned, og den meste tid var jeg vel sammen med min kære Kirstine; jeg tror nok, at vi begge var først nogle dage på Ulriksdal, jeg derefter skiftevis i Skive og Viborg. Vi var i besøg i Hjerk og overnattede derude, og vi var også i Jebjerg hos de gamle der.

Til slut var Kirstine igen med i Viborg, hvorfra jeg rejste herover d. 31. marts om aftenen. Det kneb jo forresten lidt for jeres kære moder, da jeg rejste. Så vidt jeg husker, tog hun med ud til mit hjem den aften i stedet for at tage til Skive. Det var ikke altid morsomt for Kirstine, for gamle tante Strambou, hun var ikke altid blid og mange gange ikke god at omgås, og nu var Kirstine jo vant til, at hun og jeg kom sammen hver dag. Jeg tror nok, at vi var til eet bal i marts måned i Skive, inden jeg rejste, og det var jo næsten som en afslutning på vort egentlige ungdomsliv, og en ny tid var vi ved at gå ind i. For øvrigt havde vi ikke deltaget ret meget i den slags den sidste vinter. Tante Strambou havde endnu assistent Madsen i kost og logi og desuden telegrafisten til kost; men det kunne hun og Kirstine jo dårligt leve af, endog tante havde noget dameskræddersyning, hvilket vist ikke gav stor fortjeneste. Modepynt-

Skive Banegård ca. 1890 set fra vest. I forgrunden Østerbro, der fortsætter i Viborgvej. Skive byhistoriske Arkiv.

forretningen, som tante havde, medens hun boede på torvet, var opgivet, da de blev sagt op, fordi butikken skulle anvendes til kontor.

Jeg ankom altså til Knabstrup ca. 1. april 1876, så vidt jeg husker var det palmesøndag, altså havde vi påsken lige efter, og jeg kan godt tænke mig at Kirstine ikke har haft nogen videre glad påske; men det gik jo lidt efter lidt over, og sommeren stod for, og jeg tror nok, vi havde en aftale at skrive til hinanden en gang hver uge. Nu gik jeg jo ind i en ny virksomhed; en god ting var det, at jeg kom på den tid, inden der blev rigtig travlt og flere folk, da jeg nu bedre kunne vende mig til det nye arbejde. Teglværket var endnu dengang i sin opkomst og skulle først rigtig sættes i større stil. Der var bygget en ringovn et års tid i forvejen, og den nordvestsjællandske jernbane Roskilde – Kalundborg var åbnet for trafik året i forvejen nemlig nytår 1875. Teglværkets eksistens som et større værk var baseret på denne nye jernbanestrækning, hvorved varerne navnlig kunne afsættes til hele Nordsjælland og nærmeste andre købstæder. Til at begynde med boede og spiste jeg inde på Knabstrup hos assessorens; jeg havde værelse i den østre gavl og måtte op kl. 5.00 – 5.30 for at være på arbejdspladsen kl. 6.00. Jeg havde det meget rart, men det var livlige mennesker at være iblandt, både den gamle assessor Lunn (senere etatsråd) og frue var overordentlig flinke mod mig²³. Desuden var der 3 ugifte døtre hjemme, og ingeniør Lunn boede også på gården, Vi havde jo påskedagene straks efter i april, hvor jeg tildels havde fri; jeg blev hver dag budt ned hos familien, og en dag var jeg med hos en broder til ingeniøren, løjtnant Henrik Lunn, til frokost kl. 11-12, han havde Dyrehavegård i forpagtning. Vi var flere unge mennesker, men alle vistnok ældre end jeg. Samme vinter eller egentlig forår var arbejdet på teglværksbanen påbegyndt, og den første sommer blev det mest dette arbejde og de der beskæftigede arbejdere, jeg fik at gøre med. Gennemgravningen af den store bakke ved Rejsbjerg var lige begyndt, og derud var min morgentur hver morgen, af og til havde jeg min frokost med, det var meget mere frit og frisk end mit tidligere indelukkede liv.

Der var ca. 30- 40 arbejdere på jernbanearbejdet, og disse folk havde jeg mest med at gøre hele det første 1/2 år; arbejdet gik ellers rask fremad, gennemgravningen ved Rejsbjerg var en temmelig stor historie; men al jord, sten m.m. blev ført nedad, først langs med Katrinelund, og derefter blev det anvendt til den store dæmning ved Møllereden; på så lille en jernbane er det en temmelig høj dæmning, men til al held var den jo ikke ret lang. Arbejdet var nærmest delt mellem 2 formænd, den ene

hed Søren Hansen, og han havde arbejdet ved Restbjerg, den anden hed Niels Nielsen fra Bankehusene, og han havde arbejdet nedad linien og ved dæmningen. Efterhånden fik jeg også regnskabet med en del af folkene på teglværket, og selv om det også var fyraften kl. 6.00 havde jeg lidt skriveri om aftenen, særlig fredag aften, hvor alle lønningslisterne skulle laves. Udbetalingen blev dengang holdt lørdag middag. Først i maj måned 1876 flyttede jeg ud at bo på teglværket.

Jeg fik nogle dage fri, om det var midsommer eller efterår (måske i september) husker jeg ikke så tydeligt, og jeg var en tur i Viborg og Skive. Mine forældre havde solgt Ulriksdal og boede i en lille lejlighed i Leonisgade tæt ved Mathiasgade, min søster Frederikke var dengang endnu hjemme hos begge de to gamle; men hun var da blevet forlovet med onkel Brøndum. Hvad der havde generet mig mest den sommer var, at jeg ikke kunne blive barberet, jeg prøvede nogle gange på at barbere mig selv, men det ville ikke rigtig gå, og til slut lod jeg skægget stå, som følge deraf var jeg helt ukendelig, da jeg første gang kom til Viborg og Skive med stort fuldskæg, og jeg blev aldrig barberet siden. Jeg husker ikke, om jeg havde 8 dage fri eller måske mindre. Jeg rejste over Kalundborg – Århus både frem og tilbage. Hvorledes de dage gik, erindre jeg nu ikke så nøje; men vi var jo glade for hverandre, og rart var det så at tale med gamle venner både i Viborg og Skive.

Noter

- 1 Joseph Owen (1789-1862), fabrikant af kunstgødning, svovlsyre m.v., købte i 1856 Liseborg, der da var på 1100 tdr. land, hvoraf de 920 var opdyrkede.
- 2 Enkefru Desborg, sandsynligvis menes Nicoline Deigaard, som i maj 1861 begyndte en pøgeskole i Viborg.
- 3 Chr. Fischers privatskole i Vestergade blev oprettet i 1860.
- 4 Lyngby seminarium på Djursland eksisterede 1812-74.
- 5 Kongebesøget fandt sted i 1861 (Fra Viborg Amt 1989).
- 6 Lucas Peter Baron v. Bretton (1797-1880), stiftamtmand i Viborg 1843-66.
- 7 Den polske opstand mod russerne var brudt ud i jan. 1863 og varede året ud. Preussens Bismarck sluttede overenskomst med zaren, om at preussisk og russisk militær skulle samarbejde om at slå opstanden ned.
- 8 Fr. Wrangel (1784-1877) var generalfeltmarskal og havde i 1864 overkommandoen over de forenede tyske tropper. Vogel von Falckenstein er kendt for sit sammenstød med borgmester Zingelmann (H. Wulff: Da fjenden var i landet).
- 9 I april 1865 ankom 6. og 8. bataljon som fast garnison til Viborg.
- 10 Himmestrup i Lee sogn ejedes 1853-58 af Theodor H. Rendtorff.
- 11 Jernbanen mellem Fredericia og Århus åbnedes i 1868.
- 12 Lejren ved Hald holdtes fra 1868 til 1880, undtagen i 1878, hvert år fra 15.5. til 29.7.

- 13 Jvfr. Ulrikdalsvej mellem Jegstrupvej og Kirkebækvej.
- 14 Heinrich A.T.W.Goos (1830-81) blev i 1864 afsat som borgmester og politimester i Tønning, fra 1865-73 var han herredsfoged og -skriver i Fjends-Nørlyng h.
- 15 Telegrafbestyrer Andreas Franciscus Nielsen ((1827-1910), bestyrer til 1900.
- 16 Den ældste »Salon« på nuværende sted var fra 1868.
- 17 L.K. Willesen, Nørremølle, kendt for sin patriotiske indsats under krigen 1864.
- 18 Peter Poulsen Schmidt (1797-1889) grundlagde i 1830 hjemmet Bøgildgård (Fra Viborg Amt 1977).
- 19 Fru D. Strambou var enke efter sadelmagermester Knud S.
- 20 Ifølge Bogen om Skive (1926) stiftedes foreningen først 18.10.1875 som en selvstændig klub, udsprunget af Industriforeningen.
- 21 Pavillonen var et træskur i anlægget »Liselund« syd for Sønderbyen (Bogen om Skive s. 454).
- 22 Villars Lunn (1845-1921), jernbaneingeniør, drev Knabstrup teglværk som forpagter 1873-86, som ejer 1886-97.
- 23 Etatsråd Fr. Carl Aug. Lunn (1808-86) gift med Geske Cathrine Reesch, ejede Knabstrup fra 1865 til 1886. Knabstrup teglværk var anlagt 1856 af hans far major Villars Lunn.

Høsten på herregården Palstrup for hundrede år siden

Fhv. forstander Knud Aage Løkkegaard Bramsen (født 1913) genfortæller her, hvad hans bedstefar, Knud Løkkegaard (1861-1942) har fortalt om høsten på herregården Palstrup.

Fra min ungdomstid var jeg vant til store forhold, da jeg altid tjente på store gårde. I otte år var jeg forvalter på herregården Palstrup i Højbjerg sogn, en tid, der kom til at betyde meget for mig, og som mine tanker ofte vender tilbage til, især i høstens tid.

Når høsten stod for døren, fik alle på herregården meget travlt. Der skulle slagtes, bages, købes ind til 120 daglige mennesker, og vogne og høstredskaber gøres i stand. Jeg måtte ride ud og skaffe circa 100 høstfolk. Det var dog ikke svært, da vi beskæftigede omtrent de samme folk hvert år. De fik en god arbejds løn, og kosten var også god, for Herren og Fruen var enige om, at når der skulle bestilles ekstra meget, så måtte folkene også have en god kost.

Knud Løkkegaard (1861-1942), forvalter på Palstrup, senere ejer af slægtsgården i Levring.

Indkørslen til herregården Palstrup med stenløverne ved broen. E. O. fot.

Jeg red ud tidligt om morgenen for at skaffe høstfolk, som alle var her fra egnen. Det var mest husmænd eller boelsmænd, for herremanden ville ikke beskæftige tatere og landeveysstrygere. Under besøgene måtte jeg passe på tiden, for hvor jeg mødte op, blev jeg budt på kaffe, for alle var glade for at komme på høstarbejde på Palstrup.

Dagen før høsten skulle begynde, kørte tre hestevogne med et lad halm af sted for at hente høstfolk. Der skulle bruges 50 mænd til at høste med le og 50 kvinder til at binde op. Med hestevognene blev de fragtet til Palstrup. Kørslen foregik med livlig sang og musik, og da vognene kørte ind på Palstrup, stod Herren og Fruen på trappestenen og bød alle velkommen.

Næste dag begyndte høstarbejdet, og når der så var 50 mand til at høste med le, gav det jo et godt stykke for hver omgang. Agrene var lange, så derfor havde Herren befalet, at for hver ende af ageren og midt i den skulle der sættes en vandvogn, hvor man kunne vaske sveden af sig, og hvor der ligeledes kunne tappes øl. Herren tålte ikke, at nogen af høstfolkene fik ondt i ryggen, hvis det var tilfældet, kom de hjem for at hjælpe i køkkenet.

Når høsten nærmede sig sin slutning, fik man travlt med forberedelserne til høstgildet. Der blev slagtet en kvie, brygget øl og bagt. Der blev

gjort rent overalt og pyntet i den store lade til festligheden. Når den store festmiddag var forbi, og alle havde forspist sig, holdt herremanden festtalen. Han talte om høstens velsignelser, om sveden, de ømme lemmer og de kræfter den kostede og om glæden ved at have høsten i hus. Talen sluttede altid med udlevering af kuverter med ekstra penge til de mange høstfolk, hvilket naturligvis øgede feststemningen.

Derefter blev der spillet op til dans i loen. Efter lov og skik skulle herremanden danse den første dans med min kvindelige opbinder, og jeg skulle danse med Fruen, mens alle andre klappede. Bagefter måtte så alle mænd danse med deres kvindelige opbindere.

Dagen efter tog man afsked med højt humør, efter at alle havde fået næsten hele høstlønnen udbetalt. I de 1-2 måneder høsten varede fik alle kosten, lommepenge, tobak og øl. Efter herremandens ønske fik alle mere end høstlønnen, idet alt, hvad der var tilovers fra høstfesten af bagværk, kød og øl blev delt mellem høstfolkene. På hovedtrappen stod den gode herremand og hans kære hustru og gav hånd til alle og blev stående, så længe vognene var i gården.

Da vi var et stykke fra gården, blev der mærkeligt stille – det var som om afskeden begyndte at trykke høstfolkene, der blev sat af i Almtoft, Vinderslev, Knudstrup, Thorning, Neder Hvam, Demstrup, Sjørsløv, Elsborg og Levring. Det blev langt ud på aftenen, inden jeg nåede hjem til Palstrup, men da jeg langt om længe havde fået sat hestene på stald,

Hofjægermester Johan Ræder, der ejede Palstrup fra 1871 til 1906.

kom Herren ind i stalden for at høre nyt fra de mange hjem, jeg havde besøgt. Til sidst trykkede han min hånd og sagde: »Mange tak for høsten, tak for din dåd og tak for alt, hvad du gør for os«.

Her standsede bedstefar, han havde tårer i øjnene og sagde lidt efter: »Det var otte dejlige år, som jeg altid mindes med glæde, og Herren og Fruen, som jeg holdt meget af, kom til at stå mig meget nær. De var folkelige i ordets bedste betydning, kærlige, taknemmelige og de holdt af deres medmennesker«.

Jeg spurgte bedstefar, hvad den flinke og gode herremand hed. Det varede noget, inden han svarede: »Hans navn var hofjægermester Johan Carl Fritz Baur Ræder. Da han købte Palstrup i 1871, var den meget forfalden, men i løbet af de 35 år, han ejede gården, oparbejdede han den til en mønstergård. Jeg skal altid mindes hans navn med ære«.

Historien omkring et fotografi

I min besiddelse har jeg dette gamle brune fotografi. Jeg har haft det i nogle år og kendte personen og stedet samt en omtrentlig tidsangivelse for dets optagelse.

Soldaten på fotografiet er min farfar. Fra ham har jeg tillige brudstykker af fortællinger om soldateroplevelser, bl.a. med bilen på billedet.

Efterfølgende har jeg prøvet at sammenstykke overleveringer og facts i det omfang, det har været mig muligt.

Først om farfar, der altså optræder som »kører« på fotografiet.

Han hed Martin Østergaard og var født den 25. marts 1899 i Viborg. Han voksede op på et landbrug beliggende i den østlige del af Mønsted. En ejendom, der i flere generationer har tilhørt samme slægt. Derfra formentlig efternavnet.

Som skik var, kom han tidligt ud at tjene hos fremmede. Første gang som 9-årig, hvilket han aldrig undlod at bemærke, dersom en og anden senere i hans liv dristede sig til at give ham et godt råd uopfordret.

En broder overtog senere familieejendommen, hvorimod Martin som ung boede i Viborg, hvor han allerede som 20-årig etablerede sig som selvstændig vognmand med hestevognskørsel, samme år som han blev gift med min farmor Meta. Han kørte en fragtrute med petroleum til omegnens købmandsbutikker og gårde. Lange dage, men der kunne blundes lidt på bukken undervejs. Hestene kendte selv vejen.

Han var dog klar over, at fremtiden tilhørte automobilen, og i 1919 eller tidligt i 1920 købte han som en af de allerførste på egnen en lastbil, en brugt Ford »T« fra 1918. Lasteevne 3/4 tons eller noget med 12 mælkejunger. Med mælk kørte han bl.a. mellem Rindsholm og Viborg. På en bakke var der altid problemer. Ford'en havde svært ved at slæbe sig op med alle de fyldte junger på ladet.

Altså måtte halvdelen læsses af ved bakkens fod og den øvrige halvdel måtte køres op. På toppen blev der igen læsset af, hvorefter der kunne returneres efter de første seks junger efterladt nedenfor.

Uanset hvor primitivt dette i dag kan forekomme, var det et fremskridt og vognmandsforretningen blev en realitet, der skulle forsørge familien resten af livet.

Kørekortet havde farfar erhvervet sig i forbindelse med købet af lastbilen. Honoraret var indregnet i bilens købspris. I instruktionsbogen til »T«-Ford'en, der i dag også er i min varetægt, står anført den nødvendi-

Martin Østergaard (1899-1975), fotografi fra ca. 1920.

ge teori, skrevet bagerst i bogen med blækbleant i farfars egenhændige håndskrift:

- Højeste hastighed på landevej: 30 km/t
 - I by og mørke: 20km/t
 - Al fra højre kommende færdsel skal man stoppe for.
- Hverken mere eller mindre.

Selve køreprøven foregik på den måde, at den motorsagkyndige kom til forhandleren og der spurgte »delinkventen«, om han var klar. Blev dette bekræftet, sad man op og kørte den vej, som politimanden ønskede. I det konkrete tilfælde de 10 km til Hjarbæk, hvor man på kroen holdt teoriprøve, medens man nød kaffen og kagen, betalt af farfar. Efterfølgende returneredes til Viborg, hvor kørekortet blev udstedt.

Med den baggrund indkaldtes farfar i det tidlige forår 1920 til aftjening af sin værnepligt ved 6. batl. 2. komp. i Viborg. Han fik soldaternummer 54. Det var før kasernen var blevet opført, hvorfor man var indkvarteret privat rundt i byen. Hver morgen stillede man så efter reveillen ved Gl. Vagt, inden man gik igang med dagens øvelser på den nærliggende eksercerplads, der under den første verdenskrig havde tjent som flyveplads.

1920 stod i genforeningens tegn. I Viborg residerede chefen for Jyd-

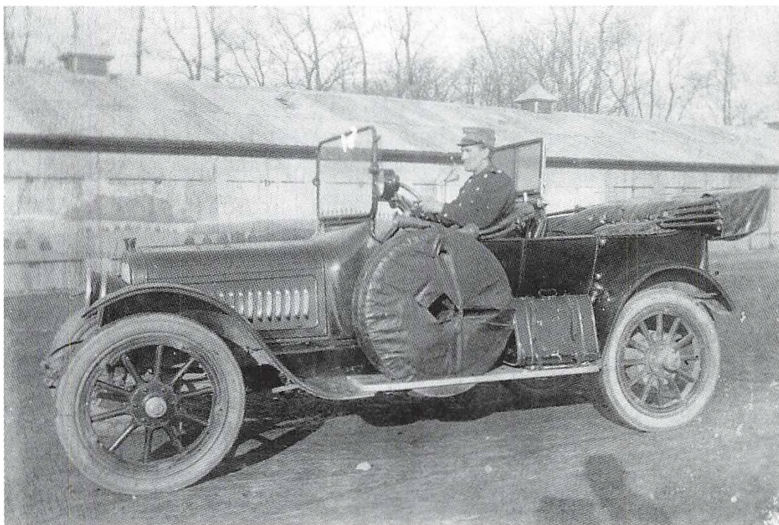
ske Division eller 2. Generalkommando, som den nuværende Vestre Landsdelskommando dengang betegnedes. Han havde domicil i den meget smukke bygning, beliggende i bunden af Sct.Mathiasgade, som indtil 1942 husede generalen og hans stab.

2. Generalkommandos ansvarsområde ville ved genforeningen blive væsentlig udvidet geografisk set: nemlig fra Kongeågrænsen syd for Kolding til den nuværende ved Kruså. Med dette som udgangspunkt besluttede Krigsministeriet, at hæren i Jylland skulle udstyres med to (2) automobiler, hvoraf et skulle stilles til generalens disposition. Deltagelsen i de aktuelle genforeningsfestligheder rundt omkring i Sønderjylland spillede givetvis også ind.

Indtil dette tidspunkt havde man kun på Sjælland haft et meget lille antal biler til rådighed. Først og fremmest 6 biler, foræret hæren ved udbruddet af den 1. verdenskrig i august 1914 af direktør Ole Olesen, Nordisk Film, der havde tjent en formue, bl.a. på Fy- og Bi-filmene.

Hermed kommer vi til bilen på fotografiet.

Der er tale om én af de 6 ovenfor nævnte. Registreringsnummeret er enten HTK (Hærens Tekniske Korps) 104 eller 105, idet det var disse to numre, der i foråret 1920 kom til Jylland.

Martin Østergaard ved rattet i HTK 104 eller 105.

Det var kraftige amerikanske vogne af mærket Chandler med en benzomotor på 16,8 HK. I 1921 opgives deres forbrug til ca. 0,25 l. pr.km eller ca. 4 km/l. Ud over kørerens var der plads til 4 passagerer. Hjulene er såkaldte »artillerihjul«, d.v.s. træegre, hvilket ansås for mest solidt. Der er monteret mindst to reservehjul, idet punkteringer var jævnlige forekommende på datidens grusbelagte veje. Bilerne blev realiserede i 1922.

Ved Viborg garnison, hvorunder generalkommandoen altså hørte, forespurgte man en dag til appellen, om der blandt soldaterne fandtes nogle, der var i besiddelse af et gyldigt kørekort, således at generalens køretøj kunne betjenes. Af ca. 600 mand trådte én frem – 54 Østergaard. Omgående blev han beordret til at tage toget til Århus, for på havnen dér at klargøre og hjemføre den dyrebare militære genstand.

Vel ankommet til Viborg blev hans opgave nu ene og alene at være til generalens disposition ved standsmæssig transport. Når bataljonen til fods på et par dage blev forlagt til f.eks. Fuglsølejren på Mols, kunne 54 gå hjemme i Viborg, hvor han vaskede, smurte og i det hele taget puslede om bilen, efter sigende endog ind i mellem om sin egen. Ville generalen til Mols, kørte man dertil på en formiddag.

På eksercerpladsen i Viborg er billedet taget ved de depotbygninger op mod stadion, der senere gav plads for amtsgården. Tidspunktet må være det tidlige forår 1920, idet der endnu ikke er løv på træerne i baggrunden.

En af farfars store livsoplevelser blev selve genforeningen i juni 1920.

Når man nu om dage – i historiske TV-udsendelser – ser kong Christian ride over grænsen på sin hvide hest for herefter at løfte en lille pige op til sig, vil man, hvis sekvensen varer længe nok, tillige kunne se lidt om, hvad der foregår bag kongen. Her følger først kronprins Frederik (IX) og prins Knud til hest, efterfulgt af en åben bil med dronning Alexandrine i bagsædet. Herefter endnu en bil med honoratiories og efter denne kommer ovennævnte Chandler med farfar ved rattet og divisionsgeneralen i bagsædet.

Oven på denne minderige dag fulgte dejlige oplevelser under alle de mange besøg og festligheder i det genvundne land, oplevelser, der kunne genkaldes, når farfar f.eks. blev spurgt om, hvorfor der på et lofts-kammer hang et »Prospekt über Sonderburg«, eller når man i radioens giro 413 hørte »Skamlingsbanken«, og farfar blev underlig fjern i blikket.

Efter at have drevet vognmandsforretning i Skelhøje i næsten et halvt århundrede, døde farfar i 1975. Han og farmor er begravet på Frederiks kirkegård under en sten, han selv gravede frem på sin grund, få år efter, at det brune billede var blevet taget.

Jørgen Østergaard

Status over Viborg 1807

I årbogens årgang 1996 bragte vi en status over Viborg 1743, en indberetning fra byens øvrighed. En tilsvarende beretning findes 65 år senere, fra 1807, forfattet af borgmester Thomas Wissing, borgmester 1805-11, og rådmand Peter Dinesen, rådmand fra 1804 og borgmester 1813-15. Indberetningen er svar på en henvendelse fra landøkonomen Gregers Begtrup (1769-1841), som var i færd med at udgive et stort værk: Beskrivelse over Agerdyrkningens Tilstand i Danmark, i syv bind. De sidste tre bind beskriver Nørrejylland, og i bind 3, som udkom i 1812, findes stykket om Viborg. Hele Begstrups store og meget værdifulde værk blev genoptrykt i slutningen af 1970'erne.¹

Købstaden Viborg

Viborg by ligger 4 mil fra Skive, 6 fra Randers, 8 $\frac{3}{4}$ fra Århus, $\frac{3}{4}$ fra Hobro og 11 fra Horsens. Ejendommene på Viborg mark er ualmindelige gode, mens egnen omkring Viborg er meget skarp. Folkemængden i Viborg var, efter byskriverens opgivelse ved folketællingen 1. februar 1801, 2378 personer. Borgernes antal var 1805 436 personer. Her er ingen søfolk, thi Viborg er ingen søstad. Af militære er her på nærværende tid: 1 kaptajn, 4 underofficerer og 3 eller 4 soldater (fejl for: 3 eller 400).² De fattiges antal, som fattiggassen underholder er: 69 personer. For resten er der af denne slags henimod 200, som byen på anden måde ved gavmildhed tildels underholder.

Konsumtionens³ beløb for året 1805 var 2636 rigsdaler 11 skilling, og tillægs-afgift 282 rdl. 5 sk. I Viborg er 3 kirkesogne: Domkirkens, Nørre- Søndre sogns. Gårdene og husenes antal er i alt med de 11 afbyggere 358 steder. Byens assurance-sum 465.460 rdl. Byningsskatten⁴ er: 1492 rdl. 3 mark.

Af offentlige bygninger haves her, foruden kirkerne: den latinske skole, Dømhuset, hvor den kongl. Landsoverret holdes hver mandag og andre dage, ligesom fornødenhed det udkræver, bispegården, rådstuen, et hospital, tugthuset og et nyt vagthus, hvilket sidste byen selv har betalt.⁵

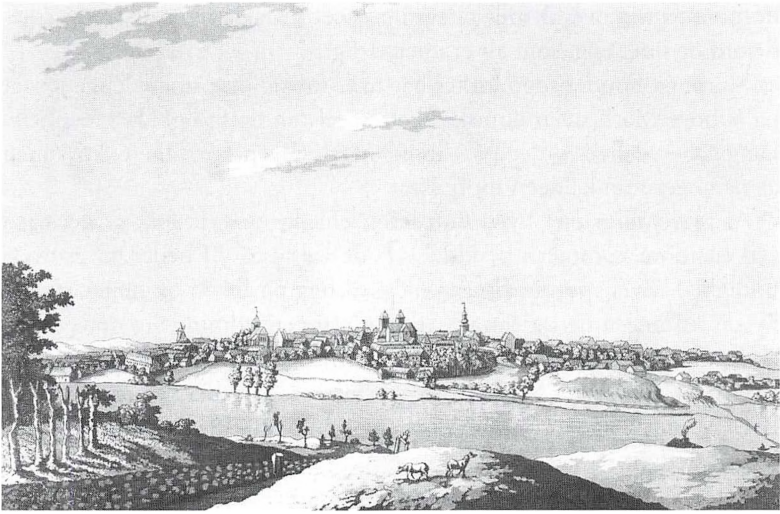
Byens næring og handel er liden. Her er 7 á 8 købmænd, som tildels handler i det små. Enkelte handler lidet på København, Hamborg og Lybæk. Andre på Aalborg, Århus, Randers, Horsens og Varde. En af Viborgs næringsveje er det her holdende årlige Snapsting, som indringes den 13. og udringes den 29. juni; men denne næringsvej er meget aftaget formedelst det i Aalborg selvgjorte såkaldte snapsting, som begynder den 11. og varer til den 16. juni. Fiskeri haves her i byens ferske søer af brasen, ørter⁶, ål, gedder aborrer og skaller, men det fornemste fiskeri haves fra Limfjorden, som ligger 5 fjerdingvej⁷ fra Viborg. Af brændevinsbrændere er her kun få, muligt fordi kornpriserne har været så høje, og de fleste køber deres brændevin fra Randers.

Agerdyrkning er Viborg bys hovednæringsvej. De sædvanlige håndværkere haves her som i købstæder. Byen har ingen skibsfart og ingen skibe, dog skal købmand Niels Gjørup⁸ have part i et lidet fartøj, som går fra Hjarbæk til Aalborg.

Hjarbæk, hvortil handelsvarerne føres til søs fra Aalborg, ligger 5 fjerdingvej fra Viborg. Lige over for Hjarbæk, ved den anden side af Fjorden, i Fjends herred, ligger en by kaldet Qvols, hvor en del af husmændene har små fartøjer på 4, 5 til 600 td., hvormed de sejler tildels til Nykøbing Mors, til Thy og Aalborg etc. De som har fartøjer i denne egn er 11 á 12 stykker. De fører kalk fra Mønsted og Daugbjerg ned i landet; gryder og lerkar fra Gammelstrup, Skalmstrup⁹, Sparkær og Smollerup; de sejler også med flyttegoods og handelsvarer fra Aalborg.

Vel er til Viborg ingen sejlads nærmere end Hjarbæk, men naturen har dog ligesom vist vejen, hvorpå man ved bekostning og umage kunne erholde skibsfart. Adskillige har lagt planer til at skaffe Viborg by sejlads og forestillet sig, at sejlads kunne ledes fra Limfjorden fra Skals åmunding op til Løvelbro og derfra fremdeles i åen til Rødsø og derfra fremdeles til Rødding sø, hvorfra den igen skulle ledes til Loldrup sø, hvorfra der går en å til Viborg sø ved Nørre Mølle; men denne plan kunne umuligt iværksættes formedelst høje, bakker og bjerge, som lægger uovervindelige hindringer i vejen.

Derimod har naturen, som meldt, vist en langt bekvemmere, mindre bekostelig, mere hensigtsmæssig og overkommelig vej til sejladsen til Viborg, der ville blive en uskatterlig fordel for det ganske vestre land, nemlig fra Limfjordens begyndelse ved Ørregård, Nybro¹⁰ eller Tårupgårds enge begynder en stridbar å, i almindelighed af 14 til 16 alens bredde og derover, som har en dybde af 1 á 2 til 2 1/2 alen. Denne å går

Prospekt af Viborg ca. 1810. Fra venstre lægger man mærke til Lille Borgvold, Store Borgvold, Hospitalet, Nørresogns kirke, Domkirken, rådhuset, Domprovstegården, Sønder sogns kirke, den nye vejmølle og Tugthuset. Tegnet af C.H. Wandall og stukket i kobber af H.A. Grosch.

til Gårdsdal, omtrent $\frac{1}{4}$ vej fra Viborg og er vandet jævnt og fladt, og kanalerne på dette stykke vej kunne kastes enten i mosejord eller i sandjord, hvilken af delene der var det retteste. Åen fra Gårdsdal forbi Ravnstrup by er så dyb som åen fra Nybro Bro til Limfjorden.

Hr. stiftsbefalingsmanden¹¹ og magistraten har selv i sidste efterår besejlet åen fra Limfjorden til Nybro Bro, omtrent, med hensyn til åens bugter eller krumninger, $\frac{1}{4}$ vej,; men fra Nybro Bro til Gårdsdal er den ej endnu besejlet.

Limfjorden ligger sandsynlig højere end Viborg Sø, så det var gavnligt, om det af kyndige mænd blev undersøgt. Sejlads fra Viborg by til Hjarbæk er umulig af samme grund som fra Rødsø til Viborg.

Byens jorders summariske hartkorn er 201 tønder 6 skæpper 1 album. Dens agerjord er ej i noget fællesskab, men således særskilt hver for sig, at enhver ager og ejendom har sit rigtige mål og hartkorn i overensstemmelse med landmålingsforretningen foretaget i året 1683. Viborg Hede er stor og betydelig og af så god bonitet, at den ved at dyrkes og behandles kunne blive det bedste kornland, ligesom byens bekendte gode markjorder, der alt er opbrudt af hedeland. Byens ganske ejen-

domme regnes over 3 mils circumference¹². Magistraten har noget hedejord og lidet eng, som alt er ubetydeligt.

Nørre og Sønder sogn kirker har hver for sig ikke ubetydelige jorder på Viborg Mark. Den latinske skole såvelsom de fattige og Hospitalet har og betydelige jorder på Viborg Mark. Byen har ingen skov, men alene noget som kaldes Viborg Krat¹³.

Af tørvemoser ejer byen kun lidet, enkelte private folk er derimod ved ejendom kommet i besiddelse af de vigtigste. Af heder haves overflødighed. Byens jorder bruges mest til byg og havre og noget vinterhvede, til græsning og høravl, da jorderne er ualmindelig gode og så gode, at rugsåden, som nu på nogle år har mislykkedes, kun er liden. Byens pengevæsen er her, som næsten alle andre steder, yderst mådelig. Byens kasses årlige indtægt er omtrent 13 á 1400 rdlr.

Udgiften derimod er:

1. Årlig bestemt omtrent 1050 rdlr.
2. De ubestemte har i de sidste år været omtrent 1205 rdlr.

Byens skatter er som andre steder.

Fattigvæsenets indtægter består for størstedelen af faste ejendomme. Lejeindtægten af disse jorder er omtrent 1200 rdlr. Renterne af dets faste kapitaler 286 rdlr. 2 mark 5 skilling. Den ugentlige uddeling året igennem er henimod 700 rdlr. Her er endnu ingen arbejdsanstalt. Indvånerne har tegnet sig til anselige bidrag til de fattige. De fattige nyder alene understøttelse af penge. Fattigvæsenet er ej endnu formet således, at den ny indretning er kommet i stand.¹⁴

De umyndiges midler var i året 1805 32.690 rdlr. 2 mark 11 $\frac{2}{3}$ skilling. I byen er et sygehus for de militære, men ingen for byen eller amtet. Her er intet fattighus. Det kongl. danske kancelli har velgørende til ladet, at nederste etage af Domhuset, hvor der i forrige tider har været latinskole, må anvendes til borgerlig skole for drengebørn af borgerklassen. I byen er desuden 2 danske skoler og et bogtrykkeri.

Her haves 2 torvedage ugentlig. Kongen har jagten. Her holdes adskillige markeder, som findes anførte i almanakken, og deriblandt det såkaldte Toftemarked, som holdes ved Michaelis tider¹⁵ dels i byen, dels på den såkaldte Biskop Toft. Endvidere gives her et ligbærerlaug, og byen har fire jordemødre. På byens grund er 2 vandmøller og en for få år siden opsat kostbar vejr mølle. Her haves gæstgivergårde, apotek, doktor og kirurg, gode sprøjter og brandanstalter, 6 vægttere og en tårnvægter. Her haves gode professionister¹⁶, vand i overflødighed, brolægningen er her som i andre landets købstæder. En del veje er her på nogle år

anlagte og forbedrede på byens ejendomme. Randers-vejen, vejen til Hobro, hovedvejen til Holstebro samt Århus-vejen til Rindsholm. Her er intet fabrikanlæg uden et garveri.

Viborg den 17. maj 1807.

Wissing. Dinesen

Udgiverens noter:

Et sygehus for byen og en del af amtet er indkøbt og bliver efter en almindelig kongelig resolution af 5. juni 1806 snarest muligt indrettet.

En klædefabrik har hr. kancelliråd og ridder Bruun i Fredericia¹⁷ nylig erholdt tilladelse til at anlægge og til samme at bruge Tugthusets lemmer, nærmere oplysning derom giver Collegial-Tidenden¹⁸. Af købmand Gjørup er en kartefabrik oprettet i hans gård.

Noter

1. Indberetningen har ikke kunnet sammenholdes med teksten i rådstuearkivets kopibog, som er tabt for disse år.
2. Det drejede sig om 2. jyske regiment.
3. Konsumtion var datidens forbrugsafgifter, en del blev betalt som portkonsumtion ved varers indførsel i byen.
4. Bygningsskatten var en statsskat, indført i 1802, som betaltes pr. beboet kvadratalen.
5. »Gamle Vagt« for enden af Gravene opført af Willads Stilling 1805.
6. Gammelt ord for ørreder.
7. En fjerdingvej = en kvart mil = knap 2 km.
8. Niels Severin Gjørup, købmand og garver i Viborg, død 1855.
9. Skalmstrup nord for Stoholm.
10. Ørregård ved Fiskbæk, Nybro er broen på vejen til Skive over Fiskbæk å.
11. Niels Sehested 1789-1813.
12. Circumference, circumferents = omkreds.
13. Viborg Krat omfattes i dag af Viborg Hedeplantage, jfr. Krathusvej.
14. Den ny indretning = fattigloven 1803.
15. Michaelis tider = omkring Mikkelsdag, den 29. september.
16. Professionister = håndværkere.
17. Bertel Bruun (1767-1827) oprettede 1810 klædefabrik på Tugthuset. (Fra Viborg Amt 1972).
18. Collegial-Tidende var det officielle regeringsorgan (jfr. siden Statstidende).

Lokalhistorisk litteratur 1997-98

- Andersen, Peder Duun:* Himmelarkitektur. Transformortårne i Skive kommune. 1998.
- Clausen, Laura Tolnov:* Vestjylland på egne præmisser, i: Nord Nytt. Historie nr. 69 s. 19-45.
- Frandsen, Johs. Nørregaard og Henning Elving Hansen (red.):* Steder i Stykker. En verden i Kvols. Fortællinger, digte, essays. 1998.
- Fra Viborg Amt 1997.* 62. årgang. 175 s. ill. Indhold: Poul Nørbæk: En Hjul-torvsmosaik. Paul G. Ørberg: Søren Vistoft og hans slægt. Henning Ringgaard Lauridsen: Bruunshåb – en by og dens indbyggere i 175 år. Ejgil Overby: Se klart på naturen, og tænk på din Gud. Fragmenter fra Levring Højskoles levetid og Eline Begtrup's livsforløb. Johannes Saabye: Årets gang på en bondegård i 1930'erne. Christian Molbech: Optegnelser på en udflugt til Jylland i sommeren 1829. Jesper Hjermand: Feber, bullenskab og overtro – fire runefund fra Viborg.
- Lokalhistorisk Forening for Klejtrup sogn. Årsskrift 1998.* 25 s. ill. Indeholder 5 artikler om Klejtrup mejeri 100 år. Lærer Fogh. Det kunne man læse i avisen. Året der gik i Klejtrup sogn.
- Lokalhistorisk Forening, Ålestrup. Årsskrift 1998.* 137 s. ill. Indhold: Niels Haubro: Overfart og oversvømmelse ved Gedstedbro. Tage Nielsen: Hvilsom Andelskasse. Bodil Birkeland Lassen: Barndom i Vesterbølle præstegård. Inge Fruergaard: Jernalderlandsbyen i Østerbølle. S.K. Poulsen: Marked i Aalestrup. Af en degns papirer. Natmandskvindens levned. P.Gade: Uddrag af C. Mortensens erindringer. Et mord i Knudstrup 1770. Christian Byggvraa: Kastrupgård. Verner Mikkelsen: Træk fra erindringens pulterkammer. Holger Birch: Aalestrup Skole i 100 år. Holger Erhardsen: Mine Barndoms- og ungdomsår i Ålestrup. Karl Losch: En gæst fra Berlin.
- Matthiessen, Hans Ole:* Voldsteder i Viborg Amt. 31 s. ill. 1997. Udgiver: Viborg Amt, Miljø og Teknik.
- Miltersen, Kaj Ove og Niels Mortensen:* Fælles vilje.- fælles virke. Socialdemokratiet i Skive 100 år 1898-1998. 1998.
- Miltersen, Kaj Ove og Niels Mortensen:* 100 år med børster. Vikan 1898-1998. 1998.
- Mortensen, Niels:* Grænseforeningen for Skive og Omegn 1898-1998. 1998.
- Mortensen, Niels og Svend:* Skive kirke 1898-1998. 80 s. ill. 1998.
- Nielsen, Henrik Gjøde:* Dengang i Viborg III. Andre hjørner af byens og egnens historie. 80 s. ill. 1997.
- Nielsen, Karl:* Verden set fra Vesterbølle. Laurids Axelsen. Præst i Vesterbølle og Østerbølle 1681-1717. 162 s. ill. 1998.
- Skivebogen 1997.* Indhold: Aksel Jørgensen: Fattiggården i Daugbjerg. Poul Gertz Andersson: Erindringer omkring en poesibog og min barndom i Olesens gård. Grethe Jensen:

- Min barndom på landet i trediverne og fyrrerne. Rud Kjems: Sære lyde i vinter-natten. Svend Laustsen: En pind fra Estvad til Brorsøns ligkiste. Niels Mortensen: Da sporten kom til Skive.
- Skiveegnens Jul '97*. 1997.
- Skovmand, Sven (red.):* Udvalgte ordsprog fra Skiveegnen. 1997.
- Spanggaard, Helmuth:* Viborg by og egn – før og nu II. Udg. af Lions Club, Viborg. 112 s. ill. 1997.
- Spanggaard, Helmuth:* Viborg by og egn – før og nu III. Udg. af Lions Club, Viborg. 112 s. ill. 1998.
- Sørensen; Esper:* Vinde Historier 1793-1998. 1998.
- Velle, Jens:* »Kongens Kammer« og »Dansesalen«. Indrettet i Viborg Gråbrødre-kloster. I: HIKUIN 23 1996 (1998) s. 191-198.
- Viborg Stifts Årbog 1997*. 120 s. ill. Af indholdet: Karsten Nissen: Domprovst ved løvernes kirke. Johannes Exner: En udfordring ved Viborg Domkirke. Paul G. Ørberg: Sløjfe på en fødselsdagsartikel (Asmild-Tapdrup pastorat). H. Gjøde Nielsen: Et billede af det usynlige. Om Mogens Christian Thranes emblemmalerier i Søndre sogns kirke. Karsten Nissen: Stiftet rundt.
- Viborg Sønderø 1000-1300*. Byarkæologiske undersøgelser 1981 og 1984-85. Red. Jesper Hjermind, Mette Iversen, Hans Krongaard Kristensen. Viborg Stiftsmuseums skriftrække bind 2. Jysk Arkæologisk Selskabs Skrifter XXX-IV, 1998. 372 s. ill. 1998.
- Vistisen, Magnus:* Aakjærminder fra barndomsegnen. 1998.
- Ørberg, Paul G.:* Fra landsting til landsoverret. Retsreformen 1805, i: FORTID OG NUTID 1997 s. 80-61. Omhandler bl.a. landstinget-landsoverretten i Viborg.

*Formandsberetning på Historisk Samfunds generalforsamling
den 18. februar 1998 i Viborg domsogns sognegård.*

Den 20. februar 1997 holdt vi den ordinære generalforsamling, denne gang i statelige omgivelser, nemlig nævningsalen i Vestre Landsret, hvor landsretspræsident Bjarne Christensen bagefter berettede indgående om domstolens virksomhed. Der var desuden lejlighed til at komme rundt i den store bygning og få forevist den megen nyere kunst, som pryder væggene og på en måde gør det ud for et kunstmuseum.

Den 16. april havde vi møde i Gråbrødre Kloster i Kongens Kammer, som var fyldt til bristepunktet. Her fortalte fhv. generallæge Svend Trier om de mindre kendte sider af krigen i 1864, bl.a. tilbagetrækningen op gennem Jylland. Denne aften, som var arrangeret i samarbejde med Folkeuniversitetet, blev en god optakt til udflugten den 3. maj, som var tilrettelagt af Mette Lise Rössing og gik til Dybbøl og var begunstiget af fint vejr. Besøget gjaldt først og fremmest Historiecentret på selve Dybbøl Banke, som centerleder Hans-Ole Hansen gennemgik for os på en meget instruktiv måde. Efter frokost i centret var vi på vandring i skanserne, stadig under Hans-Ole Hansens kyndige ledelse. På hjemturen nåede vi endda under en kaffepause at kikke indenfor i det nye Genforeningsmuseum ved den gamle grænse.

Efterårssæsonen indledtes den 3. oktober med et møde i Asmild kirke, hvor Bruunshåb Kulturforening havde indbudt os til at være med. Anledningen til mødet var Bruunshåbs 175 års jubilæum, og fhv. rigsarkivar Vagn Dybdahl fortalte løst og fast om familien Bruun, som kom til at spille så stor en rolle både lokalt på Viborg-egnen og på landsplan. Viborg Kammerkor sluttede af med nogle sange.

Den 21. oktober havde Alliance Francaise i samarbejde med Historisk Samfund arrangeret et møde på Centralbiblioteket, hvor journalist Flemming Behrendt holdt foredrag om »Myten om Napoleon«. Den mest interessante del var påvisningen af den uhyre rolle, Napoleonsmyten den dag i dag spiller i fransk liv.

Endelig var vi den 18. november indbudt til at deltage i et møde på Nørsgaards Højskole i Bjerringbro arrangeret af den derværedede Folkeuniversitetsforening. Her holdt runolog, mag.art. Marie Stoklund et lærd foredrag om runesten på Viborg-egnen med særligt henblik på den

imponerende runesten, der blev fundet den 19. november 1996 i Bjerring kirke. Det var ret få af samfundets medlemmer, der havde fundet vej derhen, og beklageligvis var der ikke blevet gjort opmærksom på, at Folkeuniversitetsforeningen opkræver entré til sine møder.

Årbogen FRA VIBORG AMT 1997 udkom efter planen i begyndelsen af december og blev præsenteret ved en lille sammenkomst i Kongens Kammer den 1. december. Den blev på 175 sider og indeholder, som den bør, artikler både om Viborg og om forskellige lokaliteter i amtet, Levring, Bruunshåb, Tjele, Tapdrup. Bogen fik en meget positiv omtale i pressen og kan igen en gang siges at være et godt argument for hvervning af nye medlemmer til vores forening. Her kan jeg passende oplyse, at den, ganske vist beskedne tilbagegang i medlemstal, vi har oplevet i en del år, nu er afløst af en stigning, som jo gerne skulle vare ved.

På den indre front er der med hensyn til vores bogdepot sket en god forbedring, idet vi ved velvilje fra Centralbibliotekets side har kunnet rykke ind i et rummeligt og tørt lokale i kælderens under villaen bag biblioteket. Ved en energisk indsats af vores faktotum, Else Hansen, er der nu kommet fin orden i depotet.

Bestyrelsen konstituerede sig efter generalforsamlingen med mig som formand, Marianne Bro-Jørgensen som næstformand, Anton Blaabjerg som sekretær og B.S. Knudsen som kasserer. Arbejdet i bestyrelsen er på alle måder forløbet godt.

Paul G. Ørberg.

Regnskab for året 1997

Indtægter	Medl.kont.96	kr.	4.400,00	
	Medl.kont.97	–	25.100,00	
	Porto/fors. refusion	–	3.662,00	
	Bogsalg (incl. moms)	–	4.666,10	
	Møder/ekskurtioner	–	1.083,00	
	Momsrefusion	–	8.934,00	
	Interimskt. (overførsel)	–	<u>483,00</u>	
	Indtægter i alt			kr. 51.422,28
	Beholdning ved årets begyndelse			<u>kr. 7.124,41</u>
				kr. 58.546,69
Udgifter	Årbøger/bogtrykker	kr.	4.792,50	
	Annoncering	–	1.298,13	
	Admin./kontorhold	–	646,25	
	Porto/forsendelse	–	6.530,25	
	Bankgebyrer	–	179,75	
	Moms (af bogsalg)	–	198,00	
	Delt. i møder/kurser	–	1.479,50	
	Gaver	–	618,75	
	Mødeudgifter	–	4.623,87	
	DLF/Fortid og Nutid	–	1.985,00	
	Interimskt. (overførsel)	–	<u>483,00</u>	
	Udgifter i alt			kr. 22.835,00
	Beholdning ved årets slutning			<u>– 35.711,69</u>
	Samlede udgifter			kr. 58.546,69
Aktiver	Reservefond	–	<u>25.000,00</u>	

Det ovennævnte regnskab er revideret d. 4. februar 1998. Revisionen har ikke givet anledning til bemærkninger.

J.V. Lund

Mich. Christensen

Lokalhistoriske arkiver

BJERRINGBRO LOKALHISTORISKE ARKIV

Bjerringbro bibliotek, Realskolevej 12.

Tlf. 86 68 38 33.

Åbent: tirsdag og torsdag 15-18.

Leder: Randi Ottosen, tlf. 86 68 21 34.

Æ FJANDBOARKIV

Iglsøvej 5, 7850 Stoholm.

Tlf. 97 54 17 33 – 705.

Åbent: Tirsdag 11-17.

Leder: Niels Hauge, Pebermyntevej 3 1.th. Tlf. 86 62 41 94 8800 Viborg.

KLEJTRUP LOKALHISTORISKE ARKIV

Klejtrup skole.

Åbent: Torsdag 16.30-18.00 el. aftale.

Leder: Ragna Kolind, Skårupvej 29, Klejtrup, 9500 Hobro.

Tlf. 98 54 67 04.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR HVORSLEV KOMMUNE

Skraavej 6, Hvorslev, 8860 Ulstrup.

Tlf. 86 46 44 33.

Åbent: 1/10-30/4 onsdag 14-17 eller efter aftale.

Leder: Thorkild Simonsen, Møllevej 13, 8881 Thorsø. Tlf. 86 96 64 71.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR KARUP KOMMUNE

Østergade 23, 7470 Karup J.

Tlf. 97 10 21 37.

Åbent: mandag 17-19 og torsdag 16-18.

Leder: Inger Merstand/E. Nielsen.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR KJELLERUP KOMMUNE

Blicheregnens Museum, Blichersvej 30, Thorning, 8620 Kjellerup.

Tlf. 86 88 08 77.

Åbent: Tirsdag og torsdag 13-17 samt efter aftale.

Leder: museumsleder Hans Kruse.

TJELE KOMMUNE, LOKALHISTORISK ARKIV

Søgården, Vingevej 12, Ørum Sønderlyng.

Tlf. 86 45 11 45.

Åbent: torsdag 14-17.

Leder: Erik Hansen, Tjelevej 8, 8830 Tjele.

LOKALHISTORISK ARKIV FOR VIBORG KOMMUNE

Stiftsmuseet, Hjultorvet, 8800 Viborg. Tlf. 86 62 30 66.

Åbent: mandag-fredag 14-17, onsdag tillige 10-12.

Leder: Jesper Hjerminde.

LOKALHISTORISK ARKIV, AALESTRUP

»Knabergaarden«, Borgergade 8B, 9620 Aalestrup. Tlf. 98 64 12 86.

Åbent: mandag 18-21, 1/10-1/4 tillige onsdag 15-18.

Leder: P. Gade, Vestergade 66, Aalestrup.

MØLDRUP KOMMUNES LOKALHISTORISKE ARKIVER

Kommunekontoret, Nørregade 15, 9632 Møldrup. Tlf. 86 69 12 00.

Åbent: torsdag 14-17.30.

Leder: Lydia Kristensen.

SALLINGSUND LOKALHISTORISKE ARKIV

Durupvej 9a, Glyngøre, 7870 Roslev. Tlf. 97 57 13 08.

Åbent: sept.-maj 1. torsdag i md. 14-21.30 og 3. torsdag i md. 19-21.30

Leder: Otto Veile, Fredensgade 14, 7870 Roslev.

SKALSEGNENS LOKALHISTORISKE ARKIV

Kildedalcentret, Ejstrupvej 18, 8832 Skals

Åbent: onsdag 15-18 og efter aftale.

SKIVE BYHISTORISKE ARKIV

Asylgade 5, 1. sal, 7800 Skive. Tlf. 97 52 81 22.

Åbent: mandag-fredag 9-16.

Leder: Niels Mortensen.

SPØTTRUP LOKALHISTORISKE ARKIV

Spøttrup bibliotek, Ålbækvej 18, Lihme, 7860 Spøttrup.

Tlf. 97 56 05 02.

Åbent: 2. og 4. tirsdag i md. 19-22.

Leder: Ib Svenningsen.

SUNDSØRE LOKALHISTORISKE ARKIV

Floutrupvej 7, Selde Ældrehjem. Tlf. 97 59 61 01.

Åbent: onsdag 14-17 og efter aftale.

Leder: Knud E. Jakobsen, Risumvej 3, Risum, 7880 Roslev. Tlf. 97 59 51 61.

ULBJERG-LYNDERUP LOKALHISTORISKE ARKIV

Grøndalcentret, Grøndalsvej 1, Ulbjerg, 8832 Skals. Tlf. 86 69 70 81

Åbent: torsdag 15-18.

Leder: Tove Nielsen.

Historisk Samfund for Viborg Amt

er oprettet 1928 og har til formål:

»at vække historisk interesse hos amtets befolkning og indsamle oplysning om historiske begivenheder i amtet, om befolkningens liv og færden i tidligere tider og om personer, der har haft særlig betydning for denne del af landet, samt at værne de historiske minder.«

Formålet søges fremmet »dels ved udgivelse af en årbog med lokalhistorisk indhold, dels ved afholdelse af offentlige møder på dertil egnede steder i amtet med foredrag af historisk indhold og ved at bidrage til og støtte udgivelsen af historiske arbejder vedrørende egnen osv.«

Samfundet har gennem årene udover årbøgerne kunnet tilstille sine medlemmer en række vægtige særpublikationer, senest de smukke og efterspurgte bøger *Billeder af Viborg amts forhistorie*, *Fæstebonde i Nørre Tulstrup Christen Andersens Dagbog*, *Steen Steensen Blichers beskrivelse af Viborg amt 1839*, *Viborgs brand 1726*, *Chr. Jacobsen: Gudenå og Håndværk og købstadsliv*.

Kontingent er p.t. 100,00 kr. årligt, der betales ved modtagelsen af årbogen.

Medlemmerne kan til favørpris erhverve ældre årgange og en række andre publikationer.

Indmeldelser modtages af fru Else Hansen, Slesvigsgade 20
8800 Viborg, telefon 86 62 18 06, eller af bestyrelsens medlemmer.